T.C.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

"FRANZ BRENTANO VE EDMUND HUSSERL'DE PSİKOLOJİZM SORUNU"

DİLER EZGİ TARHAN

2501111058

TEZ DANIŞMANI : DOÇ. DR. UĞUR EKREN

İSTANBUL - 2014

T.C. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
1982 ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı	**:Diler Ezgi TARHAN**	Numarası	**:2501111058**
Anabilim/Bilim Dalı	**:Felsefe**	Tez Savunma Tarihi	**:24.06.2014**
Danışman	**:Doç.Dr.Uğur EKREN**	Saati	**:14:00**
Tez Başlığı	**:"Franz Brentano ve Edmund Husserl'de Psikolojizm Sorunu"**		

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin **36. Maddesi** uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜ'NE** OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-Doç.Dr.Enver ORMAN		Kabul
2-Doç.Dr.Uğur EKREN		Kabul
3-Yrd.Doç.Dr.Ebrar AKINCI		kabul

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1-Doç.Dr.Yücel YÜKSEL		
2-Doç.Dr.Ahu TUNÇEL		

“Franz Brentano ve Edmund Husserl’de

Psikolojizm Sorunu”

Diler Ezgi Tarhan

ÖZ

Felsefi sorunları çözme gücüne sahip tek alanın psikoloji olduğu varsayımından hareketle, tüm bilimlerin ve felsefenin temeline psikoloji disiplinini yerleştirmeyi hedefleyen bir görüş olarak özetlenebilecek olan “psikolojizm” kuramı; John Locke tarafından kurulmuş kabul edilip Hume ve Mill gibi psikolojistlerce tanımı ve içeriği geliştirilmiş, İngiliz empirizmi kökenli bir teoridir. Bu tez ile yapılmak istenen, 19.yy sonu, 20.yy başında yaşamış olan Franz Brentano ile 20.yy fenomenolojisinin kurucusu olan Edmund Husserl’in felsefelerinde psikolojizm düşüncesinin yer alıp almadığının araştırılarak ortaya konulmasıdır. Bu amaca yönelik olarak ‘psikolojizm’ kavramının içeriği aydınlatılmış ve söz konusu kavram ile ilişkilendirilecek olan Brentano ve Husserl felsefelerinin tarihsel boyutu içinde genel çerçeveleri çizilmiştir. Nihayetinde psikolojizm sorunu her iki filozofun felsefeleri için de ayrı ayrı olarak ele alınmış ve Brentano ile Husserl felsefelerinin psikolojizm ile bağlantıları sorunu gerekçelendirilerek değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler:

Psikolojizm, Empirizm, Franz Brentano, Fenomenoloji, Edmund Husserl.

“The Problem of Psychologism

in Franz Brentano and Edmund Husserl”

Diler Ezgi Tarhan

ABSTRACT

With referance to the assumption which claims psychology has the only power to solve the philosophical problems, the theory of “psychologism” may be summarized as a point of view which aims to base psychology on science and philosophy. It is regarded as an English empricist theory, theorized by John Locke, advanced by psychologistics like Hume and Mill. The mission of this thesis is to put down the fact whether it is appeared in the philosophy of Franz Brentano, who lived at the end of 19th century and Edmund Husserl, who founded phenomenology during 20th century. With this aim, the concept of “psychologism” is enlightened, it is associated with the philosophy of Brentano and Husserl within the historical frame. As a result the problem of psychologism is addressed respectively in both philosophers and the relation between psychologism and the philosophy of Brentano and Husserl is justified.

Keywords:

Psychologism, Empricism, Franz Brentano, Phenomenology, Edmund Husserl.

ÖNSÖZ

'Franz Brentano ve Edmund Husserl Felsefelerinde Psikolojizm Sorunu' başlıklı bu çalışmada Çağdaş felsefenin en önemli kuramlarından fenomenoloji geleneğinin kurucusu Edmund Husserl ve fenomenolojinin derinlikli kurulumunun ön temellerini felsefesinde barındırarak Husserl'e esin kaynağı olan hocası Franz Brentano'nun felsefeleri ele alınmıştır. Çalışmanın, bu iki filozofun kuramlarında psikolojizm sorununu araştıran mahiyetine uygun olarak, sadece psikolojizmin söz konusu felsefelerdeki durumu ve gerekçeleriyle yetinilmemiş, bilakis bu konudaki saptamaların ve yorumların daha anlaşılır olarak ortaya konulabilmesi adına, Brentano ve Husserl felsefeleri üzerine genel bir fikir vermek de amaçlanmıştır. Dolayısıyla psikolojizm kavramı ve iki filozofun kuramları teker teker ayrı bölümler halinde ele alındıktan sonra, nihayetinde Brentano ve Husserl felsefelerinde psikolojizm problemi değerlendirilerek okuyucuların takdirine sunulmuştur.

Bu çalışma, bu konuda, bu teze doğrudan bir örnek yahut kaynak teşkil edebilecek hiçbir Türkçe veriye vakıf olunmadığından, dolaylı olarak faydalanılan, Husserl ve Brentano üzerine az sayıdaki birkaç değerli Türkçe çalışma ve çeviri dışında neredeyse tamamen yabancı kaynaklardan faydalanılarak hazırlanmıştır. Çalışmanın araştırma aşamasında karşılaşılan bir diğer güçlük, araştırılan sorunun doğrudan iki filozofun da hiçbir eserinde kapsamlı olarak konu edilmemiş olmasıdır. Bir başka deyişle, 'psikolojizm' sorunu, ne Brentano'nun ne de Husserl'in terminolojisinde doğrudan ele alınan ve irdelenen bir terimdir. Dolayısıyla adeta bu iki filozofun gribal bir hastalığının olup olmadığını tespit etmeye çalışan bir hekim gibi, sözkonusu filozoflarda psikolojizm probleminin var olup olmadığının teşhisi, psikolojizmin belirtileri uyarınca ortaya konulmaya çalışılmıştır. Adeta mayın tarlasında mayın arar gibi dikkatli ve titiz bir biçimde psikolojizmin izi sürülerek gerçekleştirilen bu çalışma, İstanbul Üniversitesi'nde çok değerli hocam Doç.Dr.Uğur Ekren ve Ruhr Universität-Bochum'da Assoc.Dr.Oliver Koch gözetiminde yaptığım çalışmalar doğrultusunda hazırlanmıştır.

Franz Brentano ve Edmund Husserl'in kuramları incelenirken, sözkonusu filozofların neredeyse hiçbir temel eserinin Türkçe'ye çevrilmemiş olması nedeniyle, bilhassa Brentano'nun *'Empirik Açıdan Psikoloji'* ve *Husserl'in 'Mantık Araştırmaları'* adlı eserleri Almanca kaynakları uyarınca dikkate alınmış olup söz konusu filozofların psikolojizme düşüp düşmedikleri muamması özellikle bu kaynaklar incelenerek aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Çalışmamız, 'Giriş' ve 'Sonuç' bölümü dışında üç bölümden oluşmaktadır. 'Giriş' bölümü, tezimizin araştırma sahası hakkında genel bir bilgi vermekte ve Brentano-Husserl felsefelerini hazırlayan felsefi arkaplanı kronolojik olarak özetlemektedir. 'Giriş' bölümünü takip eden ve çalışmamızın ilk bölümü olan kısımda, 'psikolojizm' kavramı; ikinci bölümde 'Brentano felsefesi' ve üçüncü bölümde 'Husserl felsefesi' irdelenmiş olup nihayetinde 'Sonuç' bölümünde ise Brentano ve Husserl felsefelerinin psikolojizm sorunsalı neticeye kavuşturulmuştur.

Psikolojizm düşüncesi, belirtileri karanlık ve gizemli bir kuramdır. Dolayısıyla söz konusu çalışma, araştırmamız boyunca, Brentano ve Husserl'in psikolojizme düşüp düşmedikleri ve düşmüşlerse hangi noktalarda düştükleri hususunda titiz bir çaba ve dikkati gerektirmiştir. Öyle ki bu tez, Brentano ve Husserl'in psikolojizminden söz edebilmek adına, her iki filozofun felsefelerine de bütün hatlarıyla hakimiyeti şart koşan özgün konusu ve zorlayıcı okumalar gerektiren muhtevası açısından beni birçok kez yılgınlığa düşürmüşse de, kararlı bir biçimde sürdürdüğüm çalışmalar neticesinde nihayet, Brentano ve Husserl felsefelerinde psikolojizm düşüncesi konusunda fikir veren mütevazı bir çalışma olarak varlık kazanmıştır.

Gerek tez konumun belirlenmesi aşamasında, gerek çalışmanın hazırlanması sürecinde, büyük bir alçakgönüllükle hiçbir konuda manevi desteğini esirgemeyen saygıdeğer hocam Doç.Dr.Uğur Ekren'e başta olmak üzere; çalışmanın hazırlanmasını kapsayan üç sene boyunca düştüğüm her yılgınlıkta, tezi ortaya çıkarabileceğime dair inancımı pekiştirerek yanımda olan canım aileme tüm destek ve katkıları için can-ı gönülden teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

Bölüm ..... Sayfa

Öz..... iii
Abstract iv
Önsöz v
İçindekiler vii
Tablolar Listesi ix
Kısaltmalar Listesi……..……x

GİRİŞ 1

1.PSİKOLOJİZM 6
1.1.Psikolojizm Teriminin Kökeni.....6
1.2.Psikolojizm Düşüncesinin Ortaya Çıkışı ve Tarihi 7
1.3.Psikolojizm Kuramı, Temsilcileri ve Anti-Psikolojizm.....10

2.FRANZ BRENTANO 15
2.1.Franz Brentano'nun Hayatı ve Kuramı 15
2.2.Franz Brentano'nun Intentionalite Anlayışı 24
2.3.Brentano'da İç Algı-İç Gözlem ve Psişik-Fizik Fenomen Ayrımı 30
2.4.Brentano'da İç Duyu-Dış Duyu Ayrımı 44
2.5.Franz Brentano'nun Psişik Fenomenler Sınıflandırması……..……..49
2.6.Franz Brentano'nun Reizm Dönemi Anlayışı 61
2.7.Franz Brentano'da Tasvirci Psikoloji 65
2.8.Franz Brentano Felsefesinde Psikolojizm Sorunu 71

3.EDMUND HUSSERL 84
3.1.Edmund Husserl'in Hayatı 84
3.2.Fenomenoloji Teriminin Kökeni ve Anlamı Üzerine 90
3.3.Edmund Husserl'in Fenomenolojisi 93
3.3.1.Edmund Husserl Fenomenolojisinde Intentionalite Yorumu 101
3.4.Edmund Husserl Fenomenolojisinde Saf Psikoloji ve Yöntemi 109
3.5.Fenomenolojik Psikoloji'den Transendental Fenomenoloji'ye Geçiş 122
3.6.Transendental Problem ve Transendental Düalizm 127
3.7.Evrensel Bir Bilim Olarak Transendental Fenomenoloji 132
3.8.Edmund Husserl Felsefesinde Psikolojizm Sorunu 137

SONUÇ 166

KAYNAKÇA…….. 172

Tablolar Listesi

Tablo……...…..Sayfa

Tablo I : "Tablo XXXV"...……..……35

Kısaltmalar Listesi

A.g.e.	**:**	Adı geçen eser / Son zikredilen eser / Aynı eser
Alm.	**:**	Almanca
Ayrıca bkz.	**:**	Ayrıca bakınız
Bkz.	**:**	Bakınız
Çev.	**:**	Çeviri / Tercüman
Ed.	**:**	Editör / Yayına hazırlayan
Fra.	**:**	Fransızca
İng.	**:**	İngilizce
Karş.	**:**	Karşılaştırınız
Lat.	**:**	Latince
S.	**:**	Sayfa / sayfalar
Vb.	**:**	Ve benzeri
Yay.	**:**	Yayınevi / Yayınları
Yun.	**:**	Yunanca

GİRİŞ

Tarihsel seyri içinde bakıldığında, bilimlerin, çatısı altında bulundukları felsefe disiplininden kopmaları ve bu ayrılığın bir türevini de kendi aralarında yaşayarak uzmanlık alanlarına göre birbirlerinden bağımsızlıklarını ilan etmeleri, 19.yy'da felsefe ile bilimler arasında radikal bir ayrılığa sebebiyet vermiştir. Bilimler, hem felsefeden hem de birbirlerinden kopmakla, insanların zihinlerindeki bütünlüklü evren fikrini parçalamışlardır. Bundan böyle bilimlerle arasında neredeyse hiçbir bağ kalmayan felsefe, bilimler tasnifi yapmayı kendine görev edinmiştir. Felsefe ile bilim arasındaki uçurumu aşmak üzere 19.yy'da filozoflar, evrensel bilimin yanlışlanabilirliği düşüncesini ileri sürmüş ancak bu girişimlerinde başarısız olmuşlardır.

Kendini evrendeki konumlandırışı ve bireysel eğilimleri, her çağda değişkenlik gösteren 'insan'; bu değişime paralel olarak çağdan çağa farklı özgünlükler yaratan felsefe sistemlerinin kurulmasına neden olmuştur. Örneğin, Antikite'deki insan modeli, kendisini kozmik düzenin bir parçası olarak görürken; Ortaçağ'daki insan, 'tanrı'ya; Yeniçağ'daki insan ise 'akıl', 'insanlık' ve 'ilerlemecilik' fikrine yönelmiştir. Metafizik-dogmatik özellikler gösteren ve Aristoteles'ten Descartes'a dek sürmüş olan dönemde varlığın ilkeleri, mantığın ilkeleriyle bir ve aynı şey olarak kabul edilmiştir. Daha sonra Ortaçağ felsefesini "ustura" yöntemiyle metafizik unsurlardan arındıran Occamlı William, felsefenin konusunu metafizikten epistemolojiye çevirmiş ve nihayetinde John Locke'tan itibaren felsefede, mutlak ve ezeli kavramlar terk edilmiştir. Locke'u, Hume ve Kant gibi düşünürler izlemiş ve bu düşünürler, bilginin zihinsel oluşumu problemini kendilerine özgü sistemler dahilinde çözmeye çalışmışlardır. Bu dönem epistemolojisi içinde filizlenen doğalcı bilim kuramları, bilime psikolojik, sosyolojik ve mantıksal açıdan yaklaşma denemesinde bulunmuşlardır.

Bunlardan ilki olan psikolojik eğilim, işte tam da çalışmamızın konusunu oluşturan 'psikolojizm' akımına tekabül etmektedir. Hume'un psikolojik çağrışımcılığına dayanan 'psikolojizm' düşüncesine göre, bilime kesinlik değerini

kazandıran nedensellik ilkesi, alışkanlıktan ibarettir. Yani bilimlerin neden-sonuç ilişkisi uyarınca temellendirdikleri, belli şartlar altında bütün aynı nedenlerin, aynı sonuçları doğuracağı kabulü, Hume'a göre alışkanlığa dayalı çağrışımsal bir genellemeden ibarettir ve mutlak kesinliği yoktur. Doğal olayların birbirini takip ederek gerçekleştiği durumlarda zihnimiz, çağrışım yoluyla, bir olayın arkasından hangi olayın geleceğini öngörmektedir. Öngörü olarak varsayılabilecek bu tahminler, doğa yasalarından değil, ruhumuzun alışkanlıklarından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle neden-sonuç ilişkisi, alışkanlıklara dayalı, rastlantısal bir ilişkiden ibarettir. Ayrıca Hume ve Hobbes, dünyanın çok sayıda basit öğeden kurulmuş olduğunu ve tüm kompleks birliklerin bu basit öğelere ayrıştırılabileceklerini öne sürmektedir. Çalışmamızın 'Psikolojizm' başlıklı bölümünde ayrıntılı olarak bütün yönleriyle ele alınacak olan 'psikolojizm' yaklaşımından burada bu kadar söz etmeyi kafi bulup felsefe tarihinin Brentano ve Husserl felsefeleri öncesindeki durumuna geri dönersek; bilime psikolojik açıdan yaklaşan anlayıştan sonra şimdi de bilime sosyolojik ve mantıksal açıdan yaklaşan diğer kuramlardan söz etmek yerinde olacaktır.

Gerçekliği toplumsal yapının işlevlerinden birine indirgeyen Durkheim, bir sosyolog olarak; gerçek, zaman, mekan, tasnif, neden vb. bütün kavramların kaynağında 'toplumsal yaşantı' olduğunu iddia etmiştir. Daha sonra bu kavramlar dizgesine bilimsel kavramları da ekleyen Levy-Bruhl, toplumsal yaşantı kaynaklı tüm bu kavramların zamanla mantığa uygun bir hale geldiklerini savunmuş; böylelikle de Leibniz ve Russel'e dek sürecek olan bilime mantıksal açıdan yaklaşan felsefi tutumun başlatıcısı olmuştur. Dolayısıyla bilimin sosyolojik ele alınışı, hemen akabinde doğacak olan bilime mantıksal yaklaşımın besleyicisi ve habercisi olmuştur. Felsefeyi mantıksal analize yönelten Moore, Russell, Frege, Wittgenstein ve Viyana Çevresi düşünürleri gibi tüm çağdaş filozoflar, realist bir tutumla bilimi savunmuş ve metafiziği reddetmişlerdir.

Levy-Bruhl'ün başlatıcısı olduğu mantıksal yaklaşım, daha sonra iki farklı gerçeklik kabulünü benimsemiştir ki, bu gerçekliklerden biri 'olgusal gerçeklik'; bir diğeri ise 'formel gerçeklik'tir. Olgusal gerçeği, 'içi dolu fakat kesinlikten uzak gerçeklik' olarak değerlendiren Reichenbach'a göre, formel gerçek ise 'kesin, fakat içi boş olan gerçeklik'tir. Felsefe ve bilime mantıkçı açıdan yaklaşan bu düşünce;

mantık ve matematiği sentezleyen Leibniz'den sonra, bilim ve felsefenin temeline mantığı yerleştiren Russel'e gelininceye dek gelişimini sürdürmüştür.

Gittikçe kendisi için bir sorun haline gelmeye başlayan 'insan', 20.yy'a gelindiğinde artık sosyal boyutları içerisinde ele alınmaya başlanmıştır. Bu döneme damgasını vuran akımlardan biri olarak fenomenoloji, ne insan bilincinin dış dünyadan bağımsız olduğu fikrine, ne de insan zihninin dış dünyaya bağımlı olduğu fikrine itimat etmektedir. Fenomenolojiye göre insan zihni, kendi başına var olan ve her şeyin düşünme edimiyle kendisinden çıkartıldığı bir şey olmadığı gibi; dış-duyumların sentezinden ibaret "boş bir levha" da değildir. Bilincimiz, kendi algı ve düşüncelerimize yöneldiğinde formel ontolojileri ve mantık-matematiksel bilimleri; kendi dışımızdaki varlıklara yöneldiğinde ise olgusal ontolojileri ve doğa bilimlerini ortaya çıkartmaktadır. Bilinç, her iki durumda da, özlere yönelmiş olmaktadır. Dolayısıyla şayet bilincimiz bu yönelişlerinde titiz indirgemeler yapmayı başarabilirse, gerçek özlere ulaşabilecektir. Bu nedenle öz-bilim olarak fenomenolojinin asıl amacı, saf ve yanlışlanamaz halleriyle 'şeylerin kendileri'nin (Alm.'den Sachen selbst') ve nasıl olduklarının; ön-varsayımlara ve kurgulara dayanılmaksızın gösterilmesidir.

20.yy'a gelindiğinde artık sadece yeni bir çağ başlamamış, bununla birlikte yeni bir paradigma ve yeni bir felsefe anlayışı doğmuştur. Çağdaş felsefe, modern dönemin şartlarının tesiri altında kalan çağdaş filozoflar tarafından, benzer modernist tutumlar ışığında inşa edilmiştir. Savaşların etkisiyle karamsarlık, güvensizlik, yabancılaşma vb. hissiyatlara sahip olan çağdaş filozofların felsefelerinde, bu benzer tutumlar dışında, dile yönelik bir ilgi kendini göstermektedir. Ayrıca çağdaş filozofların sahip oldukları ortak modernist özelliklerden en belirgin olanı; onların tamamına yakınının, Kant sonrasında felsefeyi ele geçirmiş olan şüphecilik ve kurmacılıktan kaçınmış olmalarıdır.

20.yy felsefesiyle artık Descartes'tan Kant'a dek sürmüş olan özne temelli felsefe yerine yeni bir felsefe anlayışı yerleşmiş olmaktadır. Bu yeni felsefe geleneğinde, insandan bağımsız olarak bir nesneler dünyasının varlığı kabul edilmekte ve nesnellik yeniden felsefe tarafından kazanılmaya çalışılmaktadır.

Kant öncesi rasyonalist veya empirist felsefeler, birisi bilgiyi akılsal temele, diğeri de duyusal temele indirgedikleri için eksik felsefelerdir. Bu felsefeleri kendi kritik felsefesinde sentezleyen ve ayrıca bilginin sınırlarını çizme denemesine girişerek felsefeyi spekülasyonlardan kurtaran Kant, kendisinden sonraki felsefe üzerinde büyük bir etkiye sahip olmuştur. Bilginin 'a priori' ve 'a posteriori' olmak üzere iki unsuru olduğunu söyleyen Kant, 'a priori'yi, öznenin bir fonksiyonu olarak gördüğü için, onda bir çeşit 'transendental idealizm' görülmüştür.

Husserl tarafından kurulmuş olan fenomenolojik gelenek ise Kant'ın kurmacılığına şiddetle karşı çıkarak, kendinde şeylerin bilinemez olmayıp kendilerini bilince verdiklerini savunmaktadır. Bilginin imkanına inanan bu ekoldeki kurucu unsur, hiç şüphesiz, Husserl'in hocası Brentano'nun Aristoteles ve Skolastizm'den devşirip yorumladığı 'yönelimsellik' (intentionalite) düşüncesidir. Husserl'in, hocası gibi 'içkin varoluş' görüşüyle değil de, daha ziyade 'nesneye yönelmişlik' düşüncesinden hareketle temellendirdiği 'yönelimsellik kuramı', bu bakımdan çağdaş dönemdeki nihai anlamına Husserl sayesinde kavuşmuş ve 20.yy fenomenolojisinin temel dayanağı olmuştur.

'Yönelimsellik kuramı', bir yandan, bilince geri dönmeyi şart koşarken; bir diğer yandan da realist bir tutumla, nesnelerin birbirleriyle karşılıklı bağımlılıklarının altını çizmektedir. Dolayısıyla Analitik kuramın Hume'a yaklaştığı yerde; fenomenologların Hegel'e yaklaştıkları söylenebilir.

Husserl sonrasında, özcülüğe, düalizme, Kartezyen felsefeye, mantıkçılığa, Aydınlanma felsefesine, pozitivizme ve dolayısıyla bütün moderniteye ilişkin şiddetli eleştirilerle tarih sahnesine çıkan Derrida, Batı metafiziğini topyekün kritik etmiş, sahip olduğu eleştirel tavırla Batı felsefe geleneğinin temellerini sarsıcı bir etki yaratmıştır. Foucault ve Derrida tarafından temsil edilen bu yıkıcı gelenek ile Batı felsefesinin yüzyıllardır temellerini oluşturan tüm kavramsal yapı ve zıtlıklar eleştiriye tabi tutularak sil baştan değerlendirilmiştir.

Genel hatları ve önemli duraklarıyla Çağdaş felsefeye kısaca bir göz attıktan sonra, artık konumuz olan 'psikolojizm' düşüncesine, Brentano ve Husserl

felsefelerinin içeriklerine ve de nihayetinde Brentano ve Husserl felsefelerindeki psikolojizm sorunsalına eğilebiliriz.

1.PSİKOLOJİZM

1.1.Psikolojizm Teriminin Kökeni

Psikolojizm terimi, psikoloji biliminden türeyen bir akımın adına tekabül ettiğinden bu kavramın terminolojik kökeni, kendisinden çıkmış olduğu "psikoloji" kavramının kökeni incelenmek suretiyle ele alınacaktır. Bir araştırma alanı olarak kökleri Antikçağ'a dek uzanan psikoloji, Aristoteles'in *"Ruh Üstüne" (Lat."De Anima")* metnine kadar geri götürülebilecek olan eski bir disiplindir.

Psikoloji teriminin kökeni, Yun."Ψυχή" (ruh/nefes) kelimesi ve Yun. "Λόγος" (logos) kelimelerinin birlikte kullanılmasıyla oluşturulmuş ve "ruh-bilim" anlamına gelen Yun."Ψυχολογία" kelimesine dayanmaktadır. Yun."Ψυχολογικη" (psikolojik) vb. psikolojiyle ilgili terimler, hep bu temel Yun."Ψυχολογία" (psikoloji) kelimesinden türetilmişlerdir. Keza "psikolojizm" (İng."psychologism") terimi de daha sonraki yüzyıllarda, İngiliz empirist felsefesinde, yine "psikoloji" terimi baz alınarak türetilmiş bir kavramdır.

1732'de Alman bir doktor olan G.Wolff tarafından *"Empirik Psikoloji" (Lat."Psychologia empirica")* adlı eserde "psikoloji" olarak adı geçen terim, Latince'de "psychologia" olarak yer almaktadır. Psikolojizm (Alm."der Psychologismus") terimi ise 19.yy'da "psikoloji" (Alm."die Psychologie") kelimesinden türetilmiş ve aşağıda açıklanacağı üzere, psikolojistik yaklaşımın adı olmuştur.

1.2.Psikolojizm Düşüncesinin Ortaya Çıkışı ve Tarihi

Felsefeden ayrılan sosyal bilimlerden biri olarak psikoloji, 19.yy'da çeşitli araştırma enstitüleri ve dernekler bünyesinde kurumsallaşarak kendi bağımsızlığını ilan etmiş ve kendi bilimsel vizyonunu kurmaya çalışmıştır. Ancak psikolojinin uygulama sahasının sosyal alanlardan çok, tıbba yakın olduğu aşikardır. Bu nedenle sosyal bilimlerden ziyade doğa bilimlerine yakınlaşan psikoloji, biyolojik bir bilime yakınlaştığı ölçüde bilimsellik kazanacağına inanmıştır. Nitekim bu dönemde birçok kişinin gözünde bilimsel bakımdan meşru kabul edilebilecek tek psikoloji, fizyolojik hatta kimyasal psikoloji olmuştur. Bu dönemde yaşayan psikologlar *"sosyal bilim'in ötesine gidip 'biyolojik' bir bilim olmayı hedefliyorlardı, dolayısıyla çoğu üniversitede psikoloji, sosyal bilimler içinde değil, doğa bilimleri bölümünde demir attı."*[1]

Felsefeden koptuktan sonra psikoloji disiplini, başlarda insan zihninin yapısal incelemesi işini üstlenmiş, ancak zihnin doğrudan gözleminin mümkün olmadığı iddiasıyla beraber, gözlemlenebilir davranışların bilimsel incelemesini kendisine konu kılmıştır. Böylece artık Wilhelm Wundt'un 1879'da kurduğu 'deneysel psikoloji'den uzaklaşarak yeni bir psikoloji türüne, yani 'davranışçılık' disiplinine evrilen 'psikoloji', sadece davranışı değil, ayrıca da davranışlar üzerinde etkisi olan bilişsel arkaplanı inceleyen disiplin olarak günümüz 'psikoloji' biliminin tanımına ulaşmıştır.

Hayvanlar ve insanlar üzerinde yapılan deneyler yoluyla insanın davranış şekilleri ve bu davranışların arka planını oluşturabilecek bilişsel süreçlerin varlığına dair nörolojik bulgular elde eden psikoloji, ruh-bilimcilik olarak biliniyorsa da, doğrudan ruhu inceleyen bir alan değil, ruhsal yapıların davranışlar üzerinden kavranılmaya ve açıklanmaya çalışıldığı bilimsel etkinliğin adıdır.

---

[1] Bkz.: Immanuel Wallerstein , **"Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine"**, Çev.:Şirin Tekeli, Gülbenkyan Komisyonu, III. Baskı , Metis Yay., İstanbul, 2000, s.:32.

Psikolojizm düşüncesine gelindiğinde, söz konusu psikolojistik yaklaşımın, yukarıda bahsi geçen psikoloji disiplinini, bütün bilimlerin ve de felsefenin temeli kılmak amacıyla, psikolojinin bizzat kendisinden türetildiğine şahit olunur.

Psikolojizm akımı, bilmeyi mümkün kılan bütün zihinsel edimleri psişik birer sürece indirgemekte ve felsefedeki epistemolojik sorunların çözümünü bu psişik süreçlerin psikolojik açıdan incelenmesinde bulmaktadır. Dolayısıyla 'bilginin nesnesi' ile 'bilgi edimi' arasındaki ayrımı gözardı etmek yanılgısına düşen psikolojizm, 'real' olan ile 'ideal' olanın birbirine karıştırıldığı bir akım olarak, felsefedeki bütün problemlerin çözümünün psikoloji bilimiyle mümkün olduğuna inanmaktadır. Zihin kökenli sorunların felsefede yalnız ve yalnızca psikolojik bir inceleme altında çözümlenebileceğine inanan psikolojistler, bu savları doğrultusunda, mantık bilimini, düşünmenin işleyiş tarzını betimlemekle görevli bir alan kabul etmiş ve dolayısıyla mantığı da psikolojiye indirgemişlerdir. Felsefe tarihinde bilhassa Locke ve Hume tarafından temsil edilen, dolayısıyla kendini empirizm akımında göstermiş olan 'psikolojizm' düşüncesi, zihinsel sorunların, düşünce süreçlerinin geçiş biçimlerinden ibaret olduğunu düşünmektedir. Bu yaklaşıma göre, mantık biliminin psikolojistçe yapacağı zihinsel betimleme ve incelemeler, felsefi sorunları kökten gidermeye muktedirdir.

Psikolojizm düşüncesi, birçok psikolojistin farklı anlamlandırma ve yorumlama biçimlerinden ötürü farklı tanımlara sahip olmuş ve bunun sonucu olarak birçok farklı psikolojizm türü doğmuştur. Bunlardan en çok bilinen tanımı ışığında söyleyecek olursak, psikolojizm, bütün bilimlerin bilhassa da mantık biliminin temel dayanağı olarak psikolojinin kurucu rolünü vurgulamakta ve bu nedenle de felsefi, mantıksal, bilimsel vb. tüm araştırmaların, psikolojiye dayandırılarak gerçekleştirilmesi gerektiğine kanaat etmektedir. Özetle bütün psikolojizm yaklaşımının temel eğiliminin; bilimlerin ve de felsefenin kaynağına psikoloji bilimini yerleştirmek, hatta onları psikolojiye indirgemek olduğu açıkça söylenebilir.

John Locke'un 1960 yılında yayınladığı *'İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme' (İng.'An Essay Concerning Human Understanding')* adlı eseri, psikolojizmin tipik bir örneği olarak kabul edilmekte ve bundan dolayı Locke ilk ve

en popüler psikolojist sayılmaktadır. Locke'un kitabının geneline yayılmış olan 'saf öznelliğe yönelim'; psikolojizmin belirgin olarak kitabın geneline nüfuz ettiğini göstermektedir. Locke'un bu saf öznellikçi tavrı daha sonra Berkeley ve Hume gibi düşünürler tarafından da benimsenmiş ve bununla birlikte bu filozofların da psikolojist bir tutum benimsemelerine neden olmuştur. Psikolojizmin içerik ve temsilcileri bakımından irdelenmesi, bir sonraki bölümde gerçekleştirileceğinden, bu bölümde yalnızca psikolojizmin genel bir çerçevesi çizilmek istenmiş ve Locke'un *'İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme'* adlı eserinin psikolojizm tarihindeki önemine vurgu yapmakla yetinilmiştir.

1.3.Psikolojizm Kuramı, Temsilcileri ve Anti-Psikolojizm

İngiliz felsefesinde ortaya çıkmış olan psikolojizm düşüncesinin ilk belirtileri Locke ve Hume'da görülmüş olduğundan öncelikle bu filozofların empirist felsefelerinin ve psikolojizme yaklaştıkları noktaların ele alınması faydalı olacaktır.

Özne temelli felsefenin, felsefe tarihindeki en radikal isimlerinden Descartes'a benzer biçimde, insanın zihinsel kavrama kabiliyetinin temeline "ide" kavramını yerleştirmiş olan Locke, Descartes ile paralel bir şekilde, tüm zihin içeriklerinin 'ide'lerden oluştuğu görüşünü savunmuşsa da, bununla beraber idelerin kaynağı konusunda Descartes düşüncesinden ayrılmıştır. Nitekim Locke da Descartes gibi; algı, düşünce, inanç, duygulanma vb. zihin içeriklerinin 'ide'lerden oluştuğunu savunmasına karşın, idelerin kaynağı olarak Descartes'çı 'Tanrı' kabulünü yadsımakta; bilakis idelerin deneyimden türediklerini öne sürmektedir. İşte bu noktada Descartes'tan ayrılan Locke; Descartes'ın transendental anlamda saf 'mens'inin yerine 'insan zihni'ni yerleştirmiştir. Nitekim Descartes'ın psikolojist olmamasının temelinde yatan 'Tanrı' kaynaklı ide tezi, Locke tarafından benimsenmeyerek psikolojizmin ortaya çıkmasını beraberinde getirmiştir.

Bilgi ve beraberindeki bütün epistemolojik sorunların; idelerin çeşitli biçimlerde zihin tarafından algılanıp kavranılması neticesinde ortaya çıktıklarını düşünen Locke'a göre, insan zihninin 'iç gözlem' vasıtasıyla sistematik olarak incelemesinin yapılması mümkündür. Locke, zihni 'iç gözlem' yöntemiyle incelemekle; 'iç gözlem psikolojisi' aracılığıyla kurulan transendental bir felsefe olarak, 'psikolojizm'in kurucusu kabul edilmiştir.

Empirizmin psikolojizme hizmet eden bir diğer düşünürü ise, psikolojiyi bir 'vakalar bilimi' olarak gören Hume'dur. Hume, Locke'tan farklı olarak ideleri, duyusal izlenimlerin zihindeki silik birer kopyası olarak görmektedir. Bu farklılıkla birlikte Hume da Locke gibi 'anlam'a psikolojistçe yaklaşmaktadır, zira her ikisi için de anlam, insanın eski duyusal tecrübelerine bağımlı imgelerden ibarettir.

Hume felsefesinde psikolojizmin belirgin olarak ortaya çıktığı yer, nedensellik öğretisidir. Hume, hangi idelerin, hangi duyusal izlenimlerden türemiş olduğunu

araştırırken, neden-sonuç ilişkisinin zorunlulukla ve önceden belirlenmiş bir nedensellik ilkesi uyarınca gerçekleşmediği kanaatine varmıştır. Hume'a göre, şayet nedensellik ilişkisi varsa, bu nedenselliğin kendisinin de bir izlenim olması gerekmektedir. Oysa nedenselliğin zaruri bir bağlantı olarak duyumlarımızdan kaynaklandığı, yani bir izlenim olduğu ileri sürülecek olursa, bu kez ahlakın kaynağının da akıl olmaktan çıkıp duyumlar olması gerektiği savunulacaktır. Dolayısıyla Hume, neden-sonuç durumlarının bizim tarafımızdan, her defasında birbiri ardı sıra gerçekleşen olaylar olarak algılandıklarından ötürü, bizim bu art ardalığa dair bir alışkanlığa sahip olduğumuz ve her aynı nedenin, aynı sonucu doğuracağı yanılsamasına vardığımız sonucunu çıkarsamıştır.

Modern düşüncenin vazgeçilmez yapı taşlarından biri olarak Locke ve Hume'un başını çektiği 'empirizm', tanrı ile evren arasındaki metafiziksel bağı kopartarak modern bilime felsefi bir temel hazırlamıştır. 19.yy'da J.S.Mill tarafından geliştirilen "çağrışımcı psikoloji" ve 'pragmatizm' de, empirizmin etkisiyle ortaya çıkmış olan akımlardır. Psikolojizm akımı, işte bu empirik zeminde, çağrışımcılık ve de pragmatizm ekseninde filizlenip gelişmiş olan; bilgiye psikolojik bir yaklaşım biçimidir.

Empirizmi mantıksal sonuçlarına götürmek suretiyle, bütün zihinsel olayları çağrışımlara dayanarak açıklayan Mill, alışkanlıkların insanın yaşama şekli ve duyguları üzerinde kesinlik kazandırıcı bir özelliği olduğunu iddia etmiştir. Pragmatizmle birlikte artık davranışlar, kişiye verdikleri haz ölçüsünde "iyi" olarak nitelendirilmekte; bundan dolayı da görecelik, pragmatizmle birlikte güç kazanmış olmaktadır.

Locke, Hume ve Mill doğrultusunda değerlendirilebilecek olan "psikolojizm" düşüncesi, bilhassa 19.yy öz felsefeleri tarafından ciddi eleştirilere maruz kalmıştır. Fenomenolojinin kurucusu olan Edmund Husserl, *'Mantık Araştırmaları' (Alm.'Logische Untersuchungen')* adlı eserinde psikolojizmin iki türüne de şiddetle karşı çıkmış; hatta eserinin ilk bölümünü psikolojizm eleştirisine ayırarak; idelerin, psikolojik yapılar olarak insan zihnindeki basit imgelere indirgenemeyeceklerini, bilakis idelerin kendilerine özgü nesnel gerçekliklerinin bulunduğunu dile getirmiştir.

Ancak zamanla gelişerek güç kazanan yeni idealist felsefelerden ziyade, Locke ve Hume tarafından temelleri atılmış olan "psikolojizm" düşüncesi olmuştur.

Psikolojizmin temel argümanları, uzunca bir zaman boyunca, doğrulukları sorgulanmayı gerektirmeyecek kadar aşikar ve tabii hakikatler olarak görülmüştür. Mantığın ve felsefenin psikolojiye indirgendiği 'psikolojistik kuram'ın 20.yy'da edindiği geniş taraftar kitlesinden Boole, 1854 senesinde yayımlanan mantık kitabına *'Düşünce Yasaları Üzerine Bir Araştırma' (İng.'An investigation of the Laws of Thought')* adını vermiştir. Zamanla felsefede mantıksal çözümlemenin önemi daha fazla ön plana çıkartılmış ve 1914 senesinde mantık, Russel tarafından felsefenin özü olarak nitelendirilmiştir. Keza Carnap, felsefeyi mantıktan ibaret saymıştır. Böylelikle felsefenin psikolojiye indirgendiği psikolojist tutumdan sonra, şimdi de mantığın psikolojiye indirgendiği bir psikolojizme şahit olunmaktadır. Bu psikolojist tutumu kuramlarına entegre eden düşünürlerden James Ward, genetik bir psikoloji kuramı geliştirerek bunun epistemolojik açıdan vazgeçilmez olduğunu iddia etmiştir. Bir diğer psikolojist olarak Brand Blanshard ise 1939 yılında yayımlanan *'Düşüncenin Yapısı' (İng.'The Nature of Thought')* adlı iki ciltlik eserinde, epistemolojik çalışmaların psikolojik araştırmalara dayanması gerektiğini savunmuştur. Ayrıca algı yanılsamaları, bebeklerdeki doğuştan derinlik algısı vb. konularda yapılan deneysel araştırmaların epistemolojik açıdan önemli olduğu öne sürülmüş; örneğin Jean Piaget'in, çocuklarda düşünce oluşumunu araştıran psikolojik araştırmaları da epistemolojiye katkı olarak kabul edilmiştir.

Mantığın ve felsefenin psikolojiye indirgendiği bu dönemin başlatıcısı hiç şüphesiz Locke'un 'iç gözlem' yöntemi olmuş ve bu yöntem 19.yy sonu, 20.yy başında yaşamış olan Franz Brentano tarafından, çağdaşı Wilhelm Wundt nezdinde topa tutularak revize edilmiştir. 'İç gözlem' yönteminin eksikliklerini ve yanıldığı noktaları gözler önüne sererek onun yerine *"iç algı"*[2] *("innere Wahrnehmung")*

[2] Bkz.: Franz Brentano, **"Psychologie vom empirischen Standpunkt"**, Band I, Felix Meiner Verlag, Leipzig, 1924, s.:40.

yöntemini öneren Brentano sonrasında, bilhassa Frege ve Husserl gibi filozofların eleştirileriyle 'psikolojizm'; nihayet 20.yy sonlarında değerden düşmeye başlamıştır.

Frege'nin psikolojizme karşı eleştirilerinin temel dayanağını, onun, mantık ile düşünsel süreçler arasında hiçbir bağ kurmaması oluşturmaktadır. Frege'ye göre mantık, nesnel ve kamusal bir alandır; oysa zihinsel süreçler, öznel ve kişisel süreçlerdir. Ayrıca bir kavramın anlamlandırılmasında, o kavramı kullanan kişinin zihninden geçen süreçleri incelemenin bir gereği ve faydası yoktur, çünkü bir kelimenin kullanımıyla ilgili olan zihinsel tasarımlar, kelimenin anlamından tamamen bağımsızdırlar. Bu nedenle kendi başına nesnel bir varlığa sahip olan hiçbir önermenin, gelişigüzel bir fikir yahut zihinsel bir varlık olarak ele alınması mümkün değildir.

Her ne kadar bazı noktalarda psikolojizme düştüğü iddia edilse de *"bugün hala tipik bir anti-psikolojizm temsilcisi olarak sayılmaya devam eden Husserl, mücadele ettiği psikolojizm'i şu noktalarda karakterize etmiştir:*

1. *Hakikatin genel geçerliliğini insani yapısal determinizme dayandıran ya da bilginin genel geçerliğini yadsıyan herkes, psikolojist olarak adlandırılır.*
2. *Bilhassa onlar, 'evidenz'i (apaçıklığı) bir sezgi olarak kavrarlar.*
3. *Yargının doğruluğunun, yargının hakikate uygunluğu olduğunu reddederler.*
4. *Kavrayış yeteneğinin edimlerinde tecrübe edilen ideal nesneleri, ideal anlamları, cümleleri, olguları, ideal birlikleri yadsır, yargıların içeriklerini, pozitif ve negatif olarak verilen ideal birlikler olarak görürler."*[3]

Psikolojizme, bilhassa, mantığı, psikolojiye bağımlı ikincil dereceden bir disiplin statüsüne indirgemesi bakımından karşı çıkmış olan Husserl'e göre

---

[3] Bkz.: Franz Brentano, **"Wahrheit und Evidenz",** Ed.: Oskar Kraus, 'Önsöz', II.Bölüm: 'Psikolojizm ve Fenomenoloji', Felix Meiner Verlag, Hamburg, 1962, s.:xix.

psikolojizm, mantığın kendine has statüsünü görmezden gelmekle büyük bir hataya düşmüştür, çünkü Husserl'e göre mantık, başlı başına bir kural bilimidir. Ancak Husserl'in psikolojizm karşıtı eleştirilerine rağmen felsefesinde, kimi noktalarda psikolojizme düştüğü ve bunu aşamadığı iddia edilmiştir. Bu noktalardan ayrıntılı olarak tezimizin "Edmund Husserl'de Psikolojizm Sorunu" başlıklı bölümünde söz edileceğinden, burada Husserl ile psikolojizm arasındaki ilişkiden daha fazla söz etmeye gerek duymamaktayız.

2.FRANZ BRENTANO

2.1.Franz Brentano'nun Hayatı ve Kuramı

Fenomenolojinin kurucusu Edmund Husserl, dilbilimsel analiz formunun kaşifi sayılabilecek olan Anton Marty, tasvirci psikolojiyi geliştiren Carl Stumpf, Polonya felsefesinin babası olarak bilinen Kazimierz Twardowski, nesneler teorisinin kurucusu Alexius von Meinong, mantıkçı ve tasvirci psikolog Alois Höfler, Gestalt psikolojisinin kurucusu Christian von Ehrenfels ve Çekoslovakya'nın ilk devlet başkanı filozof ve sosyolog Tomáš Masaryk gibi önemli isimlere hocalık yapmış olan; ayrıca derslerini gönüllü olarak takip eden seçkin öğrenci kitlesi içerisinde Sigmund Freud, Benno Kerry, William McDougall gibi isimlerin bulunduğu 'Franz Brentano', ayrıca Franz Kafka ve Robert Musil gibi edebiyatçılara ilham kaynağı olmuş olan bir filozoftur. Brentano felsefesi ve daha sonrasında 'Brentano Okulu'nun felsefe dünyası üzerindeki etkisi, Alman felsefesiyle sınırlı kalmamış; bu sınırları aşarak Anglo-Amerikan analitik felsefeden Bertrand Russell, G.E.Moore, Gilbert Ryle, G.F.Stout ve Roderick M.Chisholm gibi düşünürlerin felsefelerine kadar ulaşmıştır.

Hem empirik bir filozof, hem de tasvirci bir psikolog olan Brentano, çok yönlü ve değişime açık bir kimliğe sahiptir. Fechnerci psikofiziği rölativitenin temel yasası olarak gören deneysel psikolojiyi eleştiren ve Wundtçu 'iç gözlem' yöntemini hatalı bulan filozof, Aristotelesçi ve Skolastik izlerin takipçisi olarak kendine özgü bir felsefe ve psikoloji kimliği geliştirmiştir.

"Brentano'nun felsefesinde Aristoteles, İngiliz empiristleri, Thomas Aquinas ve Descartes gibi filozofların etkileri vardır. Özellikle Aristoteles'in 'De Anima' ve 'Metafizik'inde onun 'intentionalite anlayışı'nın kökenini görürüz. Nitekim Brentano'nun 'Empirik Açıdan Psikoloji' başlıklı eserinde 'empirik bakış açısı' ile kast ettiği Aristotelesçi bakış açısıdır."[4]

[4] Bkz.:Doç.Dr.Uğur Ekren,**"Fenomenoloji ve Analitik Felsefenin Kaynakları: Brentano ve Meinong","Kant Sonrası Metafizik Üzerine Konuşmalar",**Ed.:Erdal Yılmaz,Küre yay.,2012,s.:.92.

Psikolojideki etkisi hala güncelliğini koruyan Brentano, öğrencileri aracılığıyla 'Gestalt psikolojisi' ekolü üzerinde kurucu rol üstlenmiş ve bu psikoloji dalının öncüsü olmuştur. Ayrıca *"onun geliştirdiği felsefedeki empirik yöntemlerin uygunluğu, zihin kavramı ve 'intentionalite' ya da düşüncenin nesneye yönelmişliği, doğru ve ahlak yargıları, bireysellerin metafiziği, değerler öğretisindeki parça bütün ilişkisi, Analitik felsefedeki çağdaş araştırmalar üzerinde etki yaratmıştır."*[5]

Felsefe alanında bilhassa, Skolastisizm'den devşirerek Çağdaş felsefeye kazandırdığı 'yönelimsellik ilkesi' ve 'eylem psikolojisi' (erekçilik) ile tanınan Brentano'nun hayatını kronolojik olarak özetlemeye çalışacağız:

16 Ocak 1838 :

Almanya Ren bölgesinde, Boppard'a yakın ve bugünkü Osterspai'ye ait olan, eskiden Hesse/Nassau olarak adlandırılan Marienberg'de Christian ve Emilie Brentano çiftinin ikinci oğulları olarak dünyaya gelmiştir. Amcası Clemens Brentano ile halası Bettina von Arnim, Alman Romantik akımının en önemli yazarları arasındadır. Abisi Lujo Brentano ise sosyal ekonomi profesörüdür.

1855-1856 :

Aschaffenburg'ta Royal Bavarian'a katılarak Gymnasium eğitimi almış, 1856'da Münih Üniversitesi'ne girmiş, sonra sırasıyla Würzburg ve Berlin üniversitelerinde matematik, felsefe, şiir ve teoloji üzerine çalışmıştır.

1859 :

Münster Üniversitesi'ne geçerek Profesör Clemens'le birlikte iki yıl Ortaçağ Aristotelesçiliği çalışmıştır.

---

[5] Ayrıca bkz.: Mehmet Sabri Genç, **"Franz Brentano'nun Çağdaş Batı Felsefesine Etkileri", "Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi",** Dergah yay., Sayı 12, Ekim 2007, s.:109-119.

17 Temmuz 1862:

Tübingen Üniversitesi'nde doktorasını tamamlamış ve daha sonra bilhassa Heidegger üzerinde müthiş etki bırakacak olan *"Aristoteles'te Varlığın Çeşitli Anlamları Üzerine" (Alm."Von den manningfachen Bedeutung des Seineden nach Aristoteles")* adlı doktora tezini teslim etmiştir. Bilhassa Aristoteles'in 'Varlık Kategorisi' görüşünü benimseyen *"Brentano, Aristoteles'in 'kategoriler öğretisi'ni sistematik bir biçimde inceler ve onun dağınık bir sunum olmaktan ziyade, sistemli ve eksiksiz bir sunum olduğunu ileri sürer."*[6]

Brentano'nun Aristoteles ile ilgili olan bu tezi hazırlamaya karar vermesinde, Berlin Üniversitesi'nde okurken danışmanlığını yapmış olan eski hocası Friedrich Adolf Trendelenburg'un tesiri büyüktür. Döneminin en büyük Aristotelesçilerinden olan Trendenlenburg, Brentano'dan başka Friedrich Überweg ve Wilhelm Dilthey gibi isimlerin de hocalığını yapmıştır. Berlin'de Trendelenburg ile çalıştığı yıllarda Brentano, Aristoteles'in yanı sıra İngiliz empiristlerini, bilhassa J.S.Mill'i okumuştur.

1864 :

Katolik rahip ünvanını alarak Graz'daki Dominiken Manastırı'na yerleşmiş; Münih ve Würzburg'da teoloji üzerine ders ve seminirlere katılmıştır.

1870:

İlk kez toplanan Vatikan Konsülü'nün resmen kabul ettiği Papa'nın yanılmazlığı dogmasını kabul etmeyerek rahiplikten ve 1866'da kabul edildiği Würzburg Üniversitesi'ndeki görevinden istifa etmiştir.

1873:

Würzburg Üniversitesi'nde profesör olmuş, akabinde Viyana'ya gitmiştir.

---

[6] Bkz.: Kaan H. Ökten, **"Heidegger Kitabı"**, Agora Kitaplığı, 1.Baskı, İstanbul, 2004, s.:23.

1874:

Viyana Üniversitesi'nde profesör olarak göreve başlamış ve seçkin bir öğrenci kitlesi tarafından kısa sürede benimsenip sevilmiştir. Ayrıca başyapıtı niteliğindeki *'Empirik Açıdan Psikoloji'nin (Alm."Psychologie vom empirischen Standpunkt")* ilk cildini burada yayınlamıştır.

1880 :

Ida von Lieben ile evlenmeye karar veren filozof, Avusturya Macaristan İmparatorluğu'nun, daha önce rahiplik yapmış olmasından kaynaklanan evlilik yasağının yarattığı sorundan dolayı Avusturya vatandaşlığından ve de Viyana Üniversitesi'ndeki görevinden istifa ederek Saksonya'ya taşınmış ve orada evlenmiştir. Ayrıca felsefesinde çok önemli bir yer edinmiş olan 'tasvirci psikoloji' kuramını bu dönemde kurmuştur.

1881 :

Viyana'ya geri döndüğünde eski görevine iade edilmemiş; Viyana Üniversitesi'nde ancak ücretsiz olarak hocalık yapma şansı bulmuştur. Yıllarca eski görevine dönebileceği umudunu taşımışsa da bu umudu gerçekleşememiştir.

1888 :

Johannes Christian Michael adında bir oğlu olmuştur.

1895 :

Eşinin ölümüyle sarsılan filozof 1896'da İtalya-Floransa'ya yerleşmiştir.

1897 :

Floransa'da tanıştığı Emilie Ruprecht ile ikinci evliliğini yapmıştır.

1903 :

Geçirdiği bir rahatsızlıktan ötürü kör olmuş ve hayatının son on dört yılı boyunca körlüğü nedeniyle çalışmalarını eşine ve yardımcılarına kaydettirmiştir.

"Brentano'nun oğlu, babasının el yazması pek çok eserinin bulunduğunu ancak Almanlar Prag'ı işgal ettiklerinde Brentano Arşiv binasından bunların bazılarının dışarı atıldığını ve kaybolduklarını bildirmektedir."[7]

Dolayısıyla birçok çalışması basılamamış olan Brentano'nun, ders notlarından oluşan birtakım el yazmaları, mektup ve taslaklar daha sonra, Marty'nin öğrencileri Oskar Kraus ve Alfred Kastil tarafından yayınlanmaya çalışılmış, ancak ne yazık ki başarılı olunamamıştır. Bu nedenle *"Brentano'nun eserleri dünyada çok sınırlı sayıda okuyucu bulabilmiştir."*[8]

1917 :

Birinci Dünya Savaşı başlamış ve İtalya, Almanya ve Avusturya ile savaşa girmiştir. Bunun üzerine Almanya'daki milliyetçi tutuma ve İtalya'nın Lübnan saldırılarına karşı olan Brentano tarafsız bir ülke olan İsviçre'ye taşınmıştır.

17 Mart 1917 :

Zürich'te ölmüştür. Mezarı Almanya–Aschaffenburg'da eski bir mezarlıktadır.

Franz Brentano, felsefe tarihinde, sadece yetiştirdiği öğrenciler ve etkilediği düşünürler bakımından değil, ayrıca kendisinden sonra kurulacak olan fenomenolojik ve analitik felsefe tarzları için kurucu bir arkaplan hazırlamış olması bakımından da önemli bir yere sahiptir.

Roma Katolik kilisesi geleneği ve İngiliz empirizmi ekolünden beslenerek ortaya çıkmış olan Brentano felsefesi, Brentano'nun, -Kant karşıtı bir biçimde-, ustalıkla harmanladığı 'nesnel apriori ontoloji' ile 'psikolojik epistemoloji'

---

[7] Bkz.: Doç.Dr.Ekren, **"Franz Brentano Hayatı, Eserleri, Okulu ve Felsefesi"** , **"Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi**", Dergah yay., Sayı: 9, Mart 2006 , s.:125.

[8] Bkz.: **A.g.e.,** s.:125.

zemininde filizlenmiş bir düşünce sistemidir. Nitekim Brentano, düşünüşün ontolojik temellerini epistemolojik eğilimleriyle sentezlemesi nedeniyle tüm Avusturyalı düşünürler nesli üzerinde önemli bir etki bırakmıştır. Bu sentezi, skolastik bir kavram olan ve ilk kez Duns Scotus tarafından kullanılan 'yönelimsellik' terimiyle ifade eden Brentano'nun yönelimsellik görüşü, aşağıdaki bölümlerde detaylı olarak ele alınacağından burada bu kavramı bırakarak Brentano felsefesinin diğer genel niteliklerini saptamaya çalışacağız.

Hakikatin apriori unsurlarının öznel olarak oluşturulamayacağı; bilakis onların nesnel karakterleri olduğunu savunan Brentano'nun, apriorinin nesnel doğasına dair bu görüşü nedeniyle 'deneysel psikoloji'ye yaklaştığı düşünülebilir. Ancak daha sonra belirtileceği üzere deneysel psikoloji'nin 'iç gözlem' yöntemini şiddetli bir biçimde kritik ederek onun yerine 'iç algı' metodunu önermiş olan filozof, kati surette Wundt'çu deneysel psikoloji görüşünü benimsemek noktasına gelmemiştir. Ayrıca Brentano'nun, apriori olanın nesnel doğasına dair düşüncesi, sadece epistemolojik olarak değil, ahlak ve estetik açısından da ele alınmalıdır. Zira örneğin, *"Ahlaki Bilginin Kaynağı Üzerine" (Alm."Vom Ursprung sittlicher Erkenntnis")* adlı makalesinde sevgi ve nefretin nesnel doğruluğunu işlemiş olan filozof; iyi olanı; doğru ve yanlış açısından açıklamış ve ahlaki değerleri, nesnel karakterleri uyarınca ele almıştır. Psişik fenomenlerin nesnel olarak verilmiş olduklarını savunan Brentano, psişik fenomenlerin düşünmemize bağımlı olarak oluşturulmalarını imkansız görerek düşünme sürecinin Kantçı itibarını yitirmesine neden olmuştur. Fakat bununla birlikte, bu noktada Kant karşıtı düşünüyor olmasına rağmen, şüpheci ve dogmatiklerin Kant'a yönelik eleştirilerini de yersiz bulmuştur. Zira Brentano, düşünme sürecinin ele alınmasının, ancak apriori karakteri içinde ve empirik bir biçimde mümkün olabileceğine inanmaktadır.

Felsefenin bilimsel olması gerektiğine dair inanç ve hedefi doğrultusunda, Skolastik felsefenin önemli kuramlarından "ereksel varoluş" düşüncesiyle hesaplaşan ve bu kuramı çağına uygun bir biçimde yeniden yorumlayan Brentano'nun 'içkin yönelimsellik' teorisi; 'intentionalite' kavramı ışığında, felsefesinin bel kemiğini oluşturmaktadır. Ayrıca Brentano'nun fenomenoloji ve analitik felsefe alanında

kurucu bir fikir babası olarak kabul edilmesinin temelinde de yine bu 'yönelimsellik ilkesi' bulunmaktadır.

Brentano felsefesi, 'psikoloji ağırlıklı' ve 'metafizik ağırlıklı' olmak üzere iki döneme ayrılarak incelenebilir. Birinci döneminde filozofun, intentionalite öğretisini temellendirdiğini ve psikolojiyi kesin bir bilim olarak kabul ettiğini görürüz. Ancak Brentano'nun bu dönemde kabul edip savunduğu psikoloji tarzı, Brentano'nun kendi felsefesinde etkin olan Aristotelesçi, Kartezyen ve empirik öğeleri tek bir potada eriterek kurduğu empirik bir psikolojidir. Brentano,"tasvirci psikoloji" adını verdiği bu psikolojinin empirik bir bilim olduğuna inanır ve onu diğer tüm felsefi disiplinlerin temeline koyar. Kısaca Brentano'nun kurmak istediği 'kesin bir bilim olarak felsefe', metodoloji olarak 'tasvirci psikoloji'yi benimsemelidir. Brentano felsefesinin ikinci dönemi olarak 'metafizik ağırlıklı' dönemi ise 'reizm dönemi' olarak adlandırılır. Bu döneminde Brentano'nun, ilk döneminde savunduğu her şeyi tamamen bıraktığı ve değiştirdiği görülür. Artık Brentano, 'şeycilik' görüşü tesiri altındadır ve dolayısıyla sadece bireysel nitelikteki tek tek şeylerin var olabileceğine inanır.

Brentano'nun felsefe tarihi anlayışına bakacak olursak, onun felsefenin gelişim sürecini anlama ve açıklama şeklinin, kendi felsefesinin gelişim sürecinde de bizzat tezahür ettiği görülür. Zira Brentano felsefedeki değişimin daimi bir tekerrür içinde zincirleme devam ettiğini düşünür. Devamlı surette kendini tekrar eden bir gelişim seyreden felsefe, tarihi boyunca yükseliş ve düşüş dönemlerini birbiri ardı sıra yaşamaktadır. Yani her çağın felsefesi kendi içinde yükseliş ve düşüş aşamalarından geçmektedir. Örneğin Antikçağ felsefesi Aristoteles'e gelininceye dek teorik felsefe anlayışıyla parlak bir dönem geçirmiş ve Aristoteles ile zirveye ulaşmışken, hemen akabinde Epikuros ve Stoa geleneğiyle pratik yönelimler baş göstermiş ve bunun yol açtığı şüphecilik, felsefeyi bilimsellikten uzaklaştırmıştır. Keza Ortaçağ felsefesi'nde ve modern felsefede de durum böyledir. Descartes-Bacon çizgisinde başlayan modernist felsefenin yükselişi; Berkeley, Voltaire, Rousseau ve Hume gibi düşünürlerin şüpheciliği nedeniyle düşüşe geçmiştir. Ve nihayetinde felsefeyi bilime en uzak noktaya sürükleyen düşünür; nesneleri, zihindeki apriori ve

kör algılara mahkum eden ve Aristoteles'in 'kategoriler teorisi'ni bütünüyle yanlış anlayarak ontolojik bir krize neden olan Kant olmuştur.

"...Kant kategoriler teorisini bütünüyle yanlış anlamıştır. O, önceki felsefe tarihiyle sadece yüzeysel bir şekilde tanışıktı ve Aristotelesçi kategoriler tablosunu Aristoteles'in bakış açısından düşünülemez olan bir zemin üzerinde kurmuştu. Kavramlarımızın tümünün empirik sezgiden türetilebileceğini kabul eden bir filozof (Aristoteles) için Kantçı anlamda kategori gibi bir şey olamazdır. Kantçı kategori ve tarihsel olarak kökendeki Aristoteles'in kategorisi arasında kesinlikle varolan karışıklık bu inceleme alanında herhangi bir şeyi becermek hususunda bizim modernlerimizin kabiliyetsiz olduğunu açıklar."[9]

Kant sonrası düşünürler ve klasik Alman idealizmi, felsefeyi içine düştüğü durumdan kurtaracak bütünlüklü bir bilimsel bakış açısı kuramamışlardır. Bu noktada Brentano'nun Kant felsefesine yönelik eleştirilerinde bir haklılık payı olduğu görülmektedir. Nitekim Brentano, Kant sonrası felsefenin içine düştüğü sıkıntının gerekçesini sunarken, ironik bir biçimde Kant'tan öğrendiğini iddia ettiği bir şeyi dile getirmiştir. Brentano'ya göre Kant, öğretmek istediklerinden ziyade, felsefe tarihinin, isimlere atfedilen ün doğrultusunda nasıl yanıltıcı bir kamuoyu yaratabileceğinin görülmesi açısından ders verici bir örnek olmaktadır.

Felsefenin Kant felsefesi sonrasında içine düştüğü bataklıkta can çekiştiğini düşenen Brentano, düşüş evresi olarak gördüğü kendi çağının, ancak bilimsel bir felsefe kurularak aşılabileceğine inanmış; bunun için de felsefenin teorik yanlarının canlandırılması gerekliliğini ortaya koymuştur. İşte Brentano'nun kendi felsefesinin son döneminde, 'intentional' dönemindeki düşüncelerinden vazgeçerek, felsefede daha ilk çalışması sayılabilecek *"Aristoteles'te Varlığın Çeşitli Anlamları Üzerine" (Alm."Von den manningfachen Bedeutung des Seineden nach Aristoteles")* adlı tezinde savunduğu erken dönem düşüncelerine geri dönmesi de, onun felsefe tarihine bakış açısıyla ve dolayısıyla felsefe yapma tarzıyla paralellik göstermektedir.

---

[9] Bkz.: Doç.Dr.Uğur Ekren, **"Kant Hakkında: Franz Brentano ve Henry Sidgwick**", **"Teoman Duralı'ya Armağan",** Ed.: Cengiz Çakmak, Dergah Yayınları, İstanbul, 2008, s.:218.

Brentano, her ne kadar İngiliz psikolojisini, Hume'cu çağrışımcılığı, izlenimlerin zihin tarafından edilgen bir biçimde alındığı düşüncesini ve de Comte'çu metafizik düşmanlığını kritik etse de; her daim, bilhassa Hume ve Mill başta olmak üzere İngiliz empiristlerinin ve de Fransız pozitivist Comte'un sıkı bir takipçisidir. Brentano, Kant'ın mistik ve aldatıcı felsefesinden ziyade; Hume, Mill ve Comte felsefesine yakın olmuştur. Nitekim, 'eleştirel realist' olarak gördüğü Comte'u, 'en büyük çağdaş filozof' olarak nitelendiren *"Brentano, Comte felsefesinin merkez kavramlarını 'Pozitif Felsefe Üzerine Dersler' (İng.' The Course in Positive Philosophy') adlı derslerden öğrenmiştir."*[10]

Brentano felsefesinin detayları, alt başlıklar halinde tezin devamında ayrıntılı olarak ele alınacağı için, burada sadece konunun geneline kuşbakışı bir taslak çizilmek istenmiştir.

[10] Bkz.: Rayn Hickerson , **"Theories of Consciousness from Brentano to Husserl"** , **"The History of Intentionality"**, Bloomsbury Academic Publishing, 1.Baskı, 2007 , s.:27.

2.2.Franz Brentano'nun Intentionalite Anlayışı

"Yönelimselliği, bir şeyin bilinci olarak deneyimlenen yaşantıların kendine özgülüğü yoluyla anlarız" diyen Brentano'nun eylem psikolojisine göre, psikolojik etkinliklerin 'bir şeyin bilinci' olarak kabul edilmeleri, psikolojik deneyimlerin sahip olduğu 'yönelimsel nesne'lerden kaynaklanmaktadır. Brentano'ya göre zihnimiz, her psikolojik deneyimimizde, 'yönelimsel bir nesne'ye gönderimde bulunmaktadır. Dolayısıyla Brentano'ya göre *"yönelimsellik; bilincin bir konuya yönelişini, bir şeyle ilişki kurmasını dile getiren terimdir."*[11]

Örneğin, sevmek eylemi, sevilen bir nesne olmaksızın gerçekleşemez. Keza 'düşünmek' eylemi de yine düşünülen bir şeyi gerektirdiğinden psikolojik deneyime örnek olarak verilebilir. Nitekim insan, hiçbir şey düşünmediğini düşündüğünde bile, bir şey düşünmektedir. Dolayısıyla bir çiçeği kokladığımızda aldığımız koku, o çiçeği koklama eylemimizin içinde var olmakta; aynı şekilde bir şeyi düşündüğümüzde, düşündüğümüz şey, düşünme eylemimizin içerisinde varlık kazanmaktadır. Bu nedenle yönelimsel bir nesneye sahip olma, tüm bilinç edimlerinin varoluşsal bir şartıdır. Ayrıca bilinç edimleri, bu yönelimsel nesnelere sahip olmanın yanı sıra, onlara doğru "intentional bir referans" (içkin varoluş) da göstermektedirler. 'Intentional nesne' ve 'intentional referans' terimlerinin kaynağında bulunan *"intentio kavramı, felsefi tartışmaya Skolastik bir kavram olan 'objective' ile girmiştir."*[12]

Ancak Brentanocu anlamdaki 'intentio' teriminin, Skolastisizm'deki 'intentio'dan farklı bir tarzda düşünüldüğü belirtilmelidir. Bu terim Skolastik felsefede Thomas Aquinas tarafından bilgiyi elde etmeye yarayan özgün bir imaj olarak tasvir edilmişse de, esasında 'intentio'nun ruhta oluşmuş bir nevi öz'e tekabül ettiği düşünülmektedir ve bu bağlamdaki intentio fikri, herhangi bir nesneye

---

[11] Bkz.: Bedia Akarsu, **"Felsefi Terimler Sözlüğü",** 4.baskı, İnkılap yay., İstanbul, 2001 , s.:201.

[12] Ayrıca bkz.: Klaus Hewig, **"Intention: Outlines for the History of a Phenomenological Concept",** International Phenomenological Society, Philosophy and Phenomenological Research, Vol.39, No.3, Mart 1979 , s.:328.

gönderimde bulunmamaktadır. Yani Brentano, 'intentio' kavramını, 'intentional ilke' içinde kullanmakla Skolastisizm'in mirasını ham madde edinip işlemişse de, esasında bu terminolojiyi çok farklı anlamlandırmış ve yorumlamıştır. Bu bağlamda 'intentio' sözcüğüyle *"Brentano aslında Skolasik tarzın formel imajlarını kastetmemiştir. 'Intentional' sıfatını nerede kullanırsa kullansın ruh içinde bilinen nesnenin içkinliğiyle ilgili Skolastik öğretinin izlerine hala ihanet ettiği doğrudur. Fakat bu ruhtaki bilginin nesnesinin psişik içkin varoluşu öğretisini Brentano, öğrencilerinin 1905'te 'içkinlik krizi' diye adlandırdıkları şey süresince reddetmiştir."*[13]

Brentano 'intentional bağıntı'yı; yani yönelimselliği şöyle tanımlamaktadır:

"Her psişik fenomen Ortaçağ'ın skolastikleri tarafından nesnenin intentional, içkin varoluşu (inexistence) denilen şeyle karakterize edilir ve bütünüyle açık terimlerle ifade edilmese de bir içeriğe gönderme (referans) , bir nesneye yönelme ya da içkin bir nesnellik adını verdiğimiz şeyle karakterize edilir. Her biri daima aynı şekilde olmasa da kendi içinde nesnel olarak bir şey içerir. Tasarımda bir şey tasarlanır, yargıda bir şey onaylanır, ya da reddedilir, sevgide bir şey sevilir, nefrette bir şeyden nefret edilir, arzuda bir şey arzulanır vb. Bu intentional varoluş, psişik fenomenin tek karakteristiğidir. Hiçbir fizik fenomen buna benzer herhangi bir şey göstermez. Sonuç olarak psişik fenomeni, bu fenomenlerin kendi içlerinde intentional olarak nesne içerdiklerini söyleyerek tanımlayabiliriz."[14]

Örneğin biz bir şeyi arzuladığımızda, arzuladığımız şeye doğru zihnimiz 'intentional bir referans'ta bulunur. Başka bir deyişle, arzulanan şey, arzulama aktında, içkin nesnelliğe sahiptir. Bu nedenle psişik edimler ile intentional nesneler arasında zorunlu olarak karşılıklı bir birbirlerini gerektirme durumu vardır. İçkin yönelimsel nesne olmaksızın bir psişik etkinliğin gerçekleşmesi ne kadar

[13] Bkz.: Linda L.McAlister, **"The Philosophy of Brentano"**, Gerald Duckworth & Co.Ltd., Great Britain, 1976, s.:129.

[14] Bkz. Franz Brentano, **"Psychologie vom empirischen Standpunkt",** Band I, 1924, s.:124-125.

olanaksızsa; bir bilinç aktı olmadan, herhangi bir intentional nesnenin varlığından ya da algısından söz edilmesi de o kadar olanaksızdır.

'İçkin nesne' olarak kast edilen 'intentional nesne'ler, real nesneler değil, bilakis özel bir varlık tarzına sahip olan ve düşünmede varlığa gelen nesnelerdir. Bu nesneler sayesinde, potansiyel haldeki form, aktüel hale geçme fırsatı bulmaktadır. Aktüalite-potansiyalite görüşü bakımından Aristoteles ile aynı düşünceyi savunan Brentano, hayal gücünün ve duyuların nesneyle karşılaşmalarını, formun aktüel hale geçmesi olarak yorumlamakta ve potansiyel halde hazır bulunup aktüel hale geçmek isteyen varlık durumuna 'içkin varoluş' adını vermektedir.

Brentano, intentionalite kuramı'nın temel yapı taşı olan psişik-fizik fenomenler sınıflandırmasıyla yönelimsellik gösteren fenomenleri, psişik fenomenler (hayal etme, isteme, yargı verme vb.); yönelimsellik göstermeyen fenomenleri ise fizik fenomenler (renkler, sesler vb.) olarak adlandırmıştır. Psikoloji biliminin nesneleri olarak gördüğü psişik fenomenler uyarınca 'intentionalite öğretisi'ni geliştiren Brentano; yönelimsellik göstermeyen fizik fenomenleri ise, doğa bilimlerinin konusu oldukları gerekçesiyle alan dışı bırakır ve de bu fenomenlerin gerçekten algılanmış yahut sadece hayal edilmiş olup olmadıklarıyla ilgilenmez. Bu noktada belirtilmesi gereken önemli nokta şudur ki, Brentano fizik fenomenler yoktur; psişik fenomenler vardır gibi bir yanılsamaya düşmekten kaçınmış ve psişik fenomenlerin var oluşunu özel bir var olma tarzı olarak görmüştür; yoksa asla onları gerçeklik türünden şeylere karşılık geliyorlarmış gibi görmüş değildir. Brentano psişik edimler içerisinde varlığa gelen psişik fenomenlerin bu bağlamda varlık kazanan yapılarını dile getirmiş; ancak fizik fenomenlerin varoluşlarıyla ilgili yargıda bulunmaktan ihtiyatla kaçınmıştır. Böylece Brentano, ne psişik ne de fizik fenomenleri realite düzlemine taşımadan, her iki fenomen türü hakkında da gerçekliğe dair bir yargıda bulunmadan, sadece psişik fenomenleri, söz konusu psişik edimler dahilinde var kabul edip fizik fenomenlerin varlıklarıyla ilgili ise hiçbir yorumda bulunmadan felsefesini tayin etmiştir. Böylece kendisini büyük bir sıkıntıdan kurtarmış ve asla Descartesçı manada bir zihin-beden düalizmine düşmemiştir.

Psişik fenomenler; psişik edimler içinde 'içkin bir nesnellik' taşıyan 'intentional nesne'ler; ve psişik fenomenlerin 'intentional nesne'lere doğru gönderimde bulunmaları olarak 'intentional referans' bazında oluşturulan 'intentionalite kuramı'; temeli, fenomenler tasnifiyle atılmış bir kuram olup psişik fenomenler üzerinden geliştirilmiştir, çünkü Brentano'nun asıl amacı psikolojinin nesnesi olan psişik fenomenlerle derinlemesine hesaplaşarak, intentionalite gösteren bu fenomenler üzerinden, bilimsel felsefenin temeli olabilecek 'empirik bir psikoloji' inşa etmektir. Nitekim 1880'lerin sonlarına doğru özgün bir psikoloji tarzı yapılandırarak 'tasvirci psikoloji'yi kuran Brentano; psikolojisinden yer yer 'fenomenoloji' adıyla da söz etmiştir. Ancak 'tasvirci psikoloji' tezimizin bir başka bölümünde ayrıca ele alınacağı için burada sadece 'tasvirci psikoloji'ye sebebiyet veren 'intentionalite kuramı' üzerinde duracağız.

'Intentionalite' kavramını Aristoteles ve Ortaçağ felsefesinden devşirerek kendine has bir şekilde yorumlayıp modern felsefe geleneğine nakleden Brentano; bu kavramı bir empirist olarak ele almış ve Aristoteles ile Skolastisizm'deki anlamının ötesine taşımıştır. *'Empirik Açıdan Psikoloji'* adlı başyapıtında yönelimselliği, "düşüncenin zihinsel bir göstergesi" olarak betimleyen filozof, dış duyudan ibaret olan empirik anlayışı kritik ederek, temele iç algıyı; psişik hakiki fenomenleri ve onların yönelimselliklerini koyarak yeni bir 'empirik psikoloji'nin yolunu açmıştır. Bununla birlikte Brentano'nun intentionalite kavramını yeniden gündeme getirmesi ve 'fenomenler sınıflandırması' uyarınca ele alması, bir başka gelişmeye daha neden olmuştur: Intentionalite öğretisi, bundan böyle, Brentano felsefesine gelininceye dek olduğu gibi mantıksal ve epistemolojik olarak değil, aksine psikolojik olarak değerlendirilmeye ve psikoloji biliminin sorunsallarından biri olarak görülmeye başlanılmıştır.

Brentano'ya göre, bilinç edimleri olarak "cogito"lar, yönelimselliğe sahiptirler ve 'ide'lerle iş görürler. Mesela bir ağaç düşünülürken, esasında o ağacın kendisiyle değil; bilinçteki izdüşümü olan 'ide'siyle iş görülür. 'Cogito'lar yönelimsel nesnelerin ideleriyle iş görmenin yanısıra, başka 'cogito'ları da kendilerine nesne kılabilmektedirler. Dolayısıyla her psişik edim, bir başka zihinsel etkinliği nesnesi olarak belirleyebilmekte ve bu durum zincirleme olarak

sürdürülebilmektedir. Böylelikle Brentano felsefesinde, Kartezyen özne-nesne düalizminin aşıldığı görülmektedir.

Brentano felsefesinde 'intentionalite' öğretisi, "intentional içkin varoluş" (inexistence) ve "intentional bağıntı" (relation) kavramları kapsamında ortaya konulmuştur. Psişik fenomenlerin kendilerinde herhangi bir yönelimsel nesneyi içermeleri, başka bir deyişle yönelimsel nesneyi içkin olarak taşımaları, psişik fenomenlerin Skolastik anlamdaki 'intentional içkin varoluş'a sahip oldukları anlamına gelmektedir. Bundandır ki, yönelimsel nesneler, onların içkin olarak kendilerinde bulunduğu psişik fenomenler olmadan dış dünyada tezahür edemezler. Bu yüzden Brentano felsefesinde 'intention' kavramı, 'içkin' (immanent) olan anlamını taşır ve intentional içkin varoluş ile zihnin içkinliği, Thomasçı 'intentio' düşüncesine paralel bir biçimde açıklanmış olur.

"Empirik Açıdan Psikoloji"deki dipnotlardan birinde 'intentional içkin varoluş' ve 'intention' kavramlarının sebebiyet verebileceği bir yanılsamayı engellemek için terminolojisinde küçük bir değişiklik yapan Brentano, 1911 yılı itibariyle 'intentional içkin varoluş' yerine, 'içkin nesnellik' kavramını kullanmaya başlamıştır. Ancak Oskar Kraus'a göre Brentano, daha sonra 'içkin nesnellik' öğretisinden tamamen vazgeçmiş, intentionalite'yi ve içkin nesneleri bir yana bırakıp yalnızca, nesneye gönderme yapan bir nitelik olarak yönelimsellik fikriyle yetinmiştir.

Brentano; sonradan 'içkin nesnellik' adını verdiği 'intentional içkin varoluş' kuramını, *"Empirik Açıdan Psikoloji"*de hem ontolojik, hem de psişik boyutuyla ele almıştır. Psişik sorun olarak psişik fenomenlerin fizik fenomenlerden ayırt edilme yöntemini; psişik fenomenlerin intentional varoluşlarını ortaya koyarak gösteren filozof, psişik fenomenlerin, fizik nesneler gibi doğada bir varlığa sahip olma iddialarının olmamasını onların ayırt edici özellikleri olarak belirler. Bir diğer sorun olarak ontolojik boyuta da yine aynı karşılıkla yanıt veren filozof; psişik etkinliklerin yönelim gösterdikleri 'intentional nesne'lerin gerçekte var olmalarının gerekmediğini vurgular. Brentano'ya göre biz, örneğin, tek boynuzlu bir at düşündüğümüzde, düşüncemiz yönelimsel olarak intentional bir nesneyle ilgilidir ve buradaki nesnenin

var olup olmaması önemli değildir. Oysa hiçbir şey düşünmemek ile var olmayan bir şey hakkında düşünmek farklı durumlardır. Hiçbir şey düşünülmediğinde yönelimsel bir nesne ile ilişki de yoktur. Dolayısıyla intentional bir nesneyi düşünmek, o nesne var olmamasına rağmen, bir şey düşünmek manasına gelir ve hiçbir şey düşünmemekten farklıdır. İşte tam da bu noktada doğada var olmayan intentional nesnelerle psişik fenomenler arasındaki ilişkiden söz edilmelidir ki; Brentano, 1889 yılında *"Doğru ve Yanlış Bilgimizin Kökeni Üzerine" (İng."On the Origin of Our Knowledge of Right and Wrong")* adlı bir dersinde; bu öznel ilişkiyi, 'intentional bağıntı' olarak ifade etmiştir.

Skolastik 'intentionalite' anlayışına 'intentional nesne' ve 'intentional bağıntı' kavramlarını katarak kendine has yeni bir 'intentionalite' yorumu geliştiren Brentano, 1874 yılından 1904 yılına dek bu öğretiyi, nesnenin intentional içkin varoluşu düşüncesine dayanarak açıklamıştır. Erken dönemlerinde, psişik fenomenlerin hem intentional varlığa hem de gerçek varlığa sahip olabileceklerini düşünmüş olan filozof; ancak reizm döneminde bu düşüncesini değiştirerek psişik fenomenlerin yalnızca var olan belirli şeyler (realia) oldukları kabulünü benimsemiştir. Brentano'nun 'intentionalite' anlayışını bu bölümde, psikoloji ağırlıklı erken dönemi bazında ele aldığımızdan, onun bu noktada genel olarak psişik fenomenlerin, var olan nesneler olabileceği gibi; var olmayan nesneler de olabileceği görüşünü kabul ettiğini varsayacağız. Buna göre bu dönem Brentano'da bilinç ediminin nesnesi olarak en az gerçek varoluşa sahip bir 'at' kadar, varolmayan bir 'pegasus'un yahut 'deniz kızı'nın da kabul göreceği açıktır. Buradaki 'pegasus' ve 'deniz kızı' gibi gerçek varlığa sahip olmayan fenomenal nesneler, düşünceye bağlı olan, yani zihinde içkin olan bireysel bir varlık tarzına (ens rationis) sahiplerdir; bundan dolayı da düşünüldüklerinde varlık kazanır, düşünülmediklerinde yok olurlar. Ayrıca bu varlık tarzına sahip olan fenomenal nesneler dışında bir de, yine zihne bağımlı ancak bireysel olmayan 'ens irrealia' türünden nesneler vardır: Kavramlar, yoksunluk, çokluk, olaylar vb. Ancak daha önce de belirttiğimiz üzere, Brentano, bilince içkin fakat bireysel olmayan bu nesneleri reizm döneminde, dilsel kurmacalar olarak görüp reddetmiştir.

2.3.Brentano'da İç Algı-İç Gözlem ve Psişik-Fizik Fenomen Ayrımı

Brentano, kesin bir bilim olarak felsefenin, ancak 'tasvirci psikoloji" üzerine inşa edilerek ve "iç algı"yöntemi kullanılarak tesis edilebileceğine inanmıştır. Çünkü ona göre, tasvirci psikoloji; insanın bilme yetisiyle sınırlandırılmış bir alana ve doğabilimsel 'iç algı' yöntemine sahip olmakla, felsefeye bilimsel bir vizyon kazandırma gücüne sahiptir.

Brentano'ya göre felsefe, doğa bilimleriyle aynı yöntemi kullanmalıdır. Bu bakımdan, döneminin deneysel psikolojisini inceleyen Brentano, Wundt'un kullandığı 'iç gözlem' metodunu hatalı bulmuştur. Brentano'ya göre çağdaş filozoflar, 'psişik edimler'in ne'liğini kavrayamadıkları için 'iç gözlem' yönteminin kusurlarını da görememişlerdir. Bilim olarak felsefenin kurulabilmesi için gerekli yöntemin 'iç gözlem' olamayacağı kanaatinden hareketle, bu yöntemi reforme eden, daha doğru bir tabirle bu yöntem yerine yeni bir yöntem olarak tam ve eksiksiz bir 'iç algı' yöntemini öneren filozof, kesinlikli bir felsefenin metodu olarak belirlediği 'iç algı' yöntemini, psişik fenomenlerin ancak bu yöntemle algılanabilecekleri bir yöntem olarak ileri sürmüştür.

"Duyu verisinin yahut verilerinin zihin tarafından anlamlandırılması"[15] olarak tanımlanabilecek olan algı kavramı, Antikçağ'da, gözlem ve tecrübe kavramlarıyla özdeş görülürken *"ilk kez Yeniçağ'da iç ve dış algı olarak ikiye ayrılmıştır."*[16] Kant felsefesiyle yeniden iç ve dış algının birleştirilmesi sorunu, nihayet Brentano felsefesinde iç ve dış algı kavramları arasına çizilen belirgin bir sınırla çözüme kavuşturulmuştur.

---

[15] Bkz.: Teoman Duralı, **"Türkçenin Felsefe-Bilim Sözlüğü"**, **"Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi",** Dergah yay., Sayı 5, Mart 2004, s.:317.

[16] Bkz.: Alexander Ulfig , **"Lexikon der philosophischen Begriffe. Ein umfassendes Nachschlagewerk zur Philsophie von der Antike bis heute",** KOMET Verlag GmbH, Köln, 2003, s.:465.

"Empirist bir filozof olarak Brentano, bilgimizin ve tüm kavramlarımızın algılarımızdan doğduğunu ileri sürmüştür. Fakat algılarımızı, duyu organlarımız aracılığıyla olan dışsal algı ve iç algı olarak ikiye ayırmıştır."[17]

Brentano'ya göre 'iç gözlem' kuşatıcı bir yöntem değil, bilakis sınırlı ve aldatıcı bir yöntemdir, çünkü biz 'iç gözlem' yoluyla kendi psişik durumlarımızı gözlemleyemeyiz. Zira "*psişik fenomenlerin içkin ya da dışsal bir gözleminden"*[18] konuşulacaksa, bunun için her daim dikkatin gözlemlenen nesnelere istemli olarak yöneltebilmesinin mümkün olması gerekir. Ancak Brentano bunu, iç algı durumunda imkansız görmektedir. "*İç algının elde bulunan fenomenlerine biz asla ilgimizi yönlendiremeyiz."*[19]

Bu noktada Hume'un, kendi psişik durumlarımızı, onların işgali altındayken gözlemleyemeyeceğimiz görüşünü kabul eden Brentano, öfkeliyken bizzat kendi üzerimizde bir gözlem yapmamızın mümkün olamayacağını, çünkü zaten öfkeyi gözlemlemeye koyulduğumuz an, nesnemiz olarak öfkeye bir mesafe alacağımızı, bu nedenle de öfkemizin azalacağını yahut dineceğini ifade eder.[20] *Dolayısıyla "şu anda kızgınlığı gözlemleyecek olsak fenomen kaybolur; bu yüzden ancak geçmişteki psişik fenomeni gözlemleyebiliriz."*[21]

Gözlem, gözlemci ile gözlemlenen arasında bir mesafeyi gerektirdiğinden, bizlerin asla kendimize mesafe alarak kendi içimizde vuku bulan psişik etkinlikleri oldukları haliyle gözlemleyemeyeceğimizi öne süren filozof; psişik fenomenlerin bir

---

[17] Bkz.: Linda L.McAlister, **"The Philosophy of Brentano**", s.:155.

[18] Ayrıca bkz.: Franz Brentano, **"Deskriptive Psychologie"** , Ed.: Roderick M.Chisholm & Wilhelm Baumgartner, Felix Meiner Verlag, Hamburg, 1982, s.: 31.

[19] Ayrıca bkz.: Franz Brentano, **"Psychologie vom empirischen Standpunkt",** Band I, 1924, s.:41.

[20] Ayrıca bkz.: **A.g.e.** , s.:41.

[21] Bkz.: **A.g.e**., s.:49.

gözleminden ziyade; bir 'iç algı'sının mümkün olabileceğini söylemiştir. İşte bu algı türü, bütün apaçıklıkların kendilerini bize kendileri olarak sundukları 'iç algı' yöntemidir. 'İç algı'yı doğabilimsel ve Aristotelesçi bir tarzda düşünen Brentano, iç algının mekan ve zamandan bağımsız olarak gerçekleştiğini öne sürer. Ona göre bizler, iç dünyamızdaki hislere ve zihnimizdeki zihinsel içerik ya da yaşantılara ancak 'iç algı' yoluyla ulaşabiliriz. Brentano, iç algıyı; *"kesin, apaçık ve dolaysız bir algı"*[22] *olarak* tanımlar. Dolayısıyla Brentano'ya göre 'iç algı'nın konusu olan bu salt yegane dolaysız apaçıklıklar içkin olmaları nedeniyle gözlemlenemezler. İşte Brentano'nun 'iç gözlem' yöntemini aldatıcı ve eksik bulduğu nokta da buradadır: 'İç gözlem' yoluyla sadece bizim dışımızdaki dünyanın bir gözlemi gerçekleştirilebilir. Zaten sadece dışsal olarak algılanan nesnelerin gözlemi mümkündür. Oysa içkin psişik durumların, apaçık zihinsel içeriklerin gözlemi yapılamaz. Dolayısıyla iç gözlem, aldatıcı bir metottur.

"Brentano bazen duyuya 'iç algı'yla farkını göstermek için 'dışsal algı' der. Bunun 'algı'nın çağdaş felsefedeki kullanımı olmadığına dikkat edilmelidir. Bu yüzden Brentano 'görmek' ve 'işitmek'i sırasıyla görsel bir içeriği ve işitsel bir içeriği duyumlamaya işaret etmek için kullanır. Bu nedenle duyu içeriğinin varlığıyla ilgili verilen son görüşünde şu söylenebilir; bir alanın rengini görürüm ya da belli bir notayı işitirim, bu bizi alanın renginin ya da notanın var olduğu sonucuna götürmez."[23]

Brentano 'dışsal algı' olarak adlandırdığı duyunun, zaman–mekan eksenine sıkışmış bir algı tarzı olduğunu düşünür. Dış dünyadaki nesnelerin, apaçık bir şekilde algılanması olarak görülebilecek bu algı tarzında algılanan dış gerçekliklerin esasında bize göründükleri haliyle olup olmadıkları ise bilinemez. Oysa 'iç algı'

[22] Bkz.: Franz Brentano, **"Psychologie vom empirischen Standpunkt",** Band I, 1924, s.:.128.

[23] Bkz.: Franz Brentano, **"Deskriptive Psychologie",** 1982, s.: xxv.

tekniğiyle elde edilen apaçık içkin verilerin hepsi kendi içimizde ve ispatlanabilir olarak kendilerini oldukları haliyle bize sunan saf ve hakiki fenomenlerdir.

Brentano, psişik fenomenlerin, yani edimlerin analizi ve sınıflandırmasına yönelik psikolojik çalışmanın temeli üzerinde uygulanan metodu *'iç algı' (innere Wahrnehmung)*[24] olarak adlandırır. Doğa bilimsel yöntemin, *'dış algı' (äußere Wahrnehmung)*[25] ile fizik fenomene yöneldiği yerde; iç algı, psişik fenomenlere yönelmektedir.

Brentano 'iç algı' ve 'iç gözlem' arasındaki farklılığın daha açık ortaya konulabilmesi ve tasvirci psikolojinin yönteminin neden 'iç gözlem' değil de 'iç algı' olması gerektiğinin daha açık kavranılabilmesi için, bu iki kavramın nesnesi olan psişik ve fizik fenomenlerin farklılıklarından söz etmiştir.

Brentano'nun *'Empirik Açıdan Psikoloji'sinde* söz ettiği gibi: *"Bilincimizin bütün bilgisi fizik ve psişik fenomen olarak iki büyük sınıfa ayrılmıştır."*[26]

"Mevcut olan her şey ya fiziki, ya da psişik olmak zorundadır. Psişik, fiziki kavramının zıddıdır. Her mevcutluğun belirli bir etki alanı dahilinde psişik yahut fizik olması gerektiğini savunan Brentano'nun burada bahsi geçen etki alanı olarak "şeyler"i mi, olguları mı, olayları mı yoksa bazı halleri mi kastettiğini kavramak zordur. Zira kendisi bu konuları açıklarken ne ontolojik ne de epistemolojik bir kıstas ortaya koyar."[27]

---

[24] Bkz.: Franz Brentano, **"Psychologie vom empirischen Standpunkt",** Band I, 1924, s.:40.

[25] Bkz.: **A.g.e**., s.: 117.

[26] Bkz.: **A.g.e**., s.109.

[27] Karş.: Johannes Brandl, **"Innere Wahrnehmbarkeit und intentionale Inexistenz als Kennzeichen psychischer Phänomene",** Brand Studien IV-1992/93, Ed.: Wilhelm Baumgartner, Franz-Peter Burkard, Franz Wiedmann. In Verbindung mit der Franz Brentano Foundation, Verlag: Röll, 1993, Würzburg, s.:131-132.

20.yy'a gelininceye dek algı kavramına, tüm bilimsel yaklaşımlardan farklı olarak, belki de en özgün yorumu getirmiş olan kişi olarak Brentano, 'fenomen' kavramına genel olarak Comte'un etkisinde kalarak olgusal bir anlam biçmişse de, fenomenler kategorizasyonu ile tamamen kendine has bir kuram geliştirmiştir. Ancak burada 'olgu' ile kast edilenin Brentano'cu manada, "bilimsel araştırmaya konu olan şey" anlamına geldiği önemle vurgulanmalıdır.

"Olguların tanımı, pozitif bir düşünür için, çeşitli belirli fenomenlerin ve birkaç genel olgunun arasındaki ilişkinin üretiminden başka bir şey değildir"[28] diyen Comte'tan, fenomenlerin bilimsel araştırma nesneleri oldukları görüşünü alan Brentano, bu olgusal fenomenlerin kendi aralarındaki ilişkiler uyarınca farklılıklar arz ederek farklı nitelikteki fenomenleri oluşturduklarını düşünür. Dolayısıyla Brentano'nun psişik-fizik fenomenlerinin ortaya çıkışı ve ayrıldıkları noktalar, işte tam da bu noktada belirtildiği üzere, aralarındaki ilişkilere bakılarak belirlenebilmektedir.

Algının konusu olan psişik ve fizik fenomenlerin özelliklerini daha kapsamlı serimlemek ve de ayrıca böylelikle, intentionalite öğretisinin temel taşı niteliğindeki 'psişik ve fizik fenomenlerin ayrımı'nı ortaya koymak adına psişik-fizik fenomenlerin özelliklerini Brentano felsefesi uyarınca bir tablo yardımıyla göstermeye çalışacağız.

[28] Bkz.: Rayn Hickerson, **"Theories of Consciousness from Brentano to Husserl",** s.:.28.

Psişik Fenomenler	Fizik Fenomenler
➢ Uzam-zaman dışında ortaya çıkarlar.	➢ Uzam-zaman içinde ortaya çıkarlar.
➢ Yönelimsellik gösterirler; yani bir içeriğe ya da nesneye gönderme yaparlar.	➢ Yönelimsellik göstermezler; yani bir içeriğe ya da nesneye gönderme yapmazlar.
➢ 'Intentional içkin varoluş idesi'ne sahiplerdir; yani bir nesneyi intentional olarak içerirler.	➢ 'Intentional içkin varoluş idesi'ne sahip değillerdir; yani bir nesneyi intentional olarak içermezler.
➢ Psişik fenomenlerin yönelimsellik göstermesi için, yöneldikleri nesne ya da içeriklerin gerçekten var olmaları gerekmez. Zaten psişik fenomenler apaçık olarak fenomenal anlamda vardırlar ve yönelimsellik onların ayırt edici özelliğidir.	➢ Fizik fenomenler zaten yönelimsellik göstermezler. Bu nedenle Brentano, psikolojinin konusu dışında kalan ve doğa bilimminin konusu olan fizik fenomenlerin gerçekte var olup olmadıklarıyla ilgilenmez ve bu konuda yargıda bulunmaktan kaçınır.
➢ Zihne verili olmak anlamında 'fenomen'dir, yani zihinde meydana gelir.	➢ Zihne verili olmak anlamında 'fenomen'dir; yani 'fizik nesne' değildir; zihinde meydana gelir.
➢ 'İç algı' nesneleridir. Gözlemleri yapılamaz, ancak 'iç algı' yöntemiyle algılanmaları mümkündür. 'İç algı'nın kendisi de psişik bir fenomendir.	➢ 'Dış algı' nesneleridir. Duyumlanırlar. Ancak gerçekten duyumladığımız gibi olup olmadıkları bilinemez, 'iç gözlem' yoluyla gözlemlenmeleri mümkündür.
➢ Dolaysız bir 'apaçık'lıkla algılanırlar. Bu nedenle intentional (fenomenal) varlıklarının yanı sıra, aktüel bir varlığa da sahiplerdir.	➢ Dolaylı bir apaçıklıkla algılanırlar. Ne intentional ne de aktüel bir varlığa sahiplerdir. Bu nedenle 'kör'dürler.
➢ Farkında olunmadan içkin bir odaklanma ile, yani 'iç algı' yoluyla, birden ve dolaysızca algılanırlar. Gözlemlenemezler.	➢ Bilinçli olarak dikkat bir nesne üzerinde yoğunlaştırıldığında, yani 'dış algı' ile algılanırlar. Gözlemlenebilirler.
➢ His ya da hayal gücü ile tasarlananlar değil; bilakis tasarlananların edimidir.	➢ Duyumlanan duyu nesneleri ya da hayal gücündeki tasavvurlardır.
➢ Her hatırlama, sanı, fikir, şüphe, beklenti, heyecan, aşk, öfke, ümit, korku, cesaret, sevinç, üzgünlük, arzu, niyet, şaşkınlık, hayret, heves vb. psişik fenomenlerdir.	➢ Gördüğüm bir renk, figür, manzara; duyduğum bir akort; duyumladığım bir koku, sıcaklık, soğukluk ya da hayal gücümde kurduğum şeyler vb. fizik fenomenlerdir.
➢ Tam anlamıyla algılanmış olan fenomenlerdir. Hakiki, saf, gerçek fenomenlerdir.	➢ Algılanmış olarak görülen görünüşlerdir, bu nedenle tam anlamıyla onlara 'fenomen' denemez.
➢ Psişik fenomenlerin nesneleri, var olan (realia) ya da var olmayan (irrealia) şeyler olabilir. Ancak Brentano daha sonra bu fikrini değiştirerek psişik fenomenlerin nesnelerinin var olan belirli şeyler (realia) olması gerektiğini savunmuştur.	➢ Fizik fenomenlerin nesneleri var olan şeyler olmak zorundadır. Ancak fizik fenomenler bir nesneye gönderimde bulunmak durumunda değillerdir, zira yönelimsel değillerdir, bu nedenle bir nesneyi intentional olarak kendilerinde içermezler.

Tablo XXXV

Psişik ve fizik fenomenler hakkında Brentano'nun *'Empirik Açıdan Psikoloji'*deki ifadelerine bakacak olursak:

"Bir ses duymak, renkli bir nesne görmek, sıcaklığı ya da soğuğu hissetmek... Her yargı, her hatıra, her beklenti, her çıkarım, her kanı ya da fikir, her şüphe, psişik fenomenlerdir. Ayrıca bu terimde her duygu; sevinç, acı, korku, umut, cesaret, umutsuzluk, kızgınlık, sevgi, nefret, arzu, gönüllülük edimi, niyet, hayret, beğeni, aşağılama vb. durumlar içerilir."[29]

Psişik ve fizik fenomenlerin aralarındaki temel ayrılık; psişik fenomenlerin yönelimsellik göstermesiyken, fizik fenomenlerin göstermemesindedir. Gerçekten de bir renk görme ya da bir sesi işitme, psişik fenomenler olarak, intentional anlamda kendilerinde bir nesne içerirler. Oysa gördüğüm bir renk ve işittiğim bir ses söz konusu olduğunda bu olguların kendilerinde içkin olarak barındırdıkları ve ona yönelimde bulundukları bir intentional nesne bulunmaz, çünkü bunlar fizik fenomenlerdir ve intentional içkin varoluşa sahip değillerdir.

Brentano'nun aynı eserinden bu kez fizik fenomenlerle ilgili olarak verdiği örnekleri göz önüne alırsak, fizik fenomenler ile psişik fenomenler arasındaki ayrım daha açık anlaşılacaktır:

"Hayal gücünde beliren benzer imajlar gibi bir renk, bir figür, gördüğümüz bir manzara, duyduğumuz bir akor, ılıklık, soğuk, koku" gibi algıda direk olarak verilen duyusal nitelikler, fizik fenomenlere örnektir."[30]

---

[29] Bkz.: Franz Brentano, **"Psychologie vom empirischen Standpunkt",** Band I, 1924, s.:111.

[30] Bkz.: **A.g.e.,** s.:112.

Fenomenler sınıflandırmasında üzerinde durulması gereken bir diğer önemli farklılık, psişik fenomenlerin uzam-zaman dışı olmalarına karşın, fizik fenomenlerin bu iki koordinat arasında vuku bulmalarıdır. Brentano bu ayrımı şu cümlelerle dile getirmiştir:

"Psişik ve fizik fenomen arasındaki ayrımı karakterize edebilecek özelliklerden birisi, bütün fizik fenomenlerin, görüş ya da diğer duyuların fenomenleri, hayalgücünün ürünleri olmalarına rağmen uzama ve uzayda bir mekana sahip olmalarıdır. Öte yandan düşünme, isteme gibi psişik fenomenlerin uzayda bir yerleri yoktur."[31]

Her ne kadar Brentano, psişik ve fizik fenomenler arasındaki uzam-zamansal farklılığın bazı istisnai durumlarda geçerli olmayacabileceğini dile getirmişse de; buna rağmen bu nadir istisnai durumların, uzam-zaman farklılığının iki fenomen türü arasında ayırt edici bir özellik olmasını gölgelemediği; yalnızca psişik fenomenin negatif bir tanımını içerdiği kanaatindedir. Brentano'nun dile getirdiği istisna durumlar hakkında, kendi ifadelerine başvuralım:

"Bazı psişik fenomenlerin uzama sahip olduğu görülebilir, öyle ki bir aslanda kızgınlık yerleşmiştir. Buna benzer olarak da bazı fizik fenomenlerin uzamsız bir şekilde meydana geldiklerini söyleyebiliriz. Örneğin bir ses duymanın ve koku hissetmenin uzamı yoktur."[32]

Görüldüğü üzere, eleştiriye ve değişime açık kimliğinin de bir göstergesi olarak Brentano, kendi düşüncesine istisna teşkil edebilecek detayları, onlar her ne

---

[31] Bkz.: Franz Brentano, **"Psychologie vom empirischen Standpunkt",** Band I, 1924, s.:114.

[32] Bkz.: **A.g.e.**, s.:116.

kadar ütopik sayılabilecek kadar istisna durumlara işaret ediyor olsalar da, dile getirmekten kaçınmaz. Ancak bununla birlikte, tasvirci psikolojisinin can damarı olan psişik fenomenleri müdafaa etmeyi de sürdürür:

"Psişik ve fizik fenomenin uzamı olsa da olmasa da bu ayrımla psişik fenomenin negatif bir tanımı verilmiştir."[33]

Böylelikle psişik fenomene, uzam-zamansal ayırt edici özellik dışında, yeni ve farklı bir ayırt edici özellik bahşederek, onun negatif tanımını, pozitif bir tanımla pekiştiren *"Brentano için aslında bir nesnenin 'intentional içkin varoluş'u; psişik fenomeni, fizik fenomenden ayıran en genel özellik olarak görülmektedir."*[34]

Özetle, iç algı ile iç gözlem arasındaki belirgin farklılığı ortaya koyabilmenin yolunu, algı ve gözlem yoluyla neyin algılandığına, daha doğru bir deyişle, neyin algılanmış olarak görüldüğüne, yani dış dünyadan neyin edinildiğine bakmakta ve onları sınıflandırmakta bulan Brentano, bu bağlamda psişik ve fizik fenomenler adıyla bir fenomenler tasnifine girişmiştir. Empirik bir filozof olarak Brentano, bilhassa başyapıtı niteliğindeki; *'Empirik Açıdan Psikoloji'* adlı eserinde psişik ve fizik fenomenleri ele almış ve bunların aralarındaki ayrımın ortaya konulması amacına yönelik tahlillerde bulunmuştur. Böylelikle Brentano, intentionalite kuramının temellerini de bu eserde atmış olmaktadır.

Brentano'ya göre; iç algı'nın nesnesi olan fenomenler, öznel psişik fenomenler ve dış algı'nın nesnesi olan fenomenler, doğa biliminin konusu olan fizik fenomenlerdir. Başka bir deyişle fenomenler bize içkin ve dışsal olarak görünmektedirler. İç algı, öznel psişik fenomenlerin algısıyken; dış algı, iki farklı

---

[33] Bkz.: Franz Brentano, **"Psychologie vom empirischen Standpunkt",** Band I, 1924, s.:117.

[34] Bkz.: **A.g.e.,** s.:137.

işleve sahiptir. İlk olarak, dış nesnelerin algısı olarak tanımlanabilecek olan dış algı, ikinci olarak da fizik fenomenlerin görünüşteki algısına tekabül eder. Empiristlerin görevinin işte bu fenomenlerin ele alınarak doğalarının anlaşılması olduğunu düşünen Brentano, madem ki dünyanın tamamı bu psişik ve fizik fenomenlerden oluşmaktadır, o halde algı; ya iç algı ya da dış algı olmak zorundadır diye düşünür. Örneklendirecek olursak:

- *"Korku, bir psişik fenomendir ve iç algının bir nesnesidir.*
- *Leş kokusu, fiziki bir fenomendir ve dış algının bir nesnesidir.*
  Öyleyse :
- *A, bir iç algıdır = A, psişik bir fenomenin algısıdır.*
- *B, bir dış algıdır = B, fiziki bir fenomenin algısıdır."*[35]

Psişik ve fizik fenomenlerin farklılıklarını ortaya koyduktan sonra, şimdi de doğrudan iç algı ile iç gözlem'i, yani dış algı'yı mukayese ederek birbirlerinden ayrıldıkları noktaları daha açık ifade etmeye çalışalım:

İç algı, psişik fenomenler ve ruhsal davranışları kapsaması bakımından, nesnesinin apaçık ve hakiki varoluşu nedeniyle, şüphe götürmez ve kesin bir bilgiye temel hazırlar. İç gözlem ise, konusu olan fizik fenomenlerin göründükleri haliyle bir algısını sunduğundan, dolaylı bir apaçıklığa sahiptir. Bu bakımdan iç gözlem, kati surette kesin bir bilgi için aracı olamayacaktır. Bilakis iç gözlem, içinde şüphe barındırmayan apaçık iç algı'ya ihtiyaç duyar. İç gözlem vasıtasıyla iç olguların yanıltıcı bir biçimde gözlemi yapılmaya çalışılır ancak bu girişim başarısızlıkla sonuçlanmaya mahkumdur. Çünkü iç gözlem yoluyla ancak harici olarak algılanabilir olan fizik fenomenal oluşların bir gözlemi mümkündür. Oysa iç olgular, gözlemlenemez olduklarından, ancak iç algı içerisinde bilinebilirler. Bir diğer farklılık; iç algının eski ve hafızaya işlenmiş olayların zihne tutunmalarının olmazsa

[35] Bkz.: Mehmet Sabri Genç, **"Franz Brentano'da İç Algı ve İç Gözlem Arasındaki Fark", "Kutadgubilig Felsefe - Bilim Araştırmaları Dergisi",** Dergah yay., Mart 2007, Sayı 11, s.:113.

olmaz koşulu olmasıdır. Bu bağlamda psikolojik analizler için vazgeçilmez olan tecrübelerin ilk kaynağı oluşturulur. Oysa iç gözlem yönteminin hafızaya ve biriktirilen tecrübelere doğrudan hiçbir katkısı yoktur. Buna rağmen deneysel psikolojide iç gözlem yönteminin kullanılıyor olması trajiktir. Ne dışsal ne de içkin olarak tam manasıyla kavranılabilir olmayan fizik fenomenler, gözlem yoluyla gerçekliğe yaklaşmayı denerler. Ancak birincil planda her daim öncül olarak iç algı gelir ve iç gözlem, iç algı'dan faydalanmaya mecburdur.

Ancak 19.yy'da psişik fenomenlerimizi algılamanın mümkün olup olmadığı konusunda şüpheler ortaya çıkmıştır. A.Comte, bunun imkansız bir şey gerektirdiğini iddia etmiş, yani bilinci gözlemleyen ve gözlemlenen olarak ele almanın doğru olmadığını savunmuştur. Brentano, "iç gözlem"in imkansızlığı hakkında Comte'u haklı görmesine rağmen, "iç algı"da bilincin edimlerinin birincil olarak değil, fakat ikincil olarak algılanabildiklerini iddia eder. Örneğin öfke durumunda öfkemizi, iç-gözlem yoluyla, doğrudan, yani birincil olarak gözlemlememiz mümkün değildir. Ancak öfke durumunda öfkemiz üzerine düşünmemiz, ikincil dereceden bir algı olarak mümkündür ve bunu mümkün kılan "iç gözlem" değil, bilakis "iç algı"dır. Ancak burada önemle belirtilmesi gereken bir diğer husus, Brentano'nun, bütün psişik edimlerin algısının, ancak onların bilincinde olduğumuz durumlarda gerçekleştiği kanaatidir. Aksi halde bilinçsiz bilinç kabulünü benimsemeye zorlanırız, ki Brentano için bu, bilinçte bulunan edimleri açıklamak için gereksizdir.

Dolayısıyla Brentano, öfke fenomeni gibi gözlemlenemeyen psişik fenomenlerin sadece onların yanında seyreden ve onlara mesafe almayı gerektirmeyecek bir algılarının mümkün olduğu iddiasındadır. Brentano bu deneyim tarzını, psişik edimlerdeki birincil (primären)[36] ve ikincil (sekundären)[37] nesne türlerinin farklılığı aracılığıyla aydınlatmıştır. Örneğin bir 'geçit töreni örneği' ele alınırsa, burada bir sesin duyulması söz konusu olacaktır. Burada işitilen ses, birincil nesne; işitme eyleminin kendisi ise ikincil nesnedir. Eğer bir ses duyulursa, bilinç öncelikli olarak fizik objeye, yani sese doğrultulur ve aynı anda psişik nesne, yani

[36] Bkz.: **A.g.e.,** s.:138.
[37] Bkz.: **A.g.e.,** s.138.

işitme algılanır. Fizik objenin bilinci, sesin tasarımıdır ve bu fizik unsurun tasarımı; psişik objenin bilinciyle, yani sesin tasarlanmasının tasarımıyla bir ve aynı psişik akta aittir.

"Sesin tasarımı ve sesin tasarımının tasarımı; bizim sadece kavramsal olarak iki tasarımda analiz ettiğimiz tek bir psişik fenomen olarak kurulmazlar. Biz, sesin tasarlanmasındaki psişik fenomenlerde, ayrıca psişik fenomenlerin kendilerini de eş zamanlı olarak kavramaktayız."[38]

Psişik fenomenlerin bizzat kendilerinin kavranışı Brentano'da *'fizik nesnenin tasarımına refakat eden bir içkin tasarım'*[39] olarak, yani fizik nesnenin tasarımına bir ek olarak gerçekleşir. *"Ses duyma eylemine gelmekte ve en gerçek anlamda kendisini yanıbaşında (nebenbei)*[40]*; ek olarak kavramaktadır."*[41]

Psişik fenomenlerin 'nebenbei' algısı; 'iç algı' metodundan başka bir şey değildir[42] ve Brentano'nun empirik psikolojisine dayanır. Bu metot, 'dışsal algı'dan 'apaçıklık' karakteriyle ayrılır. 'İç algı', *"bütün deneyimlenen nesnelerin bilgisinin altında ona yalnız başına ulaşılan dolaysız ve şüphesiz apaçıklıktır."*[43]

"Sözde dış algının fenomenleri, dolaylı gerekçelerin yolu üzerinden asla hakiki ve gerçek olarak ortaya çıkamazlar."[44] 'Gözlemlenen', ile bilinç, yalnızca

---

[38] Bkz.: Franz Brentano, **"Psychologie vom empirischen Standpunkt",** Band I, 1924, s.:179.

[39] Bkz.: **A.g.e.,** s.:181.

[40] Ayrıca bkz.: Franz Brentano, **"Psychologie vom empirischen Standpunkt",** Band II, Felix Meiner Verlag, Leipzig, 1925 , s.:138.

[41] Bkz.:**A.g.e.,** s.:180.

[42] Ayrıca bkz.: Manfred Frank, **"Selbstbewußtseinstheorien von Fichte bis Sartre",** Çev.Manfred Frank , II.Auflage, Suhrkamp yay., Frankfurt am Main, 1993 , s.:547.

[43] Bkz.: Franz Brentano, **"Psychologie vom empirischen Standpunkt"**, Band I, 1924, s.:181.

[44] Bkz.: Franz Brentano, **"Deskriptive Psychologie",** s.:130.

fizik nesnelere yönlendirilebilmektedir. Buna karşın bilinç kendisini psişik nesne olarak algılayabilmektedir. Böylece kelimenin tam manasıyla bir 'kendini gözlem' mümkün değildir. Ancak, eğer psişik fenomen, fizik fenomene dönüşürse, -mesela geçmiş psişik fenomenlerin hatırlanmasında, psişik fenomenler fizik fenomenlere dönüşmektedir-, ancak o aşamada gözlemleri gerçekleşebilir.

Böylece 'iç algı', Brentano için, gözlemden ve farkına varıştan önce gelen, asıl deneyim tarzıdır. O, yaşantılara, insan bilincinin empirik, 'dolaysız deneyim olguları'nı kanıt gösterir. Bu bilinç yaşantıları 'iç algı'da apaçık ve yanılmaz olarak verilirler.

Brentano için algılanabilir nesnelerin algısında, geçmiş ve gelecek bulunmaz. Nesnelere dair algımız, şimdi ile sınırlandırılmıştır ve değişim, 'şimdi'nin içinde kalınarak kati surette algılanamazdır. Çünkü değişim ya da hareket, temporal bir süreye ihtiyaç duyduğundan, değişimin parçası geçmişte ya da gelecekte olmak zorundadır. "Değişim" kavramı ve aynı zamanda "zaman" kavramı, hayal gücünde ortaya çıkan orjinal kökensel çağrışım aracılığıyla verilmişlerdir. Yani bir algı süresince dolayımsız geçmiş, şimdi ile birleşir ve temporal bir süreklilik yaratır. Bu "zaman bilinci" düşüncesi aslında sadece Brentano tarafından formüle edilmemiştir, nitekim Husserl'de de bulunur. Örneğin bilgi sevgisinin insanlara, doğaları gereği verilmiş bir sevgi olmadığı aşikardır. Aristoteles'in de, *"Metafizik"*in girişinde öne sürdüğü gibi eğer bir başka tür, böyle bir tür eğer varolsaydı, bilgiden yanlış bir biçimde sadece nefret de edebilirdi. Yani Brentano'ya göre, örneğin bilgi sevgisi, ne türe ne de kişiye özgüdür. Buna "nesnelcilik" diyen Brentano'nun felsefesinin pek çok başka yönü olmasına rağmen ne yazık ki bunlar tezimizde ihmal edilecektir. Zira daha ziyade; psikolojizm kavramının Brentano ve Husserl felsefelerinde değerlendirilebilmeleri açısından faydalı olabilecek noktalar ele alınıp değerlendirilecektir.

İlk dönem 'intentionalite' felsefesinde algılanabilir olmayan birçok kavramdan söz etme özgürlüğü tanıyarak gerçekte var olmayan şeylerin de psişik fenomenlerde yönelimsel nesne olarak içerilebilecekleri görüşünü savunan Brentano,

ikinci dönemi olarak kabul edilen reizm döneminde bu düşüncesinden vazgeçerek sadece bireysel olarak var olan şeylerden söz edilebileceğini savunmuştur.

Brentano'nun ilk döneminde savunduğu 'irrealia' öğretisini biraz açacak olursak, onun her şeyi ontolojiyle özdeşleştirme çabasına ve dolayısıyla da Christoph Sigwart'ın görüşüne karşı olarak; gerçekte var olan şeylerin düşünülüp var olmayanların düşünülemeyecekleri savının karşısında durduğu söylenebilir. Algılanabilir olmayan birçok şey (irrealia) hakkında düşünülmesi rahatlıkla mümkündür. Örneğin geçmişte olanlar ya da gelecekte olacaklar, boş mekan, yoksunluk, bir imkan ya da imkansızlık vb. gerçek olmamalarına karşın hakkında düşünülebilen şeylerdir. Bu nedenle Brentano, bu döneminde, gerçekte var olmayan bazı şeylerin varoluşlarını kabul etmiştir. Keza Brentano'nun reizm dönemini bilmeyen Husserl, *'Mantık Araştırmaları'*nda, hocasının, intentionalite dönemindeki düşüncesini takip ederek bu tür nesnelerin algılanabilir olduğu tezini savunmuştur.

Brentano'ya göre bizler algı yoluyla elde ettiğimiz imajlardan zihnimizde ideler üretir ve bu idelerle düşünürüz. Dolayısıyla düşünme, algıdan beslenerek ortaya çıkar. Duyusal imajlar diyebileceğimiz şeyler (realia) ile onlardan üretilmiş ideler anlamındaki formlardan (non-realia) oluşan dünyada, fizik fenomenlerin nesneleri realia olmak zorundadır. Bununla birlikte, yukarıda da ifade edildiği üzere, intentional döneminde; psişik fenomenlerin nesnelerinin realia veya irrealia olabileceğini savunan Brentano, daha sonraki reizm döneminde tam tersini kabul ederek psişik fenomenlerin nesnelerinin belirli şeyler (realia) olması gerektiğini ifade etmiştir.

2.4.Brentano'da İç Duyu-Dış Duyu Ayrımı

Doğaları gereği herhangi bir nesneye yönelim göstermeyen fizik fenomenler, bu özelliklerine bağlı olarak kendilerinde bir içerik barındırmazlar. Ancak psişik fenomenlerin gönderimde bulundukları nesneler, psişik etkinliğe dahildirler, o etkinliğin içeriğidirler ve bu nedenle de zaten psişik deneyimde üretilir ve de içerilirler. Örneğin bir çocuğun annesine olan sevgisi, zaten çocuğun sevgi etkinliğine içkin olan bir durumdur. Brentano; psişik etkinliklerdeki, bir nesneye gönderimde bulunma niteliğini derinlemesine irdeleyerek, psişik edimlerin nesnelerini de iki farklı tür olarak saptamıştır: Psişik edimde öncelikli olarak sunulan "birincil nesneler" ve de psişik etkinliğin bizzat kendisine tekabül eden "ikincil nesneler".

"Algılamada iki nesnemiz olduğuna dair hiçbir sorun yoktur; birine dışsal nesne ve ötekine içkin nesne denir... Dışsal nesne birincil ve içkin nesne de ikincil nesne olarak adlandırılmıştır."[45]

Duyuların kendilerinin birer yeti olarak psişik fenomenler olduklarını hatırladığımızda, bu psişik fenomenlerin içlerinde birincil nesneler olarak duyumlanan nesneyi, ikincil nesne olarak ise kendi duyum etkinliğini barındırması açıktır. Daha doğru bir anlatımla, psişik etkinlik, kendisinde sunulan nesnenin yanı sıra, ikincil olarak kendisinin de kendisinde sunulduğu bir etkinliktir. Örneklendirecek olursak; işittiğimiz çan sesi ya da duyumladığımız parfüm kokusu, psişik etkinliğimizin birincil nesnesiyken; 'işitme' ve 'koku alma' anlamında 'duyumlama' davranışımız, etkinliğimizin ikincil nesnesidir. Birincil nesnelere bağlı olarak ortaya çıkan ikincil nesneler, bir diğer yandan birincil nesneyi içerirler.

[45] Bkz.: Liliana Albertazzi, **"Immanent Realism",** An Introduction to Brentano, Volume 333, Springer, Netherlands, 2006, s.:29.

Zincirleme olarak birbirlerini takip eden bu iki nesne, tek bir psişik etkinliğe aittir ve fizik fenomenlerde bu özellik bulunmaz.

"Brentano'ya göre her düşünme edimi kendisine 'ikincil bir nesne' olarak sahiptir. Eğer bir dağ düşünürsem o zaman dağ, düşünmemin birincil nesnesi olur ve bir dağı düşünmem, düşünmemin ikincil nesnesi olur. Ayrıca Brentano, dağı düşünmem, 'iç algı'mın nesnesidir der ve bu durumu şu örnekle ortaya koyar: 'Rengi tecrübe etmekle ve bu tecrübenin beraberinde gelen tecrübe, birbirlerinden farklı nesnelere doğru yönelmişlerdir.' Her yalın yargının kendi nesnesine, iç algısının ya da ikincil bilincinin nesnesi olarak sahip olduğu açıktır ve iç algının her nesnesi, açık bir yargının nesnesi olabilir. Eğer bir dağ üzerine düşünüyorsam o zaman açıklıkla yargıda bulunabilirim ki –ve bu yüzden doğrulukla– ben dağ üzerine düşünüyorum."[46]

Özetle, ikincil bilincin nesnesi olarak algılanan psişik etkinlikler 'iç algı' yoluyla elde edilirken; birincil nesne olarak duyumlanan nesneler, duyum yoluyla elde edilmektedirler. 'Duyum' yerine 'dışsal algı' ifadesini kullanan Brentano'ya göre, birincil nesnelerin duyumlanmış olmaları, onların gerçekteki varoluşları hakkında bir bilgi vermeyip bilakis sadece onların duyumlandıkları halleriyle var olduklarını serimlemektedir. Dolayısıyla fizik fenomenlerin bilgileri 'dışsal algı' ile kazanılmakta, fakat psişik fenomenler, apaçık algılanan hakiki fenomenler olarak 'iç algı' vasıtasıyla kavranılmaktadırlar. Nitekim duyumlama yetisinin kendisi de psişik bir fenomen olarak iç algıyla kavranılmaktadır.

Düşünmenin ortaya çıkabilme yolunun duyu bilgisinden geçtiğini ifade eden Brentano, dış dünyadaki nesnelerin duyum yoluyla bir takım duyusal imajlarının akla intikal etmesi sürecini açıklamaya çalışmıştır. Ona göre akıl, yani *"'intellect', asla dış dünyanın cisimsel nesneleriyle doğrudan ilişkiye girmez. Tam da burada Brentano'nun Aristoteles yorumu ortaya çıkar. Brentano'ya göre intellect'in kendisi,*

[46] Bkz.: Franz Brentano, **"Deskriptive Psychologie"**, 'Önsöz', s.:xv.

idelerini dış dünyadan oluşturmaz"[47]*;* hayal gücünden, bir başka deyişle bizim imaj depomuzdan oluşturur. *"İlkin dış dünyadaki nesnelerle karşılaşan duyusal yetilerimiz ile hayal gücümüzdür."*[48]

Hayal gücümüz, duyumun ham verilerinden duyusal imajları oluşturur ve bu imajlar daha sonra ruhta düşünmenin ortaya çıkmasına neden olurlar. Yani bizler algı yoluyla elde ettiğimiz imajlardan zihnimizde ideler üretir, -ancak bu ideler maddesiz formlar halinde üretilir-, ve bu idelerle düşünürüz. Bu bakımdan bedenin zihne ham madde üretici bir fabrika gibi çalıştığı söylenebilir; çünkü duyusal imaj adını verdiğimiz ürünler, duyum vasıtasıyla (beden aracılığıyla) kazanılır ve düşünmenin ortaya çıkmasına sebebiyet verirler.

"Duyusal bir imajla birlikte olmayan genel bir düşünce düşünemeyiz. Nasıl ki genel bir önermeyi kanıtlamak isteyen bir matematikçi kuma belirli bir üçgen çizip ve o üçgeni gözlemleyerek genel doğruluğu keşfederse, aynı şekilde bir başkası da, başka bir şeyi tasarladığında, duyusal yetisinde daima uygun bir tasarıma sahiptir."[49]

"Aristoteles'in Psikolojisi" adlı çalışmasında Brentano, aklın doğası üzerine şunları söylemiştir:

"Anlayış gücünün düşünceleri ve kavramları dışsal dünyada fark edilir. Anlayış gücü onları doğrudan almaz, fakat duyusal tasarımlar aracılığıyla alır. Anlayış gücü, duyusal imajlardaki anlaşılır suretleri yakalarken; duyu, şeylerdeki duyusal suretleri

---

[47] Bkz.: Doç.Dr.Uğur Ekren, **"Fenomenoloji ve Analitik Felsefenin Kaynakları: Brentano ve Meinong"** , **"Kant Sonrası Metafizik Üzerine Konuşmalar",** s.:.92.

[48] Bkz.: **A.g.e.,** s.:92.

[49] Bkz.: Liliana Albertazzi, **"Immanent Realism",** s.:28.

yakalar. Şeyler, duyu organları üzerinde ve daha sonra buna benzer bir şekilde anlayış gücü üzerinde bir etki yaratırlar.''[50]

Brentano, niteliğin fiziksel mevcudiyeti ile nesnel mevcudiyeti arasında ayrım yapmaktadır. Duyumlanan herhangi bir şey, duyumlanan bir başka şey ile yer değiştirdiğinde, örneğin işittiğim gürültü bir anda kesilip aynı anda bir piyano sesini işitmeye başladığımda, yani gürültüyle piyano sesi yer değiştirdiğinde, orada işittiğim sesin fiziksel bir mevcudiyeti söz konusudur. Ancak gürültü bitip salt piyano sesi duyulurken benim işitme duyum ve algım, gürültü üzerinde yoğunlaşmış ve hala gürültüye karşı duyarlı olmayı sürdürüyorsa, orada nitelik fiziksel olarak mevcut olmamasına rağmen nesnel bir mevcudiyet göstermektedir. Daha çok duyu organlarına bağlı bir şekilde gerçekleşen bu nesnel mevcudiyet, niteliğin olmadığı durumlarda duyumlanmaya devam ettiği algı şeklinde ortaya çıkar.

Her duyu organı, kendi fiziksel doğası uyarınca, kendine uygun nesneleri alımlamaktadır. Örneğin elim hisseder, ama koku alamaz; yahut kulağım işitir ama göremez vb. Dolayısıyla algılananların algılanma şekilleri, aslında zaten duyumlayıcıda potansiyel olarak bulunan, ancak duyum gerçekleştiğinde aktüel hale gelen niteliklerdir. Bundan başka bir de birkaç duyu organına birden hitap eden ve bütünlüklü bir şekilde algılanan şeyler vardır ki, bunlara 'ortak duyumlanabilir olanlar' denir. Örneğin hareket, hem hissedilebilen hem de görülebilen bir şeydir vb. Bu gibi ortak duyumlanan durumlarda, farklı duyumların duyu bilgilerini birbirine aktaran ve algının bütünlüklü yapısını, bu duyu bilgilerini birbirine karıştırmaksızın kuran bir yapı vardır. Ancak bu aktarıcı duyu organı sayesinde özel duyular, ortak duyular içerisinde birbirlerine karışmadan bir sentez algı oluşturabilirler. Aksi halde kokuyu, aydınlıktan; beyazı, müzikten ayıramayız.

Brentano, duyuların ortaya çıkmalarına ortam hazırlayan unsur olarak bedene gereksindiklerini ancak ona bağımlı olmadıklarını ve bu nedenle de maddesel olan bedenle karışmış bir vaziyette, ama bilhassa belirtilmesi gerektiği üzere, "ruhta" olduklarını düşünür. Dolayısıyla bedene bağımlı olan duyumlayıcı özne, cismani ve

---

[50] Bkz.: Liliana Albertazzi, **"Immanent Realism",** s.:27.

bozulur nitelikteyken; duyuların kendileri, maddeyle karışmış oldukları halde, ruhta bulunan formlardır.

"Aristoteles'in, canlı tözün iç ilkesi olarak tanımladığı ruhu Brentano, yaşamı potansiyel olarak içinde barındıran doğal bedenin ilk aklı olarak tanımlamıştır."[51]

Aklın, duyu organlarında olduğu gibi uygun bir nesnesinin olmadığı tezinden hareketle akıl ile beden arasında bir ayrıma girişen Aristoteles, aklın cisimsiz ölümsüz ve bozulmaz bir yapıya sahip olduğu kanaatindedir. Ancak Brentano'ya göre psişik özne tasarımında Aristoteles, akıl ile beden arasında intentional bir bağlantı kurarak bu düalizmi aşmıştır. Brentano'ya göre ruh, bedene aittir ve onların arasında yönelimsel bir ilişki vardır. Aksi halde duyumların zihne transferi mümkün olamayacak ve bu nedenle de algı gerçekleşemeyecektir. Brentano'ya göre zihin, düşünmeyen ancak düşünmeyi mümkün kılan 'aktif ilke' adında bir yetiye sahiptir; ki bu yeti duyusal imajların yorumlanmasına ve zihindeki nesnel mevcudiyetlerin kavranılmasına aracı olur. Ayrıca aktif ilke yanında aklın alıcı özelliği, duyusal imajların kolaylıkla zihin tarafından alımlanmalarını sağlar.

"Empirik Açıdan Psikoloji adlı eserinde onun en ünlü ve şüphesiz en çok alıntı yapılan intentionalite pasajındaki fikirlerinin kaynağı Aristoteles'in 'De Anima'da; formun ruha transferiyle ilgili savlarına getirdiği yorumdur. Brentano'nun yorumuna göre Aristoteles'in ruh ve maddesiz form arasında kurmuş olduğu bağlantı, intentional bir bağlantıdır. Böylece cisimsel cevherde bulunan formun maddesiz olarak ruha aktarımında, Aristoteles'in tasvir edişini merkeze alır."

[51] Bkz.: Liliana Albertazzi, **"Immanent Realism",** s.:66.

2.5.Franz Brentano'nun Psişik Fenomenler Sınıflandırması

Brentano'nun Aristoteles'çi kimliği, onun felsefesinin birçok ayrıntısında kendisini gösterir. Örneğin sınıflandırma yöntemini, en az Aristoteles kadar önemseyen ve bunu bilimin görevi olarak gören filozof, tasvirci psikolojiisini bu görüşten hareketle, psişik fenomenler sınıflandırmasına dayandırmıştır. Esasında genel olarak fenomenleri psişik ve fizik fenomenler olarak ayırt etmesinden başlayan sınıflandırma süreci, akabinde psişik fenomenler çatısı altında ayrı bir sınıflandırmayı daha beraberinde getirmiştir. Fizik fenomenleri, doğa bilimlerinin konusu oldukları gerekçesiyle onlara terk eden Brentano, tasvirci psikolojisini psişik fenomenler sınıflandırması üzerinde inşa etmiştir.

"Psişik fenomenlere örnek olarak genel bir kavramı düşünmek gibi birtakım psişik etkinliklerimiz gösterilmektedir. Bunlar arasında yargılar, beklentiler, çıkarımlar, düşünceler, şüpheler, neşe, acı, korku, umut, cesaret, kızgınlık, nefret, sevgi yer almaktadır."[52]

Psişik fenomenler sınıflandırmasına geçmeden önce Brentano'nun metot olarak Aristoteles'ten etkilenmiş olmakla kalmayıp ayrıca bu sınıflandırmada Descartes'tan da ilham almış olduğu belirtilmelidir. Brentano'ya psişik fenomenler tasnifinde ışık tutan Descartes, *"Meditasyonlar"*ının üçüncüsünde kendi ayrımını şöyle ifade etmektedir:

"Düşünme ürünlerim arasından bazıları nesnelerin imgeleri gibidir ve 'ide' adı asıl ve sadece bunlara yakışır: Bir adam veya bir ejderha veya bir melek ya da göğü hatta Tanrı'yı kafamda tasarladığım zaman olduğu gibi… Kimi başka düşünceler de başka biçimlerdedir:

[52] Bkz.: Franz Brentano, "**Psychologie vom empirischen Standpunkt"** , Band I, 1924, s.:112

İstediğim, korktuğum, olumladığım veya yadsıdığım zaman olduğu gibi; bu durumda bir şeyi zihnimin bir eyleminin konusu olarak kavrıyor, fakat ayrıca adı geçen eylemle o şeye başka bir şey ekliyorumdur ki, bu tür düşünme ürünlerinden bazılarına istem veya duygulanım, bazılarına da yargı adı verilir."[53]

Nitekim burada; daha sonra ünlü intentionalite pasajında dile getireceği üzere Brentano'nun tasarım, yargı ve hissetme'den oluşan üçlü psişik fenomen sınıflandırmasının bir benzerinin Descartes tarafından yapılmış olduğu görülür.

"Bu pasajı alıntılayan Brentano'ya göre Descartes bu pasajda üç temel psikolojik fenomeni ayırt etmiştir:

- *Düşünme ya da idelere sahip olma*
- *Yargı verme*
- *İsteme ya da hissetme."*[54]

Psişik fenomenler sınıflandırmasında ifade edilen üç psişik fenomen türünün her birini ayrı ayrı ele alıp açıklayalım:

1. Tasarım Türünden Psişik Fenomenler

"Her tasarım, bir duyum ya da fantazya aracılığıyla psişik fenomenlere bir örnek teşkil etmektedir ve ben burada, tasarımdan, tasarımlananı değil, bilakis tasarım aktının kendisini anlamaktayım."[55]

---

[53] Bkz.: Rene Descartes, **"Meditasyonlar",** 'Üçüncü Meditasyon', Çev.:İsmet Birkan, BilgeSu yay., Ankara, 2007, s.:33-34.

[54] Bkz.: Doç.Dr.Uğur Ekren, **"Franz Brentano'da Duyusal Değerler Olarak İyi ve Güzel"** bölümü, **"Felsefe Sorunu Olarak Güzel ve İyi Sempozyumu"**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Felsefe Günleri 3, 16-17 Nisan 2009, s.:307.

Tasarım kavramını duyumsama, düşünme ve imgelem yoluyla hayal etme gibi farklı anlamlarda kullanan Brentano, tasarımların, pratik felsefenin alanlarından estetiğin konusunu oluşturduklarını düşünür. Tasarım teorisi, genel olarak düşünce üretme yetisinin yanısıra; zihninde vuku bulan algılama ve hayal etme türünden yetilere tekabül eder. Brentano'nun tasarımı algılayış tarzı bir bakıma Locke'un "presentation" (ide) görüşünü anımsatsa da, Locke'tan önemli bir noktada ayrılarak bu konuda kendi özgünlüğünü korur: Brentano'ya göre örneğin düşünce, tasarım olarak düşünme ediminin; yahut hayal edilen şey, hayal etme ediminin; keza duyumlanan şey, duyu yetisinin içinde, intentional bir nesne olarak içerilmektedir. Dolayısıyla Brentano'daki tasarım anlayışı, bir nesneye sahip olmakla, hem Locke'un presentation görüşünden hem de Kant'ın representation'undan farklılık arz eder. Ancak Brentano, psişik fenomenlerle ilgili düşüncelerinin birkaçında Hume ile benzerlik göstermektedir. Örneğin; tasarımların, yoğunluk derecelerine göre değişebildikleri görüşüyle Hume'un 'canlılık teorisi'ni akla getiren filozof; ayrıca yargı ve hissetme türünden olan psişik fenomenleri tasarımlara dayandırmakla da, Hume'un, 'izlenimlere bağlı ideler' düşüncesini akla getirir. Brentano'ya göre, örneğin duyumlar, yoğunlukları bakımından, hayali tasarımlardan daha yoğundurlar. Dolayısıyla Brentano, idelerin daha zayıf ve değiştirilmiş izlenimler olduğunu söyleyen Hume'cu öğretiyi reddetmektedir. Klasik empiristlerin "idealar" adını verdiği psişik deneyimlerin, yöneldikleri nesneyi (izlenimleri) kendiliklerinde içeriyor olmalarını Brentano felsefesi uyarınca şöyle örneklendirebiliriz: Örneğin şu anda dün yaşadığım diş ağrısını düşünürsem, deneyimim, yani düşünce edimim, ağrıyı düşünmektedir ve ağrıyı düşünmek, dün hissettiğim diş ağrısının kendisinden farklıdır. Dolayısıyla ben bugün dün yaşadığım diş ağrısını düşündüğümde, dün yaşadığım diş ağrısı, bugünkü düşünce ediminin içinde yönelinen nesne olarak içerilmektedir.

Ayrıca kendileri tasarım olmayan bütün edimler, tasarımda temellenirler. Brentano, her ne kadar tasarım terimini, Locke ve Hume'un ide terimine yükledikleri

---

[55] Bkz.: Franz Brentano, **"Psychologie vom empirischen Standpunkt",** Band I, 1924, s.:111.

manaya benzer bir biçimde kullanmışsa da, tasarımı tüm diğer psişik etkinliklerin temeline koymakla onların ide kavramından farklı bir tasarım terimi geliştirmiştir. Bu noktada Locke ve Hume'dan ziyade Descartes ile yakınlık kuran Brentano, ikinci ve üçüncü türden fenomenler olarak 'yargı verme' ile 'hissetme' türünden fenomenlerin ilk türden fenomenlere, yani 'düşünme' ve 'idelere sahip olma' fenomenlerine bağımlı olduklarını savunmakla, Descrates'la ortak bir kanaati benimsemiştir.

Aşağıda ayrı ayrı başlıklar halinde ele alacağımız yargı ve hissetme türünden psişik edimler, muhakkak bir tasarım üzerinden temellenirler. Bu bağlamda belirleyici yetke olarak tasarımlar, psişik fenomenlerin bağlayıcı unsurlarıdır. Zira bilinci yapılandıran psişik edimler içinde, hem psişik fenomenler hem de psişik eylemler bulunmaktadır. Bundan dolayı kendileri tasarım olmayan sevgi/nefret ve yargı edimleri, birer psişik etkinlik olarak, ancak bilinçte psişik bir nesne bulunduğu durumda mümkünlerdir. Örneğin sevgi bir tasarım gerektirir. Annemize dair bir tasarımımız olmasa, ona duyduğumuz sevgi de olmaz. Aynı şekilde yargı da yine bilinçte verili bir nesneye istinaden tasarımda temellenir. Örneğin seyahate gitme kararım, seyahat tasarımımın olmasını şart koşar.

"Duyu algısı ya da hayal gücüyle elde ettiğimiz her düşünce ve tasarım, psişik fenomenlerimizdir. Tasarım derken Brentano, tasarlanmış olanı değil, tasarım etkinliğini belirtmektedir ve psişik fenomenlerin temelinde tasarımların yattığını söylemiştir."[56]

Brentano, her ne kadar tasarım terimini, Locke ve Hume'daki 'ide' kavramına benzer bir şekilde kullanmışsa da 'tasarım' olmadan, ne yargı türünden ne de hissetme türünden psişik edimler gerçekleşememektedir. Bundan dolayı psişik

[56] Bkz.: Franz Brentano, **"Psychologie vom empirischen Standpunkt",** Band I, 1924, s.:112

fenomenler sınıflandırmasında en büyük inisiyatifi omuzlayan *"...tasarımın etkinliği, diğer bütün psişik etkinliklerin temelindedir."*[57]

"Tasarımları da kendi aralarında 'somut'–'soyut' ve 'otantik'–'in-otantik' olmak üzere çeşitlendiren Brentano'ya göre; kendileri tasarım olmamalarına rağmen tasarımda temellenen bilinç edimleri, yani 'yargı' ve 'hissetme' türünden psişik fenomenler, in-otantik tasarımlardır. Tasarımların kendileri ise, bütün psişik etkinlikleri olanaklı kılan otantik tasarımlardır. Brentano, in-otantik tasarımların, otantik tasarımlardan ayırt edilebilmesini kolaylaştıran en belirgin özelliğin, Hume'un 'soyut tasarımlar' düşüncesine benzer biçimde, onların sembolik oluşlarında yattığını düşünmektedir. Daha doğru bir deyişle Brentano'ya göre in-otantik tasarımlarda, semboller, aktın nesnesinin yerine geçmişlerdir. Örneğin; en büyük tam sayı, irrasyonel sayı, çelişkiler veya Tanrı; aktta içerilen nesne olarak bir sembolün düşünüldüğü in-otantik tasarımlardır."[58]

2. Yargı Türünden Psişik Fenomenler

Brentano, 'mantık' disiplininin konusunu oluşturan 'yargı'ları, zihin ile nesneler arasında; bilgilenme, karşı çıkma ve anımsama yoluyla bağ kurulmasını sağlayan psişik fenomenler olarak tanımlar. Ayrıca yargının bir kavramlar sentezi (sentetik) olmayıp bilakis tetik olduğunu iddia etmekle yargıda bir reform gerçekleştirir. Brentano, ilk dönemlerinde, ilk empirist olarak gördüğü ve de hayranlık duyduğu Aristoteles'in "Doğruluğun Uygunluk (Correspondence) Teorisi"ni savunmuş olmasına karşın; yukarıda bahsi geçen yargı reformu sonrasında bu teoriyi reddetmiş olur. Çünkü Brentano'ya göre Aristoteles'in doğruluk ile uygunluğu özdeşleştirmiş olması hatadır. Doğruluğun, düşünce ile şey arasındaki uygunluk olduğunu savunan Aristoteles, hem öznesi hem de yüklemi olan,-ki bu yüklem ide mahiyetindedir-, "SaP","SeP" vb. önermeleri ön görürken; Brentano bu

---

[57] Bkz.: Franz Brentano, **"Psychologie vom empirischen Standpunkt",** Band I, 1924, s.:112.

[58] Ayrıca bkz.: Robin D.Rollinger, **"Brentano and Husserl",** Ed.: Dale Jacquette, The Cambridge Companiton to Brentano, Cambridge University Press, 2004, Cambridge, s.:259.

önerme tipine karşı çıkarak 'kopula' bildiren yargı'yı öne sürmüştür. 'Kopula' ile kastedilen, yargıda, yargının içerdiği tasarımla ilgili bir var oluş ya da var olmayış hakkında bilgi verilmesidir. Örneğin "S vardır" ve "S var değildir" gibi yargılar, Brentano'nun "var olmak" ya da "var olmamak" durumunu ifade eden önermelerine örnektir. Brentano'ya göre ancak bir varlığın onayının ya da reddinin söz konusu olduğu önermelerden 'yargı' olarak bahsedilebilir.

Örneğin "Yuvarlak karenin olması imkansızdır" önermesi, Aristoteles'e göre doğru; ancak Brentano'ya göre doğru değildir; çünkü burada bir nesnesine uygunluk durumundan söz edilemez. Bir kere zaten buradaki nesne (yuvarlak kare) var değildir ki; bu olmayan şeyin herhangi bir uygunluğundan söz edilebilsin! Kısaca Brentano'ya göre kriter: Varoluş'tur. Bir şey şayet varsa onun uygun olup olmadığından söz edilebilir; oysa zaten var olmayan bir şeyde uygunluk aranamaz. Dolayısıyla Brentano'ya göre, her sentetik yargı, varoluşsal bir yargı formuna dönüştürülebilir, çünkü her yargıda onay ya da reddediş vardır. Yine bir başka örnekle, Aristoteles'e göre doğru olan, "Pegasus, uçan attır" önermesi, Brentano'ya göre doğru değildir, çünkü zaten 'pegasus'un kendisi yoktur. Yani Brentano bize bu noktada var olmayanlardan da söz etme şansı verirken, Aristoteles'in 'doğruluk teorisi' buna izin vermez. Her ne kadar Brentano reizm döneminde bu düşüncesinden vazgeçerek sadece var olan şeyler (realia) üzerinden felsefe yapacaksa da şimdilik o döneminden söz etmiyoruz.

Brentano, henüz reist değilken, yani henüz var olmayan şeylerden de söz ederken, onun bu döneminde, nesnesine göre düşünme biçimleri arasında bir ayrım yaptığı bilinmektedir. Ona göre *"bir at hakkında düşünen birisi ile bir ejderha (kentauros) hakkında düşünen birisi arasında bir ayrım vardır. Ayrım, bunların ilgili oldukları düşüncelerin nesnelerindedir. Ancak durum, birincisinin bir nesneye sahip olması, fakat ikincisinin bir nesneye sahip olmaması değildir. Brentano'ya göre ikisinde de nesne vardır. Fakat farklı nesnelerdir bunlar. Brentano'nun getirdiği yenilik buradadır: Biz ejderhayı düşündüğümüzde de bir nesneyi düşünmüş oluruz. Brentano burada nesnenin anlamını genişletmeye başlıyor. Çünkü ejderhayı düşünen birisiyle, hiçbir şey düşünmeyen birisi arasında bir ayrım vardır. Bu ayrım, ilkinin düşüncesinin bir nesneye sahip olmasına karşılık, ikincisinin düşüncesinin bir*

nesnesinin olmamasından kaynaklanır. Hiçbir şey düşünmeyen birinin düşündüğü bir nesne yoktur. Ama ejderhayı düşünen biri bir şey düşünüyordur ve düşündüğü şey nesnedir"[59] ki, burada nesnenin anlamının Brentano tarafından genişletildiği görülmektedir.

Dolayısıyla Brentano intentional nesnelerin kendilerine has intentional bir varoluşa sahip olduklarını iddia etmektedir. Düşüncenin yöneldiği intentional nesne, gerçek olmamakla birlikte farklı bir varoluşa sahiptir. Bu varoluş tarzına sahip olan intentional nesnelere Brentano, Ortaçağ terminolojisiyle "entia rationis"; yani "gerçek olmayan bireysel nesneler" demiştir. Böylelikle bütün eski metafizik geleneğini silkeleyerek yeni bir metafizik yapma tarzı ortaya koyan Brentano; soyut ve genel terimlerin varlığına da inanmamaktadır. Ona göre bütün terimler bireyseldir. Eğer bir ejderha düşünürsem, bu belirli bir ejderhadır; genel bir ejderha idesi değildir. Genel soyut bir şeylerin varlığından söz edilecekse bunlar ancak bir çokluğa işaret eden genel temsiller olabilirler. Brentano'nun tümelleri reddeden ve bireysel nesneleri öngören bu tavrı, İngiliz empiristleri Locke, Hume, Mill ve Berkeley ile benzerlik göstermektedir. Daha sonra reizm döneminde Brentano bu bireysel nesneleri reddedecektir.

Brentano'da tasarım ile yargının en belirgin farklılığı şurada ortaya çıkar: Yargılar, herhangi bir şeyin var olduğunu ya da olmadığını dile getirirlerken; tasarımlar, tasarımın varoluşundan bağımsızdırlar. Mesela 'yeşil' ve 'ağaç' kavramları sentezde bir araya getirilerek bir "yeşil ağaç" tasarımına ulaşıldığında, ortaya çıkan 'yeşil ağaç' ifadesi, yeni bir yargı formu değil; aksine bir tasarım meydana getirmiştir. Çünkü 'yeşil ağaç' ifadesiyle, 'yeşil ağacın' olduğu ya da olmadığı dile getirilmemektedir. Eğer 'yeşil ağaç'ın Aristoteles'in anladığı gibi bir yargı olması isteniyorsa, o zaman bu tasarıma onun varoluşunu onaylayan ya da reddeden bir şey eklenmesi gerekir ki, bu şey Brentano'ya göre 'kopula'dır; yani tasarımların kabulü ya da reddidir. Eğer "yeşil ağaç vardır" denilirse, tasarımlanan nesne kabul edilir; "yeşil ağaç yoktur" denilirse tasarımlanan nesne reddedilir. Her

---

[59] Bkz.: Doç.Dr.Uğur Ekren, **"Fenomenoloji ve Analitik Felsefenin Kaynakları: Brentano ve Meinong"** bölümü, **"Kant Sonrası Metafizik Üzerine Konuşmalar",** s.:96.

iki durumda da bu ifadeler birer 'yargı'ya tekabül eder, zira tasarımlanan nesnenin varlığı ya da yokluğunun dile getirilmiş olması 'yargı' olması için kafidir. *"Brentano'da yargının anlamı, kabul etme (doğrulama) ya da reddetmeyle (yanlışlama) ilgilidir."*[60]

Bunun dışında Brentano, algı edimlerinin de, kavram içerme ihtiyacında olmayan özel bir yargı çeşidi olduğunu düşünür. Çünkü ona göre yargılarda dile gelen varoluş ya da var olmayış; algı edimlerinde, zaten var olduğu kabul edilmiş nesne örneklerini barındırırlar. Ancak buna rağmen, kavramsal değildirler. Örneğin, bardak kavramı, tek başına, zaten varlığı kabul edilmiş bir algı unsuru olarak dile gelir. Aslında var olmayan bir şeyi varmış gibi kabul ettiğimizde, şüphesiz, bir "algı yanılsaması"na düşmüş oluruz ki, algı yanılsamaları da kavramsal değillerdir.

*'Empirik Açıdan Psikoloji'*de Brentano "yeşil ağaç vardır" cümlesiyle ifade edilen yargının, nesnenin basitçe yeşil bir ağaç olduğu ve "yeşil bir ağaç vardır" önermesinin olmadığı bir bilinç atkına tekabül ettiğini savunur. Brentano'nun önermeleri reddi; onun neden Husserl'in *'Mantık Araştırmaları'*nı benimsemediğinin temel sebeplerinden birini verir. Çünkü Brentano, yargıda dile gelenin var olmasının, yargının varlığının garantörü olmadığını düşünür. Bu nedenle Kant gibi Brentano da önerme yerine "yargı"yı kullanır. Bizim önerme olarak bir nesnemiz yoktur. Brentano, Husserl'i, yargılara önerme dediği için kritik eder; çünkü yargı'ya önerme denildiği takdirde, ekstra olarak önermenin varlığının da kabul edilmesi zorunludur. Oysa Brentano için yargı, bir nesne olmayıp sadece bir kabul ya da reddedişten ibarettir. Ayrıca yargılar ya doğru ya yanlıştır; ya apaçık ya da kördür.

"Yargı, bir tasarım nesnesini kabul etme ya da reddetme durumudur. Yargı verme 'üst üste konulmuş' bir psişik etkinliktir, çünkü başka bir psişik etkinliği gerektirir. Her yargı bir kabul ya da ret olduğu için her zaman ya olumlayıcı ya da olumsuzdur ve bir yargının nesnesi yargının altında yatan tasarımın nesnesiyle aynı olduğu için yargının nesnesi bireysel bir şey olabilir ya da 'ens reale'dir. Bu yüzden yargının nesnesinin 'Atlar vardır' ya

---

[60] Bkz.: Franz Brentano, **"Psychologie vom empirischen Standpunkt ,** Band II, 1925, s.:48.

da 'Ejderler yoktur' anlamına gelecek şekilde belirlenen bir tür varlık olmasına gerek yoktur. Örneğin, eğer biri atların olduğuna inanırsa o zaman at olumlayıcı bir yargının nesnesini oluşturur ve biri ejderlerin olmadığına inanırsa, o zaman ejder olumsuz bir yargının nesnesini oluşturur. Yargının farklı kipleri vardır. Özellikle biri yargıları iddia edici ve kesin olarak ayırabilir. Örneğin birinin yuvarlak karenin imkansız olmasıyla ilgili yargı verebileceği söylenirse o zaman bu kişi kesin olarak yuvarlak kareleri reddeder ve biz de yargıları açık ya da açık olmayan ya da kör yargılar olarak ayırt edebiliriz."[61]

3. Hissetme (Sevgi/Nefret) Türünden Psişik Fenomenler

"Üçüncü tür isteme ve hissetme fenomenleri, diğer iki türde içerilmeyen psişik fenomenlere sahiptirler. Hissetme genellikle fark edilebilir fiziksel tahrikler olarak anlaşılır. Herkes, kızgınlığa, sinirliliğe, arzulara hissetme diyebilir ama bu kelime tüm istekler, kararlar ve yönelimler için de kullanılır."[62]

Felsefede 'etik' disiplininin kendisine konu edindiği duygu ve irade içerikli 'sevgi/nefret edimleri'; zihin ile nesneler arasında sevgi ya da nefret yoluyla bağ kurmaktadır. Bu bilinç etkinlikleri; özlem, niyet, istek ve duyguları temel alıp genel başlık olarak 'hissetme' ve 'irade' çatısı altında toplanan zihinsel fenomenlerdir. Brentano'nun 'yargı'larda dile getirdiği kabul ve ret özelliği, biraz farklı olmakla birlikte, sevgi /nefret edimlerinde de apaçık olarak bulunurlar. Yani isteme, irade ya da duygu ve hissetmeyle ilgili olan fenomenler de, yargılar gibi, doğru veya yanlış olabilirler.

"Brentano, sırasıyla 'sevme' ve 'nefret etme' olarak belirttiği duygunun iki boyutu olduğunu farzeder. Duygusal fenomenler bu yüzden olumlu ya da olumsuz olan yargı gibidir ve tasarımları önceleyen yargı gibidirler: Herhangi verilmiş bir duygunun nesnesi ona

---

[61] Bkz.: Franz Brentano**, "Deskriptive Psychologie"**, s.:xxiii.

[62] Bkz.: Franz Brentano, **"Psychologie vom empirischen Standpunkt,** Band : II, 1925, s.:142

karşılık gelen tasarımın nesnesidir. Sevme ve nefret etme bu yüzden üst üste duran etkinliklerdeki yargı gibidirler, başka bir etkinliğin önceden olması gerekmektedir."[63]

Mesela bir şeyi sevme durumunda, sevdiğimiz şeyi ister istemez iyi bir şey olarak görürüz. Ya da tam tersi olarak bir şeyden nefret ettiğimizde, nefret ettiğimiz şeyi kötü olarak reddederiz. Ancak her iki durumda da sevdiğimiz ve iyi olarak kabul ettiğimiz şey için de, nefret edip kötü olarak reddettiğimiz şey için de, bunların yargılarda olduğu gibi, varoluşsal manada bir kabul ediliş yahut reddedilişleri söz konusu değildir. Daha açık ifade etmeye çalışırsak; nefret aktı söz konusu olduğunda, negatif yargı durumunda olduğu gibi ve sevgi aktı söz konusu olduğunda, pozitif yargı durumunda olduğu gibi, söz konusu şeylerin varoluşsal manada bir reddi ya da kabulü gerçekleşmez. Burada daha ziyade sevgi/nefret edimlerinin apaçık olarak 'iç algı' yöntemiyle kavranılıp kavranılmamaları açısından bir özellik söz konusudur. Brentano; *"yargı vermeyle ilgili fenomenleri kabul etme veya reddetme fenomenleri olarak görürken; isteme ve hissetmeyle ilgili fenomenleri, sevgi ve nefret fenomenleri olarak anlar."*[64]

"Sadece ilk türden fenomenler, tasarımlar (ideler) söz konusu olduğundaysa ne kabul etme ne de reddetme, ne sevme ne de nefret etme söz konusudur."[65]

"Evidenz" (apaçıklık) ve "Wahrheit" (hakikat) kavramlarını Descartes'tan alarak yeniden felsefeye dahil eden Brentano, sevgi/nefret türünden edimlerin apaçık

---

[63] Bkz.: Franz Brentano**, "Deskriptive Psychologie",** s.:xxiv.

[64] Bkz.: Franz Brentano, **"The Origin of Our Knowledge of Right and Wrong",** Ed.: Oskar Kraus, Çev.: Roderick Chisholm&Elizabeth H.Schneewind, Humanities Press, New York, 1969, s.:17-18.

[65] Bkz.: Barry Smith , **"Austrian Philosophy"** , The Legacy of Franz Brentano , Open Court Publishing Company , Chicago and la Salle , Illionis 1994 , Paper Back Edition 1996 , s.:42-43.

olarak edinilmesi sürecinin anlaşılabilmesi için İngiliz psikolojistlerinin benimsediği 'iç gözlem' metodunun terk edilerek 'iç algı' yönteminin benimsenmesi gerektiğini düşünür. 'İç algı'nın, 'iç gözlem'e, ya da Brentano'nun terminolojisiyle 'dış algı'ya karşıt olarak apaçık olduğu düşüncesi ve gerekçesi üzerinde daha önceki 'Psişik–Fizik Fenomen ve İç Algı–İç Gözlem Ayrımı' başlıklı bölümde, bilhassa 'öfkenin gözlemi' noktasında yeterince değinildiği için, burada tekrar edilmesine gerek duyulmamaktadır.

Brentano, apaçıklık kavramının hiçbir duyguyla özdeşleştirilemeyeceğini, daha başka bir tabirle, hiçbir duyguya indirgenemeyeceğini düşünmektedir. 'İç algı' yoluyla kazanılan apaçıklık sayesinde, ne sevgi/nefret edimlerinden, ne tasarımlardan, ne de apriori yargılardan şüphe edilebilir. *"Psişik fenomenlerin algısı tam bir şekilde açıktır."*[66]

Brentano'nun mantık, matematik ve tasvirci psikolojide olduğunu öne sürdüğü apaçık ve apriori yargılar, daha önce üzerinde durulduğu üzere, Kant'ın sentetik apriori yargı anlayışından çok uzaktadırlar. Ancak bu noktada Brentano'cu yargı kuramının; Leibniz'deki "akıl doğruları" ve Hume'daki "ideler arası bağıntılar"la benzerlikler gösterdiği söylenebilir.

Brentano'nun fizik fenomenlerin, var oldukları haliyle algılanıp algılanmadıkları sorunsalı hakkında, onların yalnızca göründükleri haliyle algılanan 'görünüşler'den ibaret olduklarını öne sürüp daha fazlası hakkında konuşmaktan sakınması; onun dış dünyanın varlığını yadsıdığı manasına gelmemektedir. Burada sadece tasvirci psikolojinin konusu dışında kalan fizik fenomenlerin, konusu oldukları doğa bilimleri çerçevesinde incelenmeleri adına, alan-dışı bırakılmaları söz konusudur. Fizik fenomenlerin dış dünyada var oldukları tezinin doğa bilimlerinde meşru bir hipotez olabileceğine ihtimal veren Brentano'ya göre, uzam ve zaman dahilinde var olanlar bizzat fizik nesneler değil, fizik nesnelerin ortaya çıkmasını mümkün kılanlardır. Örneğin renkleri gördüğümüzde ve sesleri duyduğumuzda, gördüğümüz renklerin ve duyduğumuz seslerin, dış dünyaya ait olduklarını

[66] Bkz. : Franz Brentano, **"Psychologie vom empirischen Standpunkt**", Band I, 1924, s.:129

düşünürüz. Oysa Brentano'ya göre dış dünyada mekan ve zaman dahilinde var olan, havanın titreşimleri ile ışığın dalgalarıdır. Gördüğümüz renk ile işittiğimiz sesin ise bizden bağımsız olarak dış dünyada bir gerçeklikleri yoktur. Oysa havadaki titreşimlerin ve ışık dalgalarının bizim dışımızda; kendilerinde bir gerçeklikleri mevcuttur. Bu bağlamda apaçık 'iç algı'ya zıt olarak dış algının kör bir algı olduğunu düşünen Brentano, psişik fenomenler sınıflandırmasında, 'iç algı'yı ve onun getirisi olan apaçıklığı temel almıştır. Bir diğer yandan Brentano, 'dış duyu'yu, gönderme taşımayan, bu nedenle de *"gözlemlenebilir ve açıklanabilir olan etkinlikler"*[67] olarak tanımlamakta ve *'Tasvirci Psikoloji'* adlı kitabında 'duyu' üzerine şunları söylemektedir:

"Duyular temel psişik etkinliklerdir. Bu yüzden onlar 'üst üste olan etkinlikler'in tersine; psişik etkinlikleri kendilerinde önceleyen yargı verme gibidir. Duyu fenomenine birincil nesne olarak sahip olan etkinliklerdir. Yani 'birincil bağıntı olarak kesin bir duyu içeriğinin tasarımını içerirler.' Fakat duyu etkinliği sadece bir tasarım değildir: o aynı zamanda nesnenin sezgisel ve 'kör' bir kabulünü içerdiği için yargısaldır ve sıklıkla– nesnenin bir sevgisini ya da nefretini içererek–duygusaldır."[68]

[67] Ayrıca bkz.: Gustav Bergman, **"Realism",** A Critique of Brentano and Meinong, The University Wisconsin Press, METU Library, B3212.Z7B4, s.:.232

[68] Bkz.: Franz Brentano, **"Deskriptive Psychologie"** , s.:xxv.

2.6.Franz Brentano'nun Reizm Dönemi Anlayışı

Brentano, Aristoteles ontolojisine dayanarak temellendirdiği reizm görüşü döneminde, daha önceleri eleştirdiği ve Antikite'de felsefeyi bilimsellikten uzaklaştırarak şüpheciliğe neden olduklarını iddia ettiği nominalist ve materyalist çizgideki Stoacılar'a yakın bir biçimde reizm düşüncesini benimsemiştir. Sadece şeylerin var oldukları düşüncesinden hareketle temellendirilen reizm (şeycilik) kuramı; varlığı, somut varlıklara (enti realia) indirgemektedir.

Genel anlamda öğretisine sadık kalmayarak bu dönemde birçok düşüncesini değiştiren Brentano, görüşlerindeki bu değişiklikler nedeniyle de takipçisi olan filozoflar içinde iki farklı grubun oluşmasına neden olmuştur. Bunlardan ilki; salt düşünsel ve soyut nitelikteki intentional varlıkların yapısal analizine ve tipoloji üzerine yoğunlaşan; Meinong, Husserl ve Twardowski gibi filozofların başını çektiği gruptur. İkinci grup ise; tam anlamıyla reizm dönemine referansla Brentano öğretisini takip eden ve düşüncenin nesnelerinin 'şeyler' olduğunu öne süren gruptur. Oskar Kraus, Alfred Kastil gibi filozofların başını çektiği bu grup; bütün varlığı şeylere indirgemiş ve Brentano'nun felsefesini reist dönemi doğrultusunda yorumlamışlardır.

Brentano felsefesinin seyrine baktığımızda, onun, *'Empirik Açıdan Psikoloji'*yi yazmadan önceki döneminde, tözler, değişim ve kategoriler üzerine kurulu Aristotelesçi bir metafiziği benimsediğini, daha sonra ise varlığı realia ve irrealia olarak ikiye ayırdığını görürüz. İlk dönem anlayışında; *"özellikle varlık konusunda o, Aristoteles'in töz kategorisini ele alarak varolanın çeşitli anlamlarının nasıl mümkün olduğunu, bu temel kategorinin, diğer kategorilerle ilişkisinin benzeşim çerçevesinde kurulduğunu savunur. Dolayısıyla temel kategori, töz kategorisidir. 'Varlık' kavramının çok çeşitli anlamlarda dile getirilebilmesinin nedeni de bu kategorik ilişkiler bütünüdür."*[69]

---

[69] Bkz.: Kaan Ökten, **"Heidegger Kitabı",** s.:23-24.

Ancak daha sonra *'Empirik Açıdan Psikoloji'* döneminde artık felsefesini içkin nesneler, içerik ve bağıntılar kapsamında ele alan Brentano, felsefesinin kurucu unsurları olan bütün bu içkin nesne, içerik ve bağıntıların 'irrealia'ya ait olduklarını; bu nedenle de 'entia rationis' türünden varlıklar olduklarını düşünür. Ancak Brentano, intentional döneminde bu şekilde hem 'realia' hem de 'irrealia'dan söz eden felsefesini reizm döneminde terk ederek artık tüm 'irrealia' türünden varlıkları, yani 'entia rationis'i reddetmiş ve her şeyin salt 'ens realia'dan ibaret olduğu kanaatine varmıştır.

"...en sonunda Brentano bütün entia rationis'i yani bütün intentional, içkin nesneleri, olay durumlarını, varoluşu, varolmamayı, kipleri, bağıntıları, olasılıkları, evrenselleri, zaman-mekan gibi Aristotelesçi formları ve yargıların içeriklerini reddederek her şeyin ens reale olduğunu, yani gerçek olmayan varlıkların olmadığını ileri sürmüştür." [70]

Reddettiği 'entia rationis' türünden varlıklara artık 'kurmaca nesneler' demeye başlayan filozof, bu türden 'irrealia'ya ait varlıkların ancak mantık alanında işe yarayabilecekleri düşüncesini öne sürerek onları bir varlık türü olmaktan ziyade mantık açısından önem arz eden kurmaca nesnelere indirgemektedir.

"Brentano kurmaca nesnelerin ancak mantıkta zararsız olabileceğini ve mantıktaki işlemleri kolaylaştırabileceğini öne sürmüştür ve bunu matematikçilerin sıfırdan daha küçük sayılarla ilgili kurgularının sağladığı avantaja benzetmiştir." [71]

---

[70] Bkz.: Jan Wolénski, "Reism", "Stanford Encyclopedia of Philosophy", (çevrimiçi), **http://plato.stanford.edu/entries/reism/,** Ocak 2014.

[71] Bkz.: Franz Brentano, **"Psychologie vom empirischen Standpunkt",** Band II, 1925, s.:163

Brentano, 1911'de, *'Empirik Açıdan Psikoloji'* adlı kitabının ek kısmındaki *'Gerçek ve Kurmaca Nesneler'* adlı bölümde reizm hakkındaki düşüncelerini şöyle dile getirmiştir:

"Bu kurmaca nesnelerin mantıkta yararlı olması olgusu pek çok kişiyi mantığın şeyler kadar şey olmayanlara da nesneler olarak sahip olduğuna inanmaya götürmüş ve bu yüzden mantığın nesne kavramının gerçekliğin nesne kavramından daha genel olduğu düşünülmüştür. Ancak bu bütünüyle yanlıştır; aslında yukarıda söylenenler açısından bu kesinlikle imkansızdır, çünkü gerçek nesnelerden başka hiçbir şey varolamaz ve aynı türdeş gerçek kavramı hepsini içeren en genel kavram olmak sıfatıyla gerçekten nesne olan her şeyi kapsar."[72]

Varlığı 'ens realia'ya indirgedikten sonra şeyleri tasnif eden Brentano, Leibniz'in 'spritüal monad'lar öğretisine 'maddi bedenler' kavramını eklemiş ve geliştirmiş ve Leibniz'in *"İnsan Zihni Üzerine Bir Deneme"* adlı yapıtında dile getirdiği soyut kelimeleri kullanmaktan kaynaklanabilecek tehlikelere atıfta bulunmuştur.

Brentano'nun reist felsefesine göre şeyler, uzam ve zaman dahilinde ortaya çıkan 'maddi bedenler' ile 'sadece zamansal olan ruhlar'dan ibarettir. Yeniden, intentional dönem öncesi, Aristoteles'çi metafizik anlayışına yaklaşan Brentano, nesne ile ilineksel olanın birlikte içerildiğini ve ayrıca da ilineklerin tözlerin yanı sıra kendileriyle türdeş başka ilinekleri de izleyebilecekleri görüşünü savunmuştur.

Brentano 'maddi bedenler' adı altında, somut varlıkları kastetmiştir. At, ağaç, insan vb. 'maddi bedenler'e örnek olarak verilebilir. Bedenler ve düşünen şeylerin sahip oldukları uzam, bedensel; zaman ise varlıksal mülktür. Bunun yanı sıra ikinci bir tür olarak gördüğü 'zamansal ruhlar', soyut nesneler olarak varlığın uygunsuz bir anlamına gelmektedirler, bu nedenle de töz, somut ve bireysel bir 'maddi' varlık olmalıdır. Bu anlayış doğrultusunda, son döneminde, 'şeycilik' öğretisini

---

[72] Bkz.: Çev.: Doç.Dr.Uğur Ekren **, "Gerçek ve Kurmaca Nesneler", "Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi"** , Sayı 7, İstanbul, Mart 2005, s.:37.

benimseyen Bretano, zamanlı ruhlar ile maddi bedenler arasındaki varlık – nesne ilişkisini şöyle tasvir etmektedir:

"Birisi bir ejderhanın nesnesini kurabildiği gibi, bir ejderhanın var oluşunun ya da var olmayışının nesnesini kuramaz. Sadece birisinin ejderhayı reddetmesi ya da onaylaması nesne yapılabilir, bu ejderha kesin olarak aynı zamanda dolaylı bir tarzda nesne olur. Bu yüzden aynı gerçek kavramı içinde yer alan şeylerden başka hiçbir şeyin zihnin gönderme yaptığı bir nesneyi sağlayamadığı genel olarak doğrudur."[73]

Özetle, Brentano felsefesinde reizm dönemi, filozofun, kurmaca nesnelerin varlığın reddettiği bir dönemdir. Ona göre bizim, 'ejderha vardır' gibi bir yargı üzerinde hemfikir olmamızın, bu yargının doğruluğuyla bir ilişkisi yoktur. Yani yargılar hakkındaki doğrulama ya da yanlışlamalarımız, bizim yargı hakkında verdiğimiz hükümlerden ibarettir ve bu hükümlerin, bizim dışımızda bir genel geçerliliklerinden söz edilemez. Brentano'nun kendi benzetmesiyle açıklayacak olursak, kurmaca nesnelerin varlığa sahip olduklarını kabul etmek, adeta bir elmanın varoluşu kadar varolmayışından da bahsetmeye benzer. Ayrıca böyle bir kabulün sonsuza dek sürüp gidecek bir karışıklığa yol açacağı aşikardır. Bu nedenle kurmaca unsurların varlıkları reddedilerek, ya da daha doğru bir tabirle, mantık gibi alanlarda onlardan faydalanılması dışında reddedilerek sadece şeyler üzerinden felsefe yapılmalıdır.

[73] Bkz.: Çev.: Doç.Dr.Uğur Ekren, **"Gerçek ve Kurmaca Nesneler", "Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi**", s.:36.

2.7.Franz Brentano'da Tasvirci Psikoloji

Brentano, yaptığı psişik-fizik fenomenler ayrımı vasıtasıyla 1880'lerin sonlarına doğru, zaman zaman 'fenomenoloji' olarak da nitelendirdiği "tasvirci psikoloji"yi kurmuştur. Bilhassa 20.yy fenomenolojisi üzerinde derin etkisi olan bu psikoloji yapma tarzı, Brentano döneminin "genetik psikoloji" anlayışından farklı olarak yeni bir psikoloji türüne işaret eder. Nitekim Brentano'nun genetik psikoloji ile tasvirci psikoloji arasında yaptığı ayrım, daha sonra öğrencisi Husserl'in fenomenolojik yöntemi bulmasına rehberlik etmiştir. Brentano, tasvirci psikolojisinin apriori felsefi nitelikteki bir disiplin olması bakımından, aposteriori özellikteki deneyci 'genetik psikoloji'den farklılık arz ettiğini öne sürmektedir. Ona göre psikoloji, tasvirci ve apriori bir psikoloji olmalı; deneysel psikoloji gibi olasılıklara dayalı olmamalıdır. Brentano ile Wundt, her ikisi de felsefe profesörü olmalarına rağmen psikolojinin felsefe için olan öneminin bilincinde olduklarından ötürü psikoloji çalışmalarına ağırlık vermişlerdir. Ancak Wundt'un deneysel psikolojisinde daha ziyade bilimsel bir psikoloji yapmayı denediği görülürken; Brentano ise empirik psikoloji ile; psikolojinin bilimini ortaya koymaya çalışmıştır. Brentano'nun başyapıtı niteliğindeki *'Empirik Açıdan Psikoloji'* adlı kitabını yayınladığı yıl, *'Fizyolojik Psikoloji'* isimli kitabını yayınlayan Wundt, Fechnerci psikofizik yasanın rölativitenin genel psikolojik yasası olduğu kabulüyle Brentano'dan çok farklı bir psikoloji tarzına yönelmiştir. Genetik psikolojinin olasılıklardan uzak ve kesinlik değerinden yoksun olduğuna inanan Brentano, Wundt'u, tasvirci bir temel olmaksızın deneysel verilerden nedensel açıklamalara girişmek konusunda kritik etmiştir. Deneysel psikolojinin gözleme başvurduğu yerde 'iç algı'ya başvuran tasvirci psikoloji ise; Wundt'un deneye dayalı psikolojisinin yerine; deneyime dayalı empirik psikolojiyi önermiştir. Intentional fenomenlerin deneyimlenmeleri neticesinde elde edilen psişik fenomenleri kati surette açıklayamayacak olan fizyolojik psikoloji; psişik fenomenlerin fizik fenomenlerden hareketle anlayıp açıklanabileceği iddiası konusunda hataya düşmektedir. Bu nedenle empirik ve tasvirci psikoloji; fizik fenomeni araştıran kimya, biyoloji ve fizik gibi doğal

bilimlerden farklı bir biçimde psikolojinin konusunu 'psişik fenomen'ler olarak belirlemiştir.

"Brentano'ya göre sadece psişik fenomenler gerçek durumlar anlamında psikolojinin uygun nesneleri olarak görülmelidir ve böylece Brentano'ya göre psikoloji, psişik fenomenlerin bilimi olmaktadır."[74]

Dolayısıyla bilimleri, ele aldıkları nesnelere göre tasnif etmiş olan Brentano, tasvirci psikolojinin konusunu 'psişik fenomenler' ve yöntemini de 'iç algı' olarak belirlemekle; onu, döneminin fizyolojik psikolojisinden ayırmış olmaktadır. Brentano'ya göre bundan böyle 'tasvirci psikoloji'ye düşen görev, ilk adımda psişik ve fizik fenomenleri ayırt etmek; ikinci adımda psişik fenomenleri kendi içlerinde sınıflandırmak ve tasvir etmektir. Yani birinci adımda 'intentionalite öğretisi' bir elek gibi kullanılarak tasvirci psikolojinin konusu olan, yönelimsel nitelikteki psişik fenomenleri, yönelimsel olmayan fizik fenomenlerden eleme işine yarayacak, böylelikle de tasvirci psikolojinin alanı belirlenecektir. Ardından ikinci adımda, tasvirci psikolojinin nesneleri olarak elde kalan hakiki psişik fenomenler sınıflandırılıp tasvir edilerek Brentano'cu empirik psikolojiye geçilmiş olunacaktır. Tabii bütün bu aşamalardan geçerek psişik fenomenler ve iç algı yöntemi ışığında kurulan tasvirci psikolojinin; Brentano'nun esas amacı olan bilimsel felsefenin kurulmasına hizmet ettiği ve hatta bunda anahtar rol oynadığı göz ardı edilmemelidir. Brentano, spekülatif olmayan, bilakis bilimsel ilkelere dayalı bir felsefeye, tasvirci psikoloji yöntemiyle ulaşılabileceğine inanmıştır.

"Psiko-genesis" olarak adlandırılan 'tasvirci psikoloji', genetik psikoloji'yle taban tabana zıt olan empirik ve apriori bir psikolojidir. 'Psiko-genesis' terimindeki psiko-; 'ruhsal' anlamını taşırken; 'genesis' ise Yunanca 'gnosis' kavramından

[74] Bkz.: Franz Brentano, **"Psychologie vom empirischen Standpunkt",** Band I, 1924, s.:129

türeyen ve 'bilim' anlamına gelen bir sözcüktür. 'Tasvirci psikoloji', bilincin çoklu yapısını ve işleyişini, zihinsel edimler ve bunlar arasındaki bağıntılar uyarınca, zihnin birlikli yapısı içinde ele alan tasvirci bir yöntemdir. Brentano, bilincin çoklu ve karmaşık yapısı konusunda Hume'un 'demet teorisi'ne katılsa da; Hume'u, bu teorideki benzetmesinin başarısızlığından ve de bilimsellikten uzak açıklamalarından ötürü kritik etmekten kendini alıkoyamamıştır.

Brentano'nun 1888-1889 yıllarında vermiş olduğu derslerinin toplandığı *"Deskriptive Psychologie"* adlı kitabında yer alan *'Tasvirci Psikoloji Kavramı'* başlıklı yazısından yola çıkarak, bu konudaki görüşlerine bakacak olursak:

"Tasvirci Psikolojinin Kuruluşu :

1) Fenomenlerimiz kısmen gerçek, kısmen gerçek olmadığı için, önce gerçek olanlar hakkında ve sonra da diğerleri hakkında konuşmak için , konunun bölümlenmesinin mümkün olduğuna inanmak hata olur. Bağlılaşımların bilgisi birdir.

2) Psişik alanı tasvir etmek istiyorsak, önce, psişik etkinliklerimizin nesnelerinin ve onların bağlanma tarzlarındaki farkların nasıl anlaşılması gerektiğini göstermeliyiz.

3) Nesnelerin farklarına göre yapılan bir düzenleniş yeterlidir. Bunun için de, sadece tasarımların nesnelerini incelememiz gerekecektir.

4) Düzenleniş yakın ilişki içinde olanların sıralanışı şeklinde olacaktır :

a- Tecrübelerimizin nesnelerinin ,

b- Asli çağrışımlarımızın,

c- Üst üste konmuş tasarımlarımızın,

d- İç algımızın tasarımlarının tasviri."[75]

[75] Bkz.: Doç.Dr.Uğur Ekren, **"Tasvirci Psikoloji ya da Tasvirci Fenomenoloji–Franz Brentano",** Kutadgubilig Felsefe-Bilim Dergisi, Dergah yay., Sayı 9, Mart 2006 ,s.:134.

Bilinç olaylarının analizini ve tasvir edilmesini içeren bu süreç, yani tasvirci psikolojinin inşası ve icraatı, Brentano'da teorik felsefenin garantörüdür. Ancak bu tabir, tasvirci psikolojinin teorik felsefeyle özdeş şeyler olduğu ya da teorik felsefenin tasvirci psikolojiye indirgenebileceği manasına gelmez. Tasvirci psikoloji, sadece teorik felsefenin temellerini sağlaması bakımından onun en kıymetli bileşenidir. Brentano, Wundt gibi bilimi psikolojikleştirme hatasına düşmemiş, bilakis psikolojinin bilimin hizmetinde bir metot olarak benimsenip ondan faydalanılması suretiyle önce kesinlikli bir psikoloji, ardından bilimsel bir felsefe kurmaya çalışmıştır.

Metafiziğin imkanına ve hatta zorunluluğuna inanan Brentano, bu alanın, Tanrı'nın varoluşunu ispatlaması bakımından birinci dereceden elzem olduğunu düşünür. Zira O'na göre metafizik olmasaydı, hakkında doğrudan bir benzetme sahibi olmadığımız Tanrı'yı zihnimizde tasarımlayamaz ve kavrayamazdık. Bu nedenle metafiziğin, felsefe ve psikoloji için zaruri önemi olduğu kanaatindeki filozof, bununla birlikte yöntem olarak doğa bilimlerinin yöntemiyle felsefenin yönteminin bir tutulması gerektiğini savunmuştur. Brentano'nun psikolojiye değer verip metafiziği benimserken; bir diğer yandan bilimsel yöntemi kullanma arzusu, onun asla Auguste Comte gibi bir pozitivist olmadığının en büyük göstergesidir. Oysa koyu bir pozitivist olarak Comte metafiziği küçümsemiş ve dikkate almamıştır.

Brentano'nun geliştirdiği tecrübeye dayalı 'tasvirci psikoloji'nin tesisi; Brentano felsefesinin Skolastik kökenli olması nedeniyle, empirik özellik göstermektedir. Fakat Brentano'nun empirik'ten anladığı şey, günümüz empirizm anlayışındakinden oldukça farklıdır. Çünkü Brentano'nun deneyime yüklediği anlam, günümüz empirizminin deneyim anlayışından farklıdır. Öyle ki, Brentano'ya göre deneyim, günümüz empiristlerinin düşündükleri gibi üçüncü kişinin bakış açısından gerçekleşen bir durum değil; aksine birinci kişinin bakış açısından iç algıda gerçekleşebilen bir deneyime denk düşmektedir.

Brentano'nun kendi cümleleriyle 'tasvirci psikoloji'nin mahiyetinin aydınlatılması daha kolay ve doğru olacaktır

"Tasvirci Psikoloji Kavramı

1) *Bununla fenomenimizi tahlil eden tasviri anlıyorum*
2) *Ancak fenomen ile bizim tarafımızdan algılanmış şeyi, sözcüğün kesin anlamında bizim tarafımızdan algılananı anlıyorum.*
3) *Bu , mesela, dış dünya ile ilgili bir durum değildir.*
4) *Fenomen olmak için bir şeyin kendinde varolması gerekir. Fenomeni kendinde varolanlara karşıt bir şeymiş gibi koymak yanlıştır.*
5) *Ancak bir şey kendinde bir şey olmaksızın bir fenomen olabilir, mesela genel olarak tasarımlanan veya genel olarak arzulanan şeyde olduğu gibi.*
6) *Eğer birisi fenomenden iç algının nesneleri olarak söz ederse, "iç" terimini gerçekte yüzeysel olarak kullanılmış olsa bile doğru söylemiş olur. Bütün fenomenlere, kurucular olarak ya da bağlılaşımlar olarak olsun, hepsi tek bir gerçekliğe ait olduğundan iç denilmelidir.*
7) *Fenomenlerin tasvirine tasvirci psikoloji denildiğinde, özel olarak psişik gerçekliklerin düşünülmesi vurgulanmış olur. O zaman, buna, genetik psikoloji, psikolojinin ikinci kısmı olarak eklenir.*
8) *Tasvirci psikoloji, genetik psikolojiden göreli bir şekilde bağımsızken, genetik psikoloji, önemli ölçüde fizyoloji ile bağlantılıdır.*
9) *Tasvirci psikoloji, (psikolojinin) birinci kısmıdır. Onunla genetik psikoloji arasındaki bağlantı, anatomiyle fizyoloji arasındaki bağlantıya benzer.*
10) *Tasvirci psikolojinin değeri,*
    a- *Genetik psikolojinin temelidir.*
    b- *Psişik alanın saygınlığından dolayı kendinde bir değere sahiptir."*[76]

Brentano, empirik psikolojideki kavram üretimini, iç ve dış sezgi adını verdiği iki tip sezgiyle bağlantılandırarak açıklamaktadır. Bu bakımdan bir yandan empirizme yaklaşan filozof, bir diğer yandan da, Almanya'da Kant aracılığıyla kurulmuş ve geliştirilmiş olan Alman İdealizmi'nin karşı kutbuna yerleşmiş olur. Böylece Brentano'ya göre psikoloji, bilfiil deneyimlenen şeylerden, yani psişik fenomenlerden hareketle kurulacaktır. Burada ruh ve tin gibi daha spekülatif kavramlar bir kenara ayrılarak, bilhassa zihinsel fenomenler tasvir edilmeye çalışılır, ki zaten tezimizin psişik fenomenler sınıflandırması bölümünde bu fenomenlerin ele alınış biçimleri ayrıntılı olarak serimlenmiştir. Ancak bu noktada Brentano'nun psikolojisinin empirik bir psikoloji tarzı olmasındaki önemli etkenlerden biri de;

[76] Bkz.: Doç.Dr.Uğur Ekren, **"Tasvirci Psikoloji ya da Tasvirci Fenomenoloji - Franz Brentano",** s.:133-134.

onun, psişik fenomenleri açıklarken, herhangi bir tasvirci doğruluk değerine ulaşmadan, fenomenlerin neden ve etkileri hakkında katiyen bir beyanda bulunmamasıdır. Dolayısıyla Brentano'nun benimsediği psikoloji türü; empirik ve tasvirci bir psikolojidir. Ayrıca Brentano, bu psikolojinin konusuna dair formel ve ideal türden bir sezgiyi de benimsemektedir. Böylece hem tecrübeyi önemsemekte, hem de bir diğer yandan ideler arası bağlantı ve ilişkileri anlamaya çalışmaktadır.

Brentano'cu tasvirci psikolojinin bir ayağı da onun 'bütün-parça teorisi'ne (mereoloji) dayanmaktadır. Nitekim filozof, bilincin birliği ile çokluğu konusunu; psişik fenomenlerdeki bütün-parça ilişkilerinin ele alındığı 'mereoloji' kuramı içerisinde incelemiştir. Bilhassa *'Kategorienlehre'* adlı kitap doğrultusunda anlaşılabilecek olan Brentano mereolojisi, bütün olarak birlikli yapıdaki psişik fenomenlerin parçaları hakkında bilgi verir. Brentano'ya göre bütün; farklı nitelikteki (fiziksel, metafiziksel, mantıksal ve kolektif olmak üzere) dört çeşit parçaya sahip olabilmektedir. Husserl'in de tanıdık olduğu bu teori uyarınca, Brentano'nun ele aldığı bütün-parça ilişkileri konusunda daha ayrıntılı bilgi verecek olursak:

Brentano'nun bütün ile ona bağlı olabilecek dört çeşit parça belirleniminde; 'fizik' ve 'kolektif parçalar', ait oldukları bütünden ayrılabilirlerken; 'metafizik' ve 'mantıksal' parçalar bütünden ayrılamaz oluşlarıyla karakterize edilirler. Örneklendirecek olursak; mesela 'ordu' terimini ele alırsak; bir bütün olarak ordu kavramı, askerler bütününü ifade etmesi bakımından, kendinden ayrılabilir nitelikteki kolektif parçalar olarak 'askerler'e sahiptir. Yahut kırmızı bir nokta, bir bütün olarak, iki yarım parçaya bölünebilir. İşte bu yarım kırmızı parçaların her biri, bütüne bağlı fizik parçalar olup örnekte de ifade edildiği üzere, bağlı oldukları bütünden ayrılabilir niteliktedirler. Ancak örneğin kırmızı renginin, bir uzam dahilinde kendini vermesi, belirli bir kırmızı tonuna sahip olması ve belirli bir parlaklıkta olması gibi nitelikleri, onun bütünden ayrılamaz olan metafizik parçalarıdır. Keza bütünden ayrılamaz olan bir diğer parça türü olarak mantıksal parça, bu örnekte, kırmızının bir renk olmasında yatar. Daha doğru bir deyişle kırmızı, bir renk olmak bakımından, renk ile olan ilişkisinde, ya da renk olma niteliğinde, kendinden ayrılamaz mantıksal bir parça bulundurur.

2.8.Franz Brentano Felsefesinde Psikolojizm Sorunu

Franz Brentano felsefesi, tek bir nihai doğrultuda gelişip ilerlemiş olmadığından ve içinde Brentano'nun farklı dönem anlayışlarının zıtlıklarını da barındırdığından, Brentano felsefesinin psikolojizm açısından topyekün ele alınarak değerlendirilmesi mümkün değildir. Bu doğrultuda Brentano felsefesinde psikolojizmin izini sürerken onun, dönemleri bazında ayrı ayrı ele alınarak değerlendirilmesi daha sağlıklı olacaktır.

Brentano'nun *'Empirik Açıdan Psikoloji'*sinin yayınlandığı dönem ve öncesinde, onun Aristotelesçi bir metafiziğin yanısıra İngiliz empiristlerinin ve de ayrıca Descartes'ın tesiri altında olduğu görülmektedir. Bu döneminde, psikolojinin araştırma nesnesi olarak gördüğü ruhun ve ruhtaki psişik fenomenlerin realia türünden varlıklar olabilecekleri gibi irrealia türünden varlıklar olabilmelerinin de mümkün olduğunu savunmuş olan filozof, ideal olan ile real olanın birbirlerinden ayrıldığı fakat varlığın çift karakterli yapısında aralarındaki sınırı koruyarak beraberce tezahür edebilecekleri kabulünü benimsemiştir. Böylelikle psikolojistik anlamda bir real-ideal sentezi ya da karmaşasına felsefesinde izin vermeyen filozof, bir diğer yandan da gerçekliğe sahip olan varlıkların yanısıra, var olmayan şeylerden de söz etme şansı tanımıştır. Brentano'ya göre gerçek olmayan kurmaca şeyler de psişik fenomen tarafından içerildiklerinde, yani onlara yönelen zihinsel bir edim söz konusu olduğunda, düşünülmeleriyle birlikte varlığa gelmektedirler. Böylece Brentano, var olmanın tek koşulunun gerçeklik olmadığını, gerçekliği olmayan şeylerin de intentional olarak fenomenal bir varlığa sahip olabileceklerini savunmuştur. Bu düşüncesiyle Brentano, psikolojizmde birbirine karışmış olan ideal-real karmaşasını felsefesinden uzaklaştırmış ve ideal olan ile real olanın 'gerçeklik' açısından ayırt edici temel farklılıklarını belirterek onları 'varlık' potasında eritmiştir.

Ancak reizm dönemi olarak nitelendirilen metafizik ağırlıklı son döneminde filozofun ideal-real anlayışında kaydadeğer bir değişimin gerçekleştiği görülmektedir. Bu döneminde "entia rationis" türünden varlıkları reddederek "salt

ens realia"nın varlığını kabul eden filozof, içkin nesneler, bağlantılar, olasılıklar, formlar, kipler vb. gerçek olmayan varlıkların var olmadıklarını ileri sürmüştür. Brentano'nun kurmaca nesneler adını vererek bu gerçek-dışı şeylerin varlıklarını inkar etmesi, onun varlık anlayışındaki ikili yapının yıkılarak tekçi bir materyalizme yaklaştığını göstermekte; fakat bu değişim Brentano'yu katiyen ideal varlıklarla real varlıkların birbirine karıştırıldığı ve aralarındaki ayrımın belirsizleştiği bir psikolojizme götürmüş değildir. Yalnızca varlığın ikili karakterinde içerilen varlık türlerinden real olanları tercih ederek diğer irreal varlıkları reddeden ve felsefesini bireysel olan tek tek nitelikteki şeylere dayandırarak yapmayı sürdüren filozof, bu yaklaşımıyla psikolojizme düşmüş olsaydı, o zaman bütün materyalist ve idealist felsefelerin psikolojizm batağında yüzdükleri düşünülmeliydi.

Brentano'nun reizm dönemi anlayışına göre, zihne bağımlı ancak bireysel olmayan varlık tarzındaki kurmaca nesneler, yokturlar. Reizm dönemi itibariyle Brentano, psişik fenomenlerin hem 'realia' hem de 'irrealia' türünden olabilecekleri kanaatini terk ederek sadece tek tek bireysel şeylerin var oldukları görüşünü savunmuştur. Bu döneminde, Aristoteles ontolojisinin yanısıra, Antik dönemdeki nominalist ve materyalist Stoacılar'a yakınlaşmış olan Brentano, daha önce, şüpheciliğe yol açarak felsefeyi bilimsellikten uzaklaştırdıklarını iddia ederek eleştirdiği Stoacılar'a benzer biçimde, ideal olanın varlığını yadsıyarak varlığı salt somut olana indirgemiş, bundan dolayı da varlığın bütününe dair kapsayıcı bir görüşten uzaklaşmıştır.

Psikolojizmin en temel iddialarından biri olan, felsefenin ve mantığın, psikolojik araştırmaya bağımlı oldukları ve hatta psikolojiye indirgenmeleri gerektiği düşüncesi, Brentano felsefesinin ilk dönemi için ne yazık ki çeşitli psikolojizm suçlamalarında bulunulmasına yol açmıştır. Zira Brentano, bilimsellik statüsünde bir felsefe geliştirmeyi amaçlarken, bu felsefeye ulaştıracak olan kesin ve güvenilir yöntemin apriori nitelikte empirik bir psikolojiden geçtiğini savunmakta ve aynı psikolojik temellendirmeler uyarınca mantığın 'yargı'larını psişik fenomenler sınıflandırması adı altında psikolojik açıdan ele almaktadır. Brentano'nun psikolojizme düştüğü iddiasında bulunanlar, yer yer filozofun kendisinin de 'fenomenoloji' olarak nitelendirdiği 'tasvirci psikoloji'sinin kesin felsefeye zemin

kurucu bir araç olmaktan çok bir amaç haline geldiğine inanmışlardır. Bu anlayışa göre Brentano salt felsefeyi değil, mantığı da psikolojistik bakımdan ele almış olup her iki disiplinin de psikolojiden bağımsız olarak değil, bilakis psikoloji içerisinde kalınarak reforme edilmelerini öngörmüştür. Nitekim daha sonra Husserl'in de felsefesinin bir döneminde felsefi analizlerini empirik psikoloji biliminden ayrıştıramamasından ötürü psikolojizm suçlamasına uğraması gibi, Brentano'nun da felsefesinin genelindeki baskın psikoloji vurgusu ve 'her kapıyı açan anahtar' rolündeki psikoloji referansını hem felsefesine hem de mantık anlayışına uygulaması psikolojizme düştüğü iddialarına yol açmıştır. Ancak Brentano felsefesinde ilk etapta kuvvetli bir önyargı oluşturan ve Brentano felsefesini psikolojizm iddiasıyla itibarsızlaştıran bu karalamanın, filozofun felsefesinin geneli titiz bir biçimde irdelendiğinde, yanılsamadan ibaret olduğu görülecektir. Kaldı ki, felsefeyi bilimselleştirme ve kesinlikli bir yapıya kavuşturma idealinde olan Brentano, fesefesinde, bilimselliğin karşı kutbunda duran 'psikolojizm'den kaçınmak özverisinde bulunmamış olsaydı, zaten bu filozofun kendisine karşı da büyük bir aldatmaca içine düşmüş olması anlamına gelirdi.

Öncelikle psikolojizm iddiasında bulunanların tezini yanıtlayacak olursak: Brentano felsefesini kesin dayanaklar üzerinden ve bilimsel zeminde kurmak arzusuyla, tasvirci psikolojiyi bu felsefeye sağlam bir zemin oluşturabilecek apriori bir yöntem olarak öngörmüş ve tasarım, yargı, sevme/nefret etme vb. psişik fenomenlerin tasnifini yaparak sonrasında bilhassa mantığı ilgilendiren yargıları, Aristotelesçi bir empirizm doğrultusunda temellendirmiştir. Dolayısıyla psişik fenomenler sınıflandırması her ne kadar tasvirci psikolojinin kurulumunda önem teşkil etse de, bu sınıflandırmaya tabi tutulan psişik fenomenlerden olan ve mantık bilimini ilgilendiren yargılar, Aristoteles'in 'Doğruluğun Uygunluk Teorisi'yle hesaplaşılarak empirik bir bakış açısıyla değerlendirilmiş, asla psikolojistik bir yaklaşım benimsenmemiştir. Zira psikolojiden, sadece psişik fenomenlerin doğru ve güvenilir bir biçimde diğer fenomenlerden ayırt edilmesi ve özelliklerinin belirlenmesi noktasında faydalanılmış, asla psikoloji bazlı bir mantık yahut felsefe anlayışından söz edilmemiştir. Dolayısıyla Brentano'nun felsefeyi ve mantığı psikolojiye indirgediğini söylemek, filozofa yapılmış büyük bir haksızlık olacaktır.

Psikolojizmin temel belirtilerinden sayılabilecek olan solipsizm, idealizm, septisizm, rölativizm ve pozitivizm gibi tutumlardan uzak ancak psikoloji temelli bir felsefe geliştirmiş olan Brentano, her psikolojiyle bağlantılı felsefe anlayışının psikolojizme işaret etmeyeceğinin en güzel örneğidir. Zira Brentano felsefesinde felsefi anlayış ile psikolojik görüş arasındaki sınır belirgin bir biçimde korunmakta sadece disiplinlerarası bir destek ilişkisi söz konusu olmaktadır. Ayrıca psikolojizmin tipik semptomlarından; her şeyin yaratıcısı ve kurucusu konumunda olan ve onun dışında hiçbir kendinde varlıktan söz edilemeyen tekbenci anlayış da Brentano felsefesinde bulunmamaktadır. Öyle ki Brentano, aşırı öznelcilik içerisinde boğulmuş felsefeleri aşmak adına, hakikatin apriori unsurları olarak gördüğü ve felsefesinde temel teşkil eden psişik fenomenlerin zihnimiz tarafından oluşturulmadıklarını söylemektedir. Brentano'ya göre psişik fenomenlerin kendilerine has ve nesnel bir karakterleri vardır, bu nedenle de onlar zihnimiz tarafından oluşturulmayıp kendilerini bize nesnel olarak vermektedirler.

Bir diğer önemli nokta, Brentano'nun psikolojizmden belki de en çok sakındığının göstergesi olarak, psikolojizme götüren 'iç gözlem' yöntemini reddetmiş olmasıdır. Bu bakımdan Brentano'nun psikolojist olmadığının en somut göstergesi, onun çağdaşı olan ve bilim olarak her şeyin zemininde durduğunu iddia eden psikolojist yapıdaki deneysel ve de ayrıca genetik psikolojiye karşı olan eleştirileri ve onların 'iç gözlem' metodu başta olmak üzere hiçbir kabullerini benimsememiş olmasıdır. Brentano, birçok konuda takipçisi olduğu İngiliz empiristlerinin, bilhassa Locke'un 'iç gözlem' yöntemini, Wilhelm Wundt'un 'deneysel psikoloji'si nazarında eleştirerek reddetmiştir. Brentano'ya göre katiyen savunulamaz derecede yanıltıcı ve güvenilmez olan bu metot, psişik deneyimler hakkında kesinlikli bir araştırmanın aracı ve yolu olmaktan çok uzaktır. Bu konuyla ilgili olarak Brentano'nun eleştirilerine yukarıdaki bölümlerde yer verildiği için burada yalnızca filozofun bu yöntemi eleştirerek reddettiği ve onun yerine 'iç gözlem' yönteminin sebebiyet verdiği psikolojist tutumdan uzakta olan 'iç algı' metodunu önerdiği söylenmelidir. Şayet Brentano'nun bu konuda özellikle bir hassasiyeti olmasaydı pekala Locke'un yöntemini de sorgulamaksızın benimsemekte sakınca görmezdi.

Felsefenin bilimsel olması gerektiğini düşünen filozof, maddenin varoluş amacını, onun varoluş nedeniyle bir tutan 'ereksel varoluş' tezinden beslenmiş ve Aristoteles, Descartes ile empirizmden faydalanarak tasvirci bir psikoloji geliştirmiştir. Kesin bir bilim olarak felsefenin tesisinin ancak bu empirik psikolojinin yöntem olarak benimsenmesiyle gerçekleşeceğine inanan Brentano, Kant felsefesi sonrası felsefede yaşanan ontolojik krizin ancak empirik psikoloji metodunu kullanan bilimsel felsefe ile atlatılabileceğini düşünmüştür. Brentano'ya göre sadece felsefenin değil, ayrıca diğer tüm disiplinlerin de temelini kuran empirik ve apriori psikoloji, aynen mantık ve matematikte olduğu gibi apaçık ve apriori yargıların kaynağıdır ve bu kesinlikli yargıları felsefeye temin ederek onu bilimselleştirecek olan yöntemdir. Ancak teorik felsefenin garantörü olarak görülen bu psikolojik yöntem, asla teorik felsefeyle özdeş yahut felsefenin psikolojiye indirgenmiş bir versiyonu değildir. Brentano, döneminin bilim iddiasında olan deneysel psikolojisinin bilimsellikten ne kadar uzak olduğunu, kullandığı yanıltıcı 'iç gözlem' yöntemi ışığında serimlemiş ve ona alternatif gerçek bir kesinlikli altyapı olarak psikolojiyi tasvir edip empirik deneyime dayandırarak 'iç algı' yöntemi doğrultusunda felsefenin hizmetine sunmuştur. Brentano'nun başyapıtı niteliğinde olan ve Husserl'in fenomenoloji öncesi yazılarında etkisi görülen *'Empirik Açıdan Psikoloji'* adlı yapıtta bilimsel felsefeye hizmet edecek *ruh-biliminin (Wissenschaft von der Seele)*[77] nesnesi ve metodu belirlenmeye çalışılmış; Wilhelm Wundt'un aksine doğabilimsel görüşten bağımsız bir yöntem olarak 'iç algı' yöntemi benimsenmiştir. Brentano, Wilhelm Wundt gibi 'ruhsal olanı fizyolojik, şartlı ve deneysel olana indirgemek' yolunu tercih etmeyip aksine psikolojinin kendi spesifik araştırma alanına ve kendi metoduna dönmesi gerektiğini savunmuştur. Brentano'ya göre işte bu metot, doğa bilimlerininkinden açıkça farklıdır. Brentano'ya göre, psikolojinin nesnesi olan 'ruh'un,-ki o ruh, Aristoteles'in 'Substanz' (töz) anlayışına dayanmaktadır-, üzerinde temellendirildiği yapı 'iç algı'dır:

[77] Ayrıca bkz.: Franz Brentano, **"Psychologie vom empirischen Standpunkt"**, Band I, 1924, s.:6.

"İç algı, kendisi vasıtasıyla dolayımsız algısına sahip olunulan tasarımlar ile tasarımlara temel oluşturan algı ve diğer özelliklerin (örneğin fantazinin, hafıza etkinliklerinin, umut, korku, ihtiras ya da nefret edimlerinin) tözsel taşıyıcısıdır."[78]

Brentano, her ne kadar Hume ve Mill başta olmak üzere İngiliz empiristlerinin ve de Fransız pozitivist Comte'un sıkı bir takipçisi olsa da, Comte'çu metafizik düşmanlığını ve Hume'un çağrışım ve demet teorilerini eleştirmiştir. Ayrıca izlenimlerin zihin tarafından edilgin bir biçimde alınması kabulüne ve İngiliz psikolojisine de karşı olan filozof, bilimsellikten uzak tüm teşhis ve yönelimlere şiddetli eleştiriler yöneltmiştir.

Bir şeyin bilinci olarak, içlerinde yönelimsel bir nesne barındıran psişik etkinlikler üzerine derinlemesine düşünmüş olan filozof, zihnin her psikolojik deneyimde yönelimsel bir nesneye gönderimde bulunduğunu düşünmüş; şeyler ile bilinç arasındaki köprüyü 'yönelimsellik' yoluyla inşa etmiş, bu ilişkiye de 'intentional bağıntı' adını vermiştir. 1874-1904 yılları arasında Brentano'nun intentionalite kuramının temel dayanağı, 'intentional içkin varoluş' düşüncesidir. Ancak daha sonra öğrencisi Husserl tarafından da eleştirilecek olan bu düşünce, 1911 yılı itibariyle Brentano tarafından terk edilerek yerine 'içkin nesnellik' tabiri kullanılmış; akabinde Brentano bu görüşünden de tamamiyle vazgeçmiş ve salt 'bilinç edimlerinin intentional nesnelere gönderme yapan bir nitelikleri olarak 'yönelimsellik' fikrini savunmuştur. Ancak Husserl, hocasının sadece erken dönemini bildiği için bu durumdan habersizdir ve *'Mantık Araştırmaları'*nda hocasını, bilinç edimlerinin kendilerinde içkin olarak yönelimsel bir nesnenin varoluşunu barındırdıkları iddiasında bulunan 'içkin varoluş' düşüncesinden ötürü eleştirmektedir.

---

[78] Bkz.: Franz Brentano, **"Psychologie vom empirischen Standpunkt",** Band I, 1924, s.:8.

Psikolojik yöntemin nesnesi durumundaki psişik fenomenleri, yönelimsellik gösteren fenomenler olarak niteleyen Brentano, bu fenomenlerin gerçek oldukları iddiasında bulunmaz, bilakis onların psişik edimler içinde varlığa gelen fenomenler olarak özel bir varlık tarzına sahip olduklarını savunur. Fizik fenomenler ise, doğa bilimlerinin nesneleri oldukları gerekçesiyle konu-dışı görülür ve onların varlıkları konusunda yargıda bulunmaktan kaçınılır. Ancak bu kaçınma, Brentano'nun dünyanın varlığını reddettiği manasına gelmemektedir. Zira filozof sadece onların konusu dışında olmaları gerekçesiyle varlıklarına dair bir hüküm vermekten sakınmıştır. Filozofun bu konuda çekimser kalmayı tercih etmesinin kesinlikle dünyayı inkar ediyor olmasıyla bir ilgisi yoktur, aksine fizik fenomenlerin var oldukları hakkında hüküm vermekten sakınması gibi, var olmadıkları yargısında bulunmaktan de çekinmiştir. Dolayısıyla kendi psikoloji ve felsefesinin konusunu belirleyip sınırlandırarak konu-dışı kalan fizik fenomenler hakkında konuşmayan filozof, bu vesileyle ne psişik ne de fizik fenomenleri realite düzlemine indirgemek kaygısı gütmüş; bundan ötürü de Descartes'ı psikolojizm tehlikesiyle karşı karşıya bırakan etmenlerden birini; zihin-beden düalizmini aşmıştır.

Kendi psikolojisini, *"psişik fenomenlerin bilimi"*[79] olarak adlandıran Brentano, onun psikoloji tarzının doğabilimsel psikolojiden en büyük farkının, doğalcı psikolojinin "*psikolojik fenomenlerle değil bilakis fizik fenomenlerle"*[80], örneğin ışığın, sesin, sıcaklığın, yerin ve mekânsal hareketin fenomeni ile vb. yapılması olduğunu düşünmektedir.

Yönelimsellik kavramını, Aristoteles ve Skolastik felsefeden farklı olarak empirik bir biçimde yorumlayıp bir kuram haline getiren Brentano'nun, çağdaş felsefeye taşıdığı bu mirasın ayakta durmasını sağlayan üç ayağı vardır: Psişik fenomenler, intentional nesneler ve intentional referans. Bir başka deyişle Brentano, skolastik 'intentionalite' kavramına 'intentional nesne' ve 'intentional bağıntı' kavramlarını katmıştır. Brentano'nun amacı fenomenler sınıflandırması yapıldıktan ve yönelimsel nitelikteki psişik fenomenlerle ayrıca hesaplaşıldıktan sonra, bu

---

[79] Bkz.: Franz Brentano, **"Psychologie vom empirischen Standpunkt",** Band I, 1924 , s.:27.

[80] Bkz.: **A.g.e.,** s.:28.

fenomenler üzerinden bilimsel felsefenin zeminini kuracak empirik bir psikoloji metodu temin etmektir, ki Brentano 'tasvirci psikoloji'sini nihayet 1880'lerin sonunda kurmuştur.

Brentano'nun empirik psikolojisinde adı geçen 'empirik' kavramının dayanak noktası, İngiliz empirizmindeki haliyle deneysel ve dış duyudan ibaret olan bir tecrübe değil, 'iç algı' vasıtasıyla psişik hakiki fenomenlere ve onların yönelimselliklerine yönelmiş olan bir iç deneyimdir. Öyle ki bu iç deneyim, İngiliz empirizminde olduğu gibi üçüncü kişi görüşünden değil, tam tersine birinci şahıs bakış açısından gerçekleşen bir iç algıdır. Bilgimizin ve kavramlarımızın temelinde yatan algı kavramına çok önem veren Brentano, Kant döneminde iç içe geçmiş olan iç ve dış algıyı birbirlerinden ayırmış ve tasvirci psikolojisinin yöntemi olarak tayin ettiği 'iç algı' vasıtasıyla bütün apaçıklıkların saf ve hakiki fenomenler olarak bize kendilerini kendileri olarak sunduklarını iddia etmiştir. Aristotelesçi ve doğabilimsel manada zaman-mekan koordinatlarının dışında kalan bu yöntem, empirik kavram üretimini gerçekleştirirken ideal ve formel bir sezgiyi de gözardı etmemektedir. Dış algı ise, zaman–mekan eksenine sıkışmış olup esasında bize göründükleri halleriyle var olup olmadıklarını bilemediğimiz dış gerçekliklerin algısıdır. Dolayısıyla psişik fenomenlerin algısı olarak 'iç algı', nesnesinin apaçıklığından ötürü kesin bilgi vermekte; dış algı ise fizik fenomenlerin asli olmayan, yani görünüşteki algısını, dolaylı bir apaçıklıkla vermektedir. Kısaca Brentano'nun empirizm anlayışı ve iç algı yöntemi; İngiliz empiristlerinin empirizminden ve iç gözlem yönteminden oldukça farklıdır. Ayrıca iç gözlem, hem hafıza oluşturarak psikolojik tecrübelerin kaynağı olması bakımından hem de içinde şüphe barındırmaması bakımından iç algı'ya ihtiyaç duymakta; iç algı ile tasvirci psikolojiyi, iç gözlem yöntemini benimseyen genetik psikoloji takip etmektedir.

Kartezyen felsefenin psikolojizm iddialarına olanak veren özne-nesne düalizmi problemi de Brentano felsefesinde aşılmış olan bir diğer noktadır. Brentano'ya göre, idelerle iş gören bilinç edimleri olarak cogito'lar, yönelimselliğe sahip olduklarından daima intentional bir nesneye intentional bir referansta bulunurlar. Ancak bu psişik edimlerin kendilerini de kendilerine konu edinmeleri mümkündür. Bir başka deyişle, cogito'lar, bir başka cogito'yu, hatta kendilerini de kendilerine nesne kılabilirler.

Böylelikle Brentano, Descartesçı özne-nesne ikiliğini peşinen aşmış olmaktadır. Fakat bilincin hem gözlemleyen hem de gözlemlenen statüsünde ele alınmasını imkansız bulan Auguste Comte, psişik fenomen algısını eleştirmektedir. Brentano ise bu eleştiriye, iç algı yoluyla bilincin edimlerinin birincil değil ancak ikincil dereceden algılanabildikleri gerekçesiyle karşılık vermektedir. Brentano'ya göre psişik edimler üzerine katlanılarak düşünülmesi, yani bir psişik edimin, kendisini kendisine nesne edinmesi, ancak ikincil dereceden gerçekleşebilmektedir. Birincil nesne, dışsal olarak duyumlanan nesne olup; ikincil nesne, içkin bir algıyla duyumlanan psişik etkinliğin kendi duyum etkinliği olmaktadır. Fakat ikincil dereceden bir algının gerçekleşebilmesinin şartı, bizim psişik etkinliklerin bilincinde olduğumuz durumlarda bir algının gerçekleşmesine bağlıdır. Aksi halde bilincinde olunmaksızın bir bilinç etkinliğinin algısı gerçekleşemez. Ayrıca birincil ve ikincil nesne, psişik fenomenler için söz konusudur; fizik fenomenlerde böyle bir özellik bulunmaz.

Brentano, düşünme sürecinin algılardan beslenerek ortaya çıktığını düşünmüşse de burada algıdan düşünmeye geçiş sürecini, algılardan üretilen imajlar ve imajlardan türetilen ideler olmak üzere iki farklı basamak üzerinden gerçekleştirmektedir. Doğrudan algılarla karşılaşanın hayal gücümüz olduğu savından hareketle, buradan kazanılan imajlardan düşünmeyi kuracak ideler türetilmektedir. Ancak bu ideler Locke'un 'presentation'a tekabül eden idelerinden de, Kant'ın 'representation' anlamındaki idelerinden de farklılık göstermektedir. Maddesiz formlar olarak ruhta açığa çıkan ideler, bir nesneye sahip olan tasarımlar olarak düşünmeyi doğurmakta ve ruh-beden düalizmi, yönelimsellik vasıtasıyla aşılmaktadır. Dolayısıyla bedensel duyumun zihne transferi ve algı, 'intentionalite' sayesinde mümkün olmaktadır.

İde kavramına Brentano'nun yüklediği anlamdan söz açılmışken, Brentano'nun psişik fenomenler sınıflandırması uyarınca bir tasnife girişmesinin arkaplanında Aristoteles'in bilime biçtiği sınıflandırma görevini omuzlanmış olmasının yattığı söylenebilir. Brentano, tasarımlar, yargılar ve sevgi/nefret fenomenleri olarak üç gruba ayırdığı psişik fenomenlerden tasarımları, diğer iki grubun da kendisine bağımlı oldukları temel psişik fenomenler olarak görmektedir.

Öyle ki tasarım olmadan ne yargı ne de sevme/nefret etme türünden psişik fenomenlerin var olamayacağı kanaati, Brentano'nun idelerinin Locke ve Hume'un idelerinden en somut farklılığına işaret etmektedir. Brentano'ya göre *"hafıza, umut veya korku gibi fenomenler empirik bilinçte bulunan edimlere"*[81] dayanmaktadırlar. Bu, Husserl'in *"Aritmetik Felsefesi"*nde de karşılaştığımız, psikolojik edim düşüncesidir. Edimler, kendilerini kendiliğindenlikleri içinde kavranılır kılan, empirik nitelikte ve algılanabilir edimler olarak ruhta bulunmaktadırlar.

Nasıl ki Hume, 'canlılık kuramı' doğrultusunda tasarımları, yoğunluk derecelerine göre kategorize etmiş ve izlenimlerin, idelerden daha yoğun ve canlı tasarımlar olduğunu iddia etmişse, benzer biçimde Brentano da duyumların, hayali tasarımlardan daha yoğun fenomenler olduğunu ileri sürmüştür. Ancak Brentano'nun düşüncesi, Hume'unkinden şu noktada ayrılmaktadır: Hume, izlenimlere bağlı ideler görüşünü savunurken; Brentano tam tersi olacak biçimde temele duyusal olanı (izlenimi) değil, zihinsel olanı yani tasarımı (ideyi) koymuştur. Ayrıca Brentano'nun tasarımdan anladığı şey, tasarımın yönelim gösterdiği bir nesneye sahip olması bakımından, Locke ve Kant'ın 'ide' anlayışından oldukça farklıdır. Dolayısıyla Brentano psişik fenomenler sınıflandırmasıyla oldukça özgün ve sağlam bir yorum getirmiştir.

Descartes'tan miras aldığı apaçıklık ve hakikat kavramlarını yeniden felsefeye entegre eden Brentano, apaçıklığın hiçbir duyguya indirgenemez yapısının altını çizmiş ve Evidenz görüşüyle psikolojizmden bir kat daha uzaklaşmıştır. Zira 'iç algı' yöntemiyle kazanılan apaçıklık, hiçbir psişik fenomenden şüphe duyulmamasını sağlayan bir yapıya sahiptir. Böylelikle şüpheci ve rölatif değerleri felsefesinden arındıran Brentano'nun psikolojizme düşmediğini ispatlamak için, sadece onun Evidenz kuramından söz etmek bile kafidir.

Reizm döneminde intentional dönemindeki tüm görüşlerinden vazgeçerek yeniden intentional dönem öncesi Aristotelesçi metafizik anlayışına dönmüş olan Brentano, bu dönemde Leibnizci spritüal monad'lar kuramına 'maddi bedenler'

---

[81] Bkz.: Franz Brentano, **"Psychologie vom empirischen Standpunkt",** Band I, 1924, s.:8.

kavramını eklemiş ve şeyler tasnifinde dile getirdiği ‘maddi bedenler’ ile somut; ‘zamansal ruhlar’ olarak ile de soyut varlıkları kastetmiştir. Brentano’nun bu dönem anlayışına göre felsefe, somut nitelikteki bireysel şeyler üzerinden geliştirilmeli, kurmaca unsurlar gözardı edilmelidir. Dolayısıyla töz anlayışını da soyut ve kurmaca bir anlamdan uzakta; maddi ve bireysel bir şey olarak geliştirmiştir. Yargılar üzerindeki doğrulama ve yanlışlamaların bizim dışımızda bir gerçekliklerinin olmadığını düşünen filozof, reizm döneminde de psikolojizmle uzaktan yakından bir bağ içine girmemiştir.

Nihayet 1880’lerin sonunda tasvirci psikolojisini inşa etmiş olan Brentano, bilim statüsünde bir felsefe yapılabilmesine ön ayak olacak bu psikolojinin tesisini, biraz da döneminde egemen olan deneysel psikolojiyi eleştirerek gerçekleştirmiştir. Öyle ki ‘iç gözlem’ yöntemini kullanan deneysel pskoloji ve beslendiği genetik psikoloji, aposteriori nitelikte ve olasılıklara dayalı olmaları nedeniyle ve ayrıca da ‘iç gözlem’ metodunun içinde barındırdığı muammalar ve yanılsamalar uyarınca güvenilir bilgi vermemekte, dolayısıyla da bilim vasfını taşımamaktadırlar. Fizyolojik psikolojinin, psişik fenomenleri, fizik fenomenlerden hareketle anlamaya çalışmasını eleştiren Brentano, spekülatif olmayan bir bilimsel psikolojinin, doğrudan psişik fenomeni araştıran tasvirci bir psikoloji olduğunu iddia etmiştir. Fizik fenomenleri; fizik, kimya, biyoloji gibi bilimlere terk ederek salt psişik fenomene ve onun apriori bilgisine empirik bir tarzda ulaşılmasına odaklanan filozof, psişik fenomenlerin bilgisini tasviri olarak edinmek yolunu seçmiştir.

Kısaca; Brentano felsefesinin psikolojizmle ilişkisi konusunda peşin hüküm vermeden, Brentano felsefesinin tüm detayları soğukkanlılıkla değerlendirildiğinde, esasında filozofun, empirik ve betimleyici psikoloji aracılığıyla felsefeyi yahut mantığı psikolojikleştirmek gibi bir amacının olmadığı, aksine felsefenin bağımsız bir bilim olarak kesinlikli bir yapıya kavuşturulmasını ve görecelik, şüphecilik, solipsizm gibi belirsizliklerden arındırılmasını amaçladığı görülecektir. Bu amaca uygun olarak psikolojiyi salt bir ‘yöntem’ statüsünde benimsemiş olan Brentano, başta öğrencisi Husserl olmak üzere, tüm anti-psikolojistlerin matematiksel ve bilimsel metodun psikolojiye dayandırılamayacağı teziyle çelişki göstermemektedir.

Zira Brentano'nun psikolojiyi anlama ve kullanma biçimi, ne bilimi ne felsefeyi ne de mantığı psikolojiye indirgemek ya da dayandırmak üzerinedir.

Brentano; zihnin halleri, düşünmeyi kuran psişik edimler ve düşünmede ortaya çıkan düşünülen hakkında, özne-nesne bağlantısı kapsamında açıklama yapılırken, bu konuda zihnin en doğru gözlem ve tahlilinin içkin bir algı vasıtasıyla betimleyici bir empirik psikoloji tarafından yapılabileceğini öne sürmüştür. Yani Brentano sadece, bilim olarak felsefe yapmak arzusunu taşımakta, bu amacı doğrultusunda da bilimsel felsefenin yöntemiolarak psikolojiden faydalanmaktadır. Psikolojiden yöntemsel olarak faydalanış ve psikoloji temelli bir felsefe yapış ile felsefeyi psikolojiye indirgemek arasında kaydadeğer bir ayrım vardır. Bu ayrım aynı şekilde şüpheyi, kesin bir bilgiye varmak adına metodolojik olarak kullanan kişi ile kesin bir bilgiye varılamayacağı kanatini benimseyerek septik olmayı baştan kabullenen ve her şeye şüpheyle yaklaşan kişi arasındaki ayrıma benzetilebilir. Dolayısıyla tasvirci psikolojiyi ve onun 'iç algı'sını metot olarak benimseyen Brentano felsefesinin psikolojizme düşmüş olduğu kanaati bir yanılgıdır. Bu yanılgıyı gündelik hayattan bir örnekle somutlaştıracak olursak; tuzu fazla kaçan bir çorbanın tuzunu alması amacıyla çorbaya patates atan ve patatesin çorbanın tuzunu alacağını iddia eden bir kişinin amacı, çorba yapmak ve onun tuz oranını dengelemektir. Oysa Brentano'nun psikolojizme düştüğü kanaatini savunanlar için bu kişinin amacı tuz oranı dengeli bir çorba yapmak olmayıp, bilakis patates yemeği yapmaktır. Yani tuzu dengelemek arzusuyla faydalanılan patatesi bir araç olarak görüp esasında tuz miktarı dengelenmiş bir çorba yapmak arzusundaki kişi, Brentano'yu psikolojist olmakla suçlayanlar açısından bakıldığında, patatesi araç olarak görmeyip amaç olarak çorbaya katmış ve esasında patates çorbası yapmak istemiş kabul edilmektedir. Bu basit örnekle anlatılmaya çalışılan, Brentano felsefesinde, felsefenin bilimsellikten uzaklaştığı noktaların ayıklanması ve arındırılması işine yönelik olarak psikolojinin kesinlikli bir sistem dahilinde ve bilimsel bir felsefe yapılabilmesi adına sadece bir araç olarak kullanıldığı; ancak Brentano'nun psikolojizme düşmüş olduğu suçlamasında bulunanların, bunun aksi bir şekilde, Brentano felsefesinde metodolojik olarak benimsenen psikolojinin araç değil amaç konumunda bulunduğunu yanılgısına düşmüş olduklarıdır. Dolayısıyla Brentano tarafından

felsefenin psikolojiye indirgenmesi ya da tekbenci, şüpheci, görece düşüncelerle felsefenin psikolojistik bir krize sürüklenmesi kati surette söz konusu değildir. Kaldı ki Brentano, Husserl'in de psikolojizm eleştirileri altında dolaylı hedef gösterildiği haliyle 'intentionalite' döneminde psikolojizme düşmüş olsaydı bile, Husserl'in Brentano'nun reizm dönemini bilmediği göz önünde bulundurulduğunda, reizm döneminde, intentionalite döneminde benimsediği tüm düşünceleri reddeden Brentano'nun bu dönemde psikolojizmden uzaklaşmış olması gerekirdi, ki bu yine Brentano felsefesini belirli kısım yahut dönemleri dahilinde bölük pörçük değerlendirmelerden farklı bir biçimde, filozofun tüm felsefesi uyarınca psikolojist olmadığı anlamına gelirdi.

3.EDMUND HUSSERL

3.1.Edmund Husserl'in Hayatı

Arkasında yayımlanmış bir dolu eserin yanı sıra yayımlanmamış müsveddelerden oluşan yaklaşık 40.000 sayfalık bir külliyat bırakan ve 20.yy fenomenolojisinin kurucusu olan Edmund Husserl; Descartes, Hume, Leibniz ve Kant felsefeleri dışında, bilhassa hocası Franz Brentano'nun felsefesinden, özellikle de onun 'intentionalite öğretisi'nden etkilenmiştir. Ayrıca üniversite yılları boyunca; hocası olan Carl Weierstrass ve Leo Königsberger gibi isimlerin entelektüel zenginliğinden faydalanmış olan Husserl, döneminin önemli isimlerinden Wilhelm Wundt ve Max Scheler gibi isimlerle de ahbaplık etmiştir.

Fenomenolojisi aracılığıyla Martin Heidegger, Jean Paul Sartre, Michel Foucault, Jacques Derrida ve Merlau-Ponty gibi isimler üzerinde etkili olmuş olan Husserl, ayrıca bugün hala geçerliliğini koruyan, Husserl ortoksçuluğuna yakın bir akımın ilham kaynağı olarak Eugen Fink ve Roman Ingarden gibi isimlerin felsefelerine tesir etmiştir. Husserl'in yetiştirdiği seçkin öğrenci grubunun içinde Karl Löwith, Aron Gurwitsch, Hans-Georg Gadamer, Günther Stern, Herbert Marcuse, Kazimierz Ajdukiewicz, Paul Ricoeur, Ludwig Landgrabe, Adolf Reinach, Rudolf Carnap, Alfred Schütz ve ayrıca Harvard'dan Marvin Faber ile Dorion Cairns gibi isimler bulunmaktadır.

"Düşüncesinin Fransa'daki başarısı ve Sartre üzerindeki etkisi ile tüm Alman düşünürleri içinde en fazla Fransız olan bir düşünür diyebileceğimiz isim, Husserl'dir."[82]

[82] Bkz.: Edie James M., **"Sartre as Phenomenologist and as Existential Psychoanalyst", "Phenomenology and Existentialism",** Baltımore: The Johns Hopkins University Press, 1967, s.:142-143.

Edmund Husserl'in hayatını kronolojik olarak özetlemeye çalışacağız:

8 Nisan 1859 :

Çek Cumhuriyeti sınırları içinde Prostejov olarak bilinen, Moravia şehrinin Prossnitz kasabasında milyoner Yahudi çift Adolf Abraham Husserl ile karısı Julie Husserl Selinger'in dört çocuğundan ikincisi olarak dünyaya gelmiştir.

1876-1878 :

Leipzig Üniversitesi'nde astronomi okumuş ve Brentano'nun öğrencilerinden, daha sonra Çekoslovakya'nın ilk cumhurbaşkanı olacak olan felsefe profesörü Thomas Masaryk danışmanlığında çalışmalarını sürdürmüştür. Ayrıca bu yıllarda, ilk deneysel psikoloji laboratuvarının kurucusu olan Wilhelm Wundt'un felsefe konferanslarına katılmıştır.

1878-1882 :

Berlin Üniversitesi'nde (1878-1880) ve Viyana Üniversitesi'nde (1880-1882) matematik ve felsefe çalışmıştır.

8 Ekim 1882 :

"Varyasyon Hesaplamaları Teorisi" ("Beitrage zur Theorie der Variationsrechnung") başlıklı doktora tezini Viyana Üniversitesi'ne teslim etmiş ve matematik alanında doktor ünvanını almıştır.

1884 :

Matematik hocası Carl Weierstrass rahatsızlanması üzerine Husserl, 1876-1882 yılları arasında Viyana Üniversitesi'nde doçent olarak çalışan yakın arkadaşı Masaryk'in tavsiyesi üzerine, Brentano'nun yanına Viyana'ya gitmiş ve Brentano'dan aldığı derslerde geleneksel felsefeyle tanışmıştır.

1884-1886 :

Viyana'da Brentano'yla felsefe çalışmalarını sürdürmüş ve ilgisini kesin bir biçimde matematikten felsefeye çevirmiştir.

26 Nisan 1886 :

Viyana'dayken Masaryk'in etkisiyle 'Yeni Ahit'i incelemiş olan Husserl, akabinde din değiştirmeye karar vermiş; vaftiz olarak Hıristiyanlığı kabul etmiştir. Hıristiyan adı; Edmund Gustav Albrecht Husserl olarak değişmiştir.

1887 :

Brentano'nun tavsiyesi üzerine, Brentano'nun öğrencilerinden Carl Stumpf ile çalışmaya başlayan Husserl, Stumpf danışmanlığında, *"Sayı Kavramı Üzerine: Psikolojik Analizler" ("Über den Begriff der Zahl: Psychologische Analysen")* adlı doçentlik çalışmasını yayınlamış ve ayrıca Prosstnitz Yahudi topluluğundan Marvine Charlotte Steinsvhneider ile evlenmiştir.

1891 :

Brentano ve Stumpf etkisi altında matematiği psikolojistçe ele aldığı *"Aritmetik Felsefesi. Mantıksal ve Psikolojik Araştırmalar" ("Philosophie der Arithmetik. Logische und psychologische Untersuchungen")* adlı kitabını yayımlamıştır. 1886 senesinden 1891 senesine kadar olan dönem, Husserl'in 'erken dönemi' olarak adlandırılmaktadır. Husserl'in 20.yy'da çığır açacak olan fenomenolojisinin ilk izlerine bu dönemde rastlanılmaktadır.

1900-1901 :

Göttingen Üniversitesi Felsefe Fakültesi'nde felsefe profesörü olarak göreve atanmış ve orada 16 yıl boyunca ders vermiştir. Ayrıca Husserl, *'Mantık Araştırmaları'nın (Alm."Logische Untersuchungen")* ilk bölümü olan *'Saf Mantığa Prolegomena'*yı *(Alm."Prolegomena zur reinen Logik"-1900)* ve ikinci cildi olan *'Bilgi Teorisi ve Fenomenolojiye Yönelik Araştırmalar'*ı *(Alm."Untersuchungen zur Phenolomenologie und Theorie der Erkenntnis"-1901)* bu yıllarda yayımlamıştır. Bu eserle ilgili olarak Husserl'in asistanlığını da yapmış olan öğrencisi Heidegger, şunları söylemektedir:

"Brentano'nun tezinin harekete geçirdiği sorular konusunda Husserl'in 'Mantıksal İncelemeler'inden kesin bir yardım umdum. Ancak doğru olarak araştırmamış olduğumdan, çabalarım boşa gitmişti. Bunu çok daha sonra anladım. Buna rağmen Husserl'in yapıtına öyle hayran kalmıştım ki, beni büyüleyen şeyin ne olduğunu yeterince anlamaksızın sonraki yıllarda bu yapıtı tekrar tekrar okudum. Yapıttan fışkıran büyü, tümce yapısının dış görünüşüne ve baş sayfaya yayıldı."[83]

26 Haziran 1906 :

Göttingen'de ordinaryüs profesörlüğe terfi etmiştir.

25 Ocak 1910:

1910 yılından itibaren üç sene boyunca *"Logos ve Fenomenolojik Araştırmalar"* dergisinin editörü olarak Heinrich Rickert'le birlikte çalışmıştır.

Nisan 1913 :

Husserl'in olgunluk dönemi eseri *"Düşünceler I: Saf Fenomenolojiye ve Fenomenolojik Felsefeye Yönelik Düşünceler" ("Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie")* yayımlanmıştır.

1916 :

Freiburg'a atanmıştır. 8 Mart 1916'da üçüncü oğlu Wolfgang Husserl, Verdun muharabesi esnasında Fransa'da şehit olmuştur.

21 Ocak 1919 :

Martin Heidegger adına asistanlık semineri için fakülteye başvurmuş ve başvuru kabul edilmiştir.

---

[83] Bkz.: Martin Heidegger, **"Zaman ve Varlık Üzerine",** Çev.Deniz Kanıt, A Yayınevi, Ankara, 2001, s.:86.

6-8-12 Haziran 1922 :

Londra University College'a davet edilen ilk Alman akademisyen olmuş ve bu üniversitede *"Fenomenolojik Yöntem ve Fenomenoloji Felsefesi" ("Phenomenologische Methode und Phenomenologische Philosophie")* üzerine dört konferans vermiştir.

Haziran 1923 :

Berlin'den gelen kürsü davetini reddetmiştir.

31 Mart 1928 :

Emekli olmuştur.

22-29 Nisan 1928 :

Amsterdam'da *"Fenomenoloji ve Psikoloji" ("Phenomenologie und Psychologie")* üzerine iki konferans vermiştir.

Ağustos 1928 :

Eugen Fink, Ludwig Landgrebe yerine asistanı olmuştur. Ancak buna rağmen Landgrebe, Husserl ile çalışmak için fon almaya devam etmiştir.

23-25 Şubat 1929 :

Paris Konferansı'nı vermiştir. Bu konferans daha sonra 1931'de *"Kartezyen Meditasyonlar" (Cartesianische Meditationen)* adı altında yayınlanacak olan kitabına temel sağlamıştır.

8 Nisan 1929 :

Heidegger, Husserl'in 70.yaşgünü için bir kutlama düzenlemiştir. Kutlamaya Oskar Becker, Jean Hering, Roman Ingarden, Alexandre Koyré, Karl Löwith, Hendrik Pos ve Edith Stein gibi isimler katılmıştır.

Haziran 1929 :

"Formel ve Transendental Mantık" ("Formale und Transzendentale Logik") yayımlanmıştır.

6 Nisan 1933 :

Hitler'in Almanya yönetimine el koymasıyla Yahudi atalarından ötürü hor görülen Husserl, ari ırktan olmayanların devlet hizmetinde çalışmalarını yasaklayan Nr.A.7642 kararıyla Freiburg Üniversitesi'ndeki görevinden alınmıştır.

22 Nisan 1933 :

Heidegger, Freiburg Üniversitesi Rektörü olmuş, ancak buna karşın Husserl'in görevinden alınmasıyla ilgilenmemiş; yalnızca hocasının üniversite kütüphanesini kullanması konusunda kolaylık sağlamıştır.

1935 :

Yeni bir kanunla Husserl'in öğretim lisansı elinden alınmış ve Alman vatandaşlığından çıkartılmıştır. Ayrıca Almanya'da kitap yayınlaması da yasaklanmıştır.

1936 :

James L. Adams, Husserl'i ziyaret ederek filmini çekmiştir.

8 Haziran 1937 :

Paris Filozoflar Kongresi'ne katılmasına destek verilmemiştir.

27 Nisan 1938:

Freiburg'da ölmüştür ve külleri Friedhof / Freiburg'da bir mezarlıktadır.

3.2.Fenomenoloji Teriminin Kökeni ve Anlamı Üzerine

Fenomenoloji, "fenomen"i inceleyen, dolayısıyla fenomen kavramının farklı yorumlanışlarına göre, farklı tanım ve içerikler kazanmış olan görüngü-bilimsel öğreti veya yöntemin adıdır. Bu nedenle, terminolojisinin kökeninde yatan "fenomen" kavramının tarihte kazandığı anlamlarla bağlantı içerisinde ele alınmalıdır.

Türkçe'ye "görüngü" olarak çevrilen "fenomen" (Yun."Φαινομενο", Fra."phénomène", İng."phenomenon", Alm."Das Phänomen") terimi; Yunanca, "phainomenon" (görünüş) kavramından gelmektedir. Bu terim, başlangıçta, algılanan ya da gözlenen herhangi bir nesne, olgu veya olay anlamında kullanılmıştır. Yani zihin tarafından kavranılan şey olmaktan ziyade, zihnin duyumsadığı (renk, ses vb.) nesnelere işaret ettiği düşünülmüştür. Yunanca "phainesthai" (görünmek) fiili, algılanan nesnenin, göründüğünden farklı olup olmadığını sorgulamaksızın, onu göründüğü haliyle vermektedir. Nitekim Brentano, 'fenomen'i, Aristotelesvari bir tutumla, 'görünüş' olarak ele almış; Husserl ise fenomenlerin öz'lerden türetilerek algılanabileceklerine inanmıştır. Bir başka deyişle Husserl, bize fenomenal olarak kendini veren özlerin zaman ve mekandan bağımsız, genel ve ideal nitelikte olduklarını düşünmekte ve bu özlerin bizler tarafından algılanabilir hale getirilebileceklerine inanmaktadır. Husserl'e göre genelgeçer bir bilimin zeminini kurarak felsefeyi kesinlikli bir bilim statüsüne yükseltecek olan da işte bu 'öz'lerdir.

Ortaçağ Hint düşüncesinde yer etmiş olan Sankara'nın "tekçilik" felsefesinde, değişmeyen sonsuz gerçeklik olan Brahman'ın, sonlu ve hayali görünüşü olarak benimsenen fenomen (maya); Çağdaş felsefede bambaşka bir anlama bürünmüştür, ki bizim temel alacağımız terminolojik anlam ve tanım, bu dönem çerçevesi içindedir.

18.yy'da doğan "fenomenoloji" terimi, tarih sahnesinde ilk olarak 1764 senesinde, Alman metamatikçi ve filozof J.H.Lambert tarafından, *"Yeni Organon" ("Neues Organon")* adlı yapıtın dördüncü bölümündeki *"Nesnel Görünüşlerin Teorisi"* başlığıyla ileri sürülen görüşü belirtmek amacıyla kullanılmıştır.

‘Görünüş’ (die Erscheinung) ile ‘fenomen’ (phainomenon) terimlerini genellikle eş anlamlı kullanan Kant’ta ise fenomenolojinin anlamı başka bir yöne doğru değişmiş, fenomenoloji, tasarımlar arasındaki ilişkilerin incelenmesi etkinliği olarak görülmüştür. Çünkü Kant’a göre fenomen, mümkün deneyimin konusu kılınabilen ve ayrıca töz ile nedensellik kategorileri aracılığıyla nesne haline gelebilen yalın duyu verilerine işaret etmektedir. Nitekim Kant, 1786 yılında yayımladığı *“Doğa Biliminin Metafizik Başlangıç Temelleri”* adlı eserinde “fenomen”i; duyularla algılanamayan “Ding an Sich” (noumenon), yani “kendinde-şey” teriminin tam karşı kutbunda bulunan “duyu verisi” olarak kullanmıştır.

Alman idealist filozoflarından Hegel’e göre fenomen (phainomenon), diyalektik gelişimi içinde ‘tin’in tarihteki somut-soyut bütün tezahürlerine tekabül etmektedir. Fichte ve Hegel, fenomenolojiyi, ‘tin’in bireysel duyumdan mutlak bilgiye yükselişinin tarihi olarak, yani ‘tin’in görüngübilimi olarak ele almaktadırlar.

‘Empirik Açıdan Psikoloji’ adlı eserinde fenomenolojiye ait konuları işleyen Avusturyalı filozof ve psikolog Franz Brentano’nun öğrencisi Edmund Husserl ise fenomenolojiye tam ve en yetkin anlamını kazandıran düşünür olmuştur.

Öz-bilim olarak fenomenolojinin kurucusu olan Husserl’de “fenomen”, görünen (erscheinen) ile görünen şey (erscheinendem) arasındaki özsel bağ nedeniyle çift anlamlıdır: Hem duyusal olarak tecrübe edildiği şekliyle “görünen dünya”ya; hem de görünüşlerin özü anlamında “görünüşe gelen şeylerin bizatihi kendileri”ne işaret etmektedir. Biz, “fenomen” kavramını kullanmış olan bütün diğer filozoflardan farklı olarak ilk kez Husserl’de, “fenomenoloji” kavramının, felsefeyi özgün bir şekilde inceleme yöntemi olarak kullanıldığına şahit olmaktayız. Nitekim Husserl, fenomenolojiyi, psikolojiden farklı olarak bir ‘bilinç bilimi’ şeklinde kabul etmekte ve onu doğa biliminin karşı kutbunda konumlandırmaktadır.

Marleau Ponty’e göre fenomenoloji, bizi dünyaya bağlayan yok edilemez ilişkinin bilincine varma ve dünyanın gerçekliğini kavrama aracıdır. Filozof, bu tanıma paralel olarak ayrıca, *“Algının Görüngübilimi” (“La Phénoménologie de la perception”)* adlı eserinin önsözünde, fenomenolojinin en önemli başarısının, aşırı öznellik ile aşırı nesnelliği, dünya ya da rasyonellik kavramı içinde birleştirmesi

olduğunu dile getirmiştir. Ponty'e göre fenomenolojinin görevi, dünyanın gizemiyle aklın gizemini aydınlığa kavuşturmak; dünyayı yeni bir biçimde görmeyi öğrenmektir.

Böylece "fenomenoloji" (Yun."Φαινομενολογία") terimi; "phainomenon" (Yun."Φαινομενο") ve "logos" (Yun."Λόγος") kelimelerinden türemiştir. Taşıdığı bütün bu anlam çeşitliliğine rağmen, bizim tarafımızdan, 19.yy sonlarında ortaya çıktığı haliyle, yani Brentano'nun hazırladığı zemin üzerinde, ona Husserl tarafından kazandırılan anlamıyla ele alınacak olan 'fenomenoloji' terimi; bu anlamı itibariyle, deneyimde ortaya çıkan fenomenlerin kendilerini karakterize eden şeyi inceleyen bilim kuramı manasını taşımaktadır.

Fenomenoloji, her şeyi özsel bir fenomen statüsünde görmekte ve fenomenlerin birer bilinç edimi olarak ortaya çıktıklarını savunmaktadır. Bu nedenle bilinçte açık-seçik ve dolaysız olarak verili olan fenomenal öz'lerin bilgisi ve bilimi niteliğindeki fenomenoloji de açık-seçik olacaktır. Bu bağlamda fenomenoloji, bilinç verilerinin doğrudan incelenmesiyle elde edilen ve böylece somut deneyimin konusu olan fenomenlere, nedensel kurmalardan ve gereksiz ön kabullerden bağımsız olarak yaklaşma yöntemi olarak tanımlanmaktadır.

3.3.Edmund Husserl'in Fenomenolojisi

Edmund Husserl'in kesin bir bilim kurma ideali doğrultusunda temellerini attığı 'fenomenoloji' kuramı, Hegelciliğin zayıfladığı ve onun yerini Yeni-Kantçılığın aldığı bir dönemde ortaya çıkmıştır. Bu dönem Avrupa medeniyetinde doğa ve insan bilimlerinin içine düştükleri buhran nedeniyle bir nevi bilim empreyalizmi yaşandığını düşünen Husserl, Rönesans sonrası tüm bilimlerin insan yaşamından koptuklarını ve kendi anlam temellerini kaybettiklerini düşünmektedir. Bu bilimsel kriz döneminde şüphesiz felsefe de eski anlam ve önemini yitirmiştir. Zira görecelik ve şüpheciliğin boyunduruğu altına girmiş olan doğalcı bilimler felsefenin alanına da yayılmışlar, bunlarla birlikte ayrıca 'tarihselcilik' anlayışı felsefenin bilimselliğini tehdit eden bir unsur olarak felsefenin içine nüfuz etmiştir. Bu nedenle 19.yy sonu 20.yy başı felsefesinin ihtiyacı olan taze kanın sağlanması adına felsefeyi bilimsel önyargılardan ve metafizik spekülasyonlardan arındıracak bir yöntem olarak 'fenomenoloji'yi kuran Husserl, bu yöntem sayesinde felsefe ile bilimlerin alanlarını belirlemiş ve bu alanlar doğrultusunda bilimler ile felsefe arasına keskin bir sınır çizerek, felsefeyi özgürleştirmiştir.

20.yy'ın özne-nesne ayrımını yadsıyan düşünce sistemlerinden biri olarak Husserl fenomenolojisi, kendisine, bilinci ve bilinçle ilgili tüm zihinsel süreç, edim ve edimler arası ilişkileri konu kılmıştır. Husserl'in dönemindeki tüm bilim anlayışları, özne-nesne ilişkisini ele alırlarken nesne üzerinde vurgu yapıp öznelliği, nesnelliğe tezat olduğu gerekçesiyle ikinci plana atmaktadırlar. Husserl fenomenolojisi işte tam da bu noktada, döneminin bilimlerinden ayrılmakta ve kendi konusu dahilindeki zihin ve zihinsel etkinlikleri araştırırken, hassasiyetini, nesnel bilginin öznellik içerisindeki temellerini saptamak üzerine kurmaktadır.

Husserl, mantık ve matematik bilimlerinin Rönesans sonrası her alanda edindikleri gücü kullanarak kurdukları hegomonyadan ve ön gördükleri ideal dünya vasıtasıyla yaşama dünyasının katliamına neden olmalarından rahatsızlık duymaktadır. Her tür tecrübeyi, tümevarımsal genellemelerden ibaret gören doğalcı bilimlerden biri olan pozitivizm, 19.yy'ın ikinci yarısından itibaren baskın bir biçimde metafizik sorunları hiçe saymış, böylelikle hem metafiziğin imkanına, hem

de evrensel bir felsefe inancına yönelik şüphe uyandırmıştır. Bu şüphe ve inanç kaybının insanlığı, varoluşsal bir anlamsızlık tehlikesiyle karşı karşıya bırakabileceği kaygısını taşıyan Husserl, tektipçi bir biçimde tüm varlığı psiko-fizik bir doğaya indirgeyen ve sadece olgusal varlık alanını incelemekle yetinen doğalcı bilimleri şiddetli eleştirilere maruz bırakmıştır. Husserl'in doğalcı bilimlere karşı çıktığı noktaları maddeler halinde sıralayacak olursak:

- Doğalcılık, bilinç fenomenlerini, nesnel olguların ikincil türden birer türevi gibi görmektedir.
- Doğalcılığın içerdiği şüphecilik ve görecelik, bilimsel kesinliğe tezat oluşturmaktadır.
- Doğalcı bilimler, öznellik ile nesnellik arasındaki koparılamaz bağı görememektedirler.
- Doğalcılık, bilinci, cisimsiz bir özne olarak görmekte ve yaşama dünyasından koparmakta, buna bağlı olarak bilincin anlam yaratma yetisinin körelmesine neden olmaktadır.
- Salt tekillerin bilgisini verdiği iddia edilen 'deneyim' ile evrensel yargılara da ulaşılabileceği tutarsızlığına düşülmektedir.
- Tüm epistemolojinin kaynağına 'deneyim' konulmasına rağmen deneyimin kendisinin de bir deneyime dayandırılması gerektiği hususu görmezden gelinmiş ve anlam, olgular dünyasındaki nesnel bir varlığa indirgenmiştir.

Oysa Husserl fenomenolojisinde dünyanın anlamı bilinçte, özsel bir sezgi yoluyla kurulabilmekte, ayrıca bilincin yönelimselliği savıyla özne-nesne düalizmi aşılmış olmaktadır. Husserl'e göre fenomenoloji öncesi tüm felsefeler bir çeşit düalizme düşmüş olduklarından asla fenomenolojinin kavrayış düzeyine erişemeyeceklerdir. Zira fenomenoloji gerçekliği, ne empirizm gibi salt reel olana, ne de rasyonalizm gibi salt ideal olana indirgemek gafletinde bulunmuştur. Bu her iki akımın da metafiziğe düşmüş oldukları gerekçesiyle eksik ve muğlak olduklarını iddia eden filozof, ilk dönemlerinde realist bir tutum benimsemiş olup geç

dönemlerinde ise aşırı bir öznel idealizme düşmekle suçlanmıştır. Halbuki Husserl, idealizmi içeriden yok etmek amacında olup 'yönelimsellik' kuramı aracılığıyla aştığı özne-nesne düalizmini, idealist özne-nesne özdeşliği fikrine götürmekten bile özellikle sakınmıştır. Ancak buna rağmen idealizmi içten yıkma ve transendentalliği aşma denemesini bilinç rehberliğinde gerçekleştirmiş olan filozof, ne yazık ki bunu yaparken kendini, aşmaya çalıştığı transendentalliği kuvvetlendirip ilerletmiş bir vaziyette bulmuştur.

Descartes ve Kant ile felsefeyi bilim olarak temellendirme arzusunda birleşen Husserl, bu amaca ulaşılmasının yolunun ancak ve ancak yeni bir epistemolojik metot ve anlayışla mümkün olabileceğine inanmış; bu konuda Descartes'ın felsefeyi sürekli yeniden kurmaya tabi tutan şu sözlerini kesin bir bilim olarak felsefe idealine rehber edinmiştir:

"Bundan birkaç yıl önce, çocukluğumdan beri çok sayıda yanlışlığı doğru diye kabul ettiğim ve yine o yaştan beri hiç de sağlam olmayan ilkeler üzerine kurduğum şeylerin doğasının büyük ölçüde şüpheli olduğunun ve kesin olmadığının farkına varmış bulunmaktayım. Böylece, hayatımda bir defa, eğer bilimlerde sağlam, değişmez ve sürekli bir şey kurmak istiyorsam, bu zamana kadar edindiğim bütün her şeyi bir yana bırakarak her şeye yeni baştan temelden başlamak gerektiğini anladım."[84]

"Şunu açıkça belirtmeliyim ki, bu çalışma sırasında takip ettiğim düzen konuya ilişkin değil, akla ilişkindir… Ben düzenli bir şekilde daha basit olandan daha zor olana doğru, şimdi bir konu hakkında, şimdi başka bir konu hakkında yapabileceğim çıkarımları yaparak akıl yürütüyorum. Bana göre, hakikati bulmak ve açıklamak için doğru yol budur."[85]

---

[84] Bkz.: René Descartes, **"Discourse on Method and Meditations on first Philosophy"** , Çev.: D.A.Cress, Hackett publishing Company, s.:57.

[85] Bkz.: Paul S. MacDonald, **"Descartes and Husserl: The Philosophical Project of Radical Beginnings",** State University of New York Press, New York, 2000, s.:74.

Kartezyen anlamdaki bilimsel felsefe idealinin, kesin bir bilim statüsündeki fenomenoloji tarafından gerçekleştirileceğine inanan Husserl, bu kesinlikli felsefeyi kurmak yolunda yeni bir yöntem geliştirmiş ve 'indirgeme' adını verdiği bir dizi arındırma işlemi sonrasında, felsefeyi bilimsellikten uzaklaştırıp şüpheli ve göreceli unsurlardan kurtulunacağını öne sürmüştür. Yani felsefenin şüpheden arındırılması yine şüphenin kendisinden şüphe edilerek parantez içine alınmasıyla gerçekleşecektir. Bu bakımdan *"şüphe yöntemini, fenomenolojinin tam eşiğine Descartes getirmiştir."*[86]

Felsefeyi bilim olmaktan alıkoyan tüm unsurların bir çantaya konularak ortadan kaldırılmasına benzetilebilecek olan 'epokhe' ile dünyayı, dünyalı olan her şeyden soymak amaçlanmaktadır. Zira *"...özne'ye, hem bilinçten hem de bilincin nesnesinden, şüpheyi mümkün kılan olumsallık öğelerini ayıklamak olanağı verecek teknikleri geliştirmek zorunluluğu vardır."*[87]

Ancak bu şekilde, indirgemeler neticesinde elde kalan özsel fenomenler açığa çıkarılabilecek ve de fenomenoloji sayesinde onların tasviri yapısı belirlenebilecektir. Nitekim Husserl epokhe işlemine, bilhassa doğalcılığın şüpheciliğini dahil etmiştir, ki böylelikle görecelikten uzak ve bilim statüsünde bir felsefenin kurulabilmesinin önü açılmış olmaktadır. Husserl'in yöntem olarak öne sürdüğü indirgeme çeşitleri aşağıdaki bölümlerde ayrıntılı olarak ele alınacağından burada sadece Husserl fenomenolojisinin genel çerçevesi çizilmeye çalışılmaktadır.

Husserl'in kurmak istediği kesin ve önyargılardan bağımsız felsefe, zihne verilmiş olan özlerin tasvir edilmesinin bilimidir. Bu noktada bahsi geçen özlerin, Platoncu anlamdaki idealarla benzerlik gösterdikleri belirtilmelidir. Öyle ki bu anlamda öz, türe özgü bir belirlenimden daha öte, türün ta kendisi olmaktadır. Örneklendirecek olursak, bir elmayı elimizde tuttuğumuzu varsayalım. Elmanın

---

[86] Bkz.: Jones W.T., **"The Twentieth Century to Wittgenstein and Sartre",** New York, 1952, Harcourt Brace Jovanovich, 1.nc, s.:271.

[87] Bkz.: Lauer Quentin, **"Phenomenology",** Harper and Row Publishers, New York, 1965, s.:47.

görüntüsü, rengi, kokusu, ısırdığımızda tadı yahut dokunduğumuzda sert ya da yumuşak olması vb. onun duyusal deneyimine sahip olmamızı sağlamaktadır. Ancak duyu deneyiminin dışında bir de onun zihinsel bir deneyimi söz konusudur ki, işte esasında biz o zihinsel deneyim sayesinde elmanın tadının tatlı ya ekşi olup olmadığının, elmanın kırmızı ya da yeşil olup olmadığının vb. bilincine varırız. Bu zihinsel deneyimde bilincimiz, şeylerin özünü dolaysız ve aracısız olarak ona verildiği haliyle, sezgisel olarak kavramaktadır. Şeylerin özünü tecrübe etmemizi mümkün kılan bu zihinsel deneyime Husserl, "özlere ilişkin sezgi" adını vermektedir. Yukarıda söz ettiğimiz bir dizi fenomenolojik indirgeme sonucunda ortaya çıkan 'özlere ilişkin sezgi', bizi kesin ve apaçık bilgiye ulaştırmaktadır. Husserl'e göre, doğrudan duyumlanamaz olan ideal fenomenlerin bilgisi, ancak 'özlere ilişkin sezgi' yardımıyla kavranılabilmektedir.

Örneğin; nokta, doğru, düzlem, irrasyonel sayı vb. ifadeler, duyumlanamaz olduklarından, onların aracısız bilgisine ancak 'özlere ilişkin sezgi' vasıtasıyla ulaşılabilir; ardından da aracısız olarak kavradığımız bu ideal fenomenlerin öz'lerine tekabül eden isimler uydururuz. Bu bakımdan örneğin matematik aksiyomlar, matematiksel nesnelere dair kazanılmış olan özsel bilginin dilde bulduğu karşılıklardır.

Husserl, şüpheyi metodolojik olarak kullanan Descartes'a yakın ilkelerden hareket etmişse de temelde Descartes'çı akıl anlayışına taban tabana zıttır. Zira Descartes'ın dış dünyadan yalıtılmış ve metafizik nitelikteki 'akıl' görüşüne karşın Husserl, hocası Brentano'dan miras aldığı yönelimsellik ilkesi uyarınca, bilinç ile dış dünya arasındaki kopukluğu ve düalizmi aşmaya çalışmıştır. Bilincin her daim bir şeyin bilinci olduğu savından hareketle bilincin yapısal bileşenlerini 'edim' ve 'nesne' olarak belirleyen filozof, böylelikle her daim edimlerin birer nesneye yönelmişliği kuramıyla bilinci, dış dünya ile transendental ben arasında bir köprü konumuna yerleştirmektedir. Dolayısıyla Husserl fenomenolojisinde bilinç; Descartes'ta olduğu gibi dış dünyadan kopuk ve tözleştirilebilir metafizik bir unsur değil; bilakis içeriksiz var olamayacak olan ve dolayısıyla dünya ile her daim ilişki içerisindeki bir bilinç olmaktadır. Fakat dış dünya ile bilinç arasındaki düalizmi aşma denemesinde Husserl'ci yönelimsellik görüşünün, asla dış dünyanın varlığının

garantörü olmadığı altı çizilerek belirtilmelidir. Bu nedenle kesin bir bilim olarak felsefenin tesisi için mutlak bilgiye ulaşma yolunda filozof; dış bilinç içeriklerini analiz etme yolunu tutmuştur.

"René Descartes Meditasyonlar'ı ile transendental fenomenolojiye yeni bir itki vermiştir; onun bu eseri hali hazırda gelişmekte olan fenomenolojinin yeni bir tür transendental felsefeye dönüşmesinde doğrudan etkide bulunmuştur. Buna uygun olarak fenomenoloji bir Yeni-Kartezyenizm diye adlandırılabilir… Felsefe, tarzını tümüyle değiştirerek, naif nesnellikten, daima yeni, ama her zaman yetersiz çabalama içerisinde zorunlu bir son biçime ulaşmaya çabalıyor gibi görünen transendental öznelliğe giden radikal bir dönüşüm yapmıştır."[88]

Her ne kadar Locke, Hume ve Berkeley gibi İngiliz empiristlerini incelemiş olsa da bu isimlerden ziyade Descartes, Leibniz ve Kant felsefelerine yönelmiş olan Husserl, kendi döneminde etkin olan Yeni-Kantçılık'a yakın bir çizgide durmuştur. Fakat bununla birlikte Yeni Kantçılık düşüncesini yaşatan Marburg Okulu'nda, felsefi araştırmaların bir yöntem sorunundan ibaret görülerek yürütülmesinden de müthiş rahatsızlık duymuştur. Ona göre felsefenin bu dönemde doğal bilimlerin epistemolojisine indirgenmesine neden olan bu düşünce, felsefeye bağımsız bir araştırma alanı tanımamıştır. Artık salt doğa bilimsel yöntemleri kritik etmekten ibaret olan bir bilgi kuramı yahut felsefe tarihi araştırması olarak felsefe; psikoloji ve mantığın da kendinden ayrılarak bağımsızlık kazanması sonucunda iyice gözden düşmüştür. Nitekim 19.yy sonunda bilimsel nesnellik her alanda kendi hegomonyasını ilan etmiş ve bu doğallaşmayla paralel olarak felsefeden ayrılan mantık, matematiksel; psikoloji ise doğa bilimsel yöntemleri kullanmaya meyil etmiştir. Felsefenin anlam ve önem kaybına uğradığı bu dönemde felsefenin değil sadece eski konum ve değerine ulaşması, ayrıca da bir bilimler bilimi haline gelmesi

---

[88] Ayrıca bkz.: Edmund Husserl, **"Cartesian Meditations",** Martinus Nijhoff, Çev.: Dorion Cairns, Fifth Impression, 1973, s.:1-4.

gerekliliği ortaya çıkmıştır ki, bu noktada kurduğu fenomenolojiyle felsefeye nefes aldırtan kişi Husserl olmuştur.

"Nasıl ki, matematik, geometri ve mekanik kesin bilimlerin temeli ise, fenomenoloji de felsefe, mantık ve psikolojinin temelidir. Yine, nasıl ki geometri, doğadaki ve mekandaki bütün şekiller hakkında geçerli ise, fenomenoloji de bütün bilim dallarında geçerlidir."[89]

Doğa bilimlerinin doğayı anlama çabasındaki insana muazzam yol göstericiliğine rağmen yaşama dünyasından kopuk olmaları nedeniyle kesinliklerinin muamma olduğunu düşünen Husserl, bu nedenle pozitivizm ve doğa bilimlerinin, kendi alanlarının dışında kalan kültürel ve ahlaki konularda belirleyici olamayacaklarını düşünmektedir. Çünkü örneğin 'tin' ya da 'bilinç içeriği' gibi fenomenler, fizik doğanın nesnelerinden farklı bir varoluşa sahip olduklarından onlarla aynı açıklama kategorilerine tabi tutulamazlar. Hakiki felsefenin, bilim ile yaşama dünyası arasındaki uçurumu kapatması gerektiğine inanan filozof; öncelikli olarak fenomenolojinin alanının belirlenmesini zaruri görmekte ve bunu ne mevcut felsefelerden ne de onların olası bir kritiğinden değil, bizzat fenomenlerin kendilerinde oldukları haliyle kendilerine dönülmelerinden hareketle başarılabileceği kanaatindedir. Bu nedenle kesin bir bilim olarak felsefenin tesisi için, şeylerin bilim ve felsefe öncesi oldukları hallerine geri dönülmesi gerekmektedir. Çünkü şayet bilimsel çözümlemeler gerçekten dünyanın açıklamasını veriyorlarsa; o zaman 'yaşama dünyası'ndan doğmuş olmalıdırlar. Ayrıca olgusal bilimler, 'var olan şeyler' dünyasına dair olan ilgilerinde empirik koşullara bağlı olma zorunluluklarından ötürü görecelidirler. Bu nedenle olgusal bilimlerin alanları ve yaklaşım tarzları itibariyle bilimselliklerinden şüphe duyan Husserl, bu göreceliğin aydınlatılıp aşılması için

---

[89] Bkz.: Edmund Husserl, **"Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe",** Çev.: Tomris Mengüşoğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1995, s.:16-17.

bilim-öncesi algı ve deneyim dünyasına gidilmesini tavsiye etmektedir. Bu düşüncesini, "şeylerin kendisine geri dönelim" çağrısıyla dillendiren filozof, şeylerin kendilerine, yani özlerine dönmeyi sağlayacak olan fenomenolojisini 'öz-bilim' olarak nitelendirmektedir. Fenomenolojinin yol göstericiliğinde, hem metafizikten ve hem de kavramsal akıl yürütmelerden arındırılmış kesin bir bilgiye ulaşılacağına inanan filozof; şeylere geri dönmekle asla realizme duyulan bir özlemin giderilmeye çalışılmadığını; bilakis özsel yapıları içinde bilinç edimlerine ve bu edimlerde inşa edilen fenomenlere geri dönüldüğünü dile getirmektedir.

Özetle, Husserl fenomenolojisinde araştırma nesneleri, reel olgular ve empirik deneyimler değil, aksine kendilerini zorunlu bir sezgi içerisinde bizlere dolaysız olarak sunan saf apriori özler ve onların bağlantılarıdır. Böylece gerçekliğin teori-öncesi deneyim içerisinde verdiği yollar keşfedilerek bu yolların teorik bir temsili yapılmaktadır. Bu bağlamda sezgi kavramını, ideacılık (Ideation) ya da özgörü (Wesenschau) kavramlarıyla ilişkilendiren Husserl, böylelikle kendisiyle karşılaştırılan Bergson'dan farkını da ortaya koymuş olmaktadır.

3.3.1.Edmund Husserl Fenomenolojisinde Intentionalite Yorumu

"Yönelimsellik kavramının kendisinden türediği yönelim, düşüncenin herhangi bir nesneye yönelmesi onunla bir ilişki içerisine girmesidir."[90]

Husserl'e göre fenomenoloji, araştırma nesneleri olarak kendine has fenomenlere sahip olan ve fenomenal alanda, kendi bağımsızlığı içerisinde, kesin bir bilim olarak felsefeye hizmet eden bir öz-bilimdir ve kendi çalışma alanı olan fenomenal varlıklar dünyasına girip onların özünü açığa çıkarma işini fenomenolojik yöntem sayesinde başarabilmektedir. Bu nedenle aslında fenomenolojinin esas konusunu, fenomenolojik yöntemin de kendisine dayandığı 'yönelimsellik' kuramı belirlemektedir. Brentano sayesinde temelleri sağlamlaştırılan ve sonrasında Husserl tarafından geliştirilerek bir ilke olmaktan çıkıp kuramlaştırılan 'yönelimsellik öğretisi', psişik etkinlikler için stratejik bir öneme sahip olan ve Analitik felsefenin en önemli araştırma alanlarından biri olarak fenomenolojiye nefes aldıran soluktur. *"Ayrıca Husserl için fenomenolojinin en temel problemi yönelimselliktir."*[91]

Bilmenin öznelliği ile bilinenin nesnelliği arasındaki ilişkiyi araştırma sürecinde anahtar rolünde olan 'yönelimsellik', Husserl tarafından, hocası Franz Brentano'dan miras alındığı haliyle korunmamış, bilakis daha farklı bir açıdan 'niyetsellik' bağlamında ele alınıp geliştirilerek, çağdaş dönemdeki nihai anlamına kavuşturulmuştur. Husserl'e göre bizlerin farkında olmamız ile farkında olduğumuz şeyler arasında sıkı bir ilişki vardır; her bilinç kendine özgü bir niyet geliştirmekte ve bu niyet doğrultusunda, neyi nasıl algılayıp anlamlandıracağını belirlemektedir.

---

[90] Bkz.: Edmund Husserl, **"Arbeit an den Phänomenen, Ausgewählte Schriften",** Bernhard Waldenfels yay., Frankfurt am Main, 1993, s.:47.

[91] Bkz.: Edmund Husserl, **"Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie"**, Erstes Buch: Allgemeine Einführung in die reine Phänomenologie Nachwort (1930), Gesammelte Schriften, Ed.: E. Ströcker, Band V (Husserliana), Hamburg, 1922, s.:337.

Husserl'in 'intentionalite' kavramını, hocası Brentano'dan farklı olarak ele aldığı noktalar şunlardır:

1) Yönelinen Nesne Konusundaki Ayrılık

Bilincin yönelmişliği, Brentano'nun kast ettiği gibi belli bir nesneye değil, bir şeye yönelmişliktir ve her intentional tecrübe, intentional nesnesi olarak nesnel anlamına sahiptir.

Husserlci terminolojiyle 'niyetlilik'olarak adlandırılan 'yönelimsellik'; bilincin kendisine yönelik de olabilmektedir. Böylelikle Brentano'da salt psikolojik düzeyde kalan 'intetnionalite' sorunsalını Husserl önce epistemolojik, sonra da transendental açıdan ele almış ve cogito'nun yöneldiği fenomenal dünyayı keşfetmekte kullanmıştır. Fenomenolojinin gün ışığına çıkardığı, Descartes'ın tekbenci 'cogito'su değil, bir "ego-cogito-cogitatum"dur, yani "bir şeyin bilinci olmanın bilinci"dir.

"Bilinç, her zaman bir şeyin bilincidir" diyerek bilincin her daim kendi yönelimselliği perspektifinde kendisi için zaten bir nesne konumunda olduğunun altını çizen Husserl, bu noktada hocasından farklı olarak, bilincin kendi üzerinde refleksiyonel olarak katlanabileceği ve yönelimselliği, kendine, kendini nesne kılarak da kurabileceği görüşünü ortaya atmış olur. Bu nedenle bilincin yönelimselliğine, ortada herhangi bir nesne yokken de imkan tanımış olan filozof, bilincin kendisinin kendisi için nesne görevi görebileceğini öne sürmekle 'yönelimsellik' düşüncesini hocası Brentano'dan daha kapsamlı ve ileri bir yoruma kavuşturmuştur. Bununla birlikte yönelimsellik öğretisinin 'niyetlilik' açısından değerlendirilmesi Husserl ile karşımıza çıkmakta, Skolastik anlamdaki yönelimsellik öğretisinde bu yoruma rastlanılmamaktadır.

2) Yönelimselliğin Kaynağı Konusundaki Ayrılık

"Yönelmişliği, bir şeyin bilinci olarak deneyimlenen yaşantıların kendine özgülüğü yoluyla anlarız" diyen Brentano, bilincin yönelimselliğini, "belirli bir nesneye doğru yönelme" olarak görmüşken; Husserl bu tanımı, bilincin yönelimselliğinin kaynağını aydınlatmadığı gerekçesiyle eksik bulmuştur. Brentano'nun 'intentionalite' yorumunda belirsiz kalan 'yönelimselliğin kaynağı' boşluğuna kendi fenomenolojisini yerleştiren Husserl, böylelikle hem kendi felsesini hem de hocasının yönelimsellik kuramını karşılıklı bir biçimde pekiştirmeyi başarmıştır. Hocası Brentano'dan sadece yönelimsellik kavramını almakla kalmayan filozof, ayrıca 'özlerin nesnel karakteri' görüşünü ve de 'nesnel özler öğretisi' ile 'öznel düşünme süreçleri analizi'ni birleştirme arzusunu da almıştır.

Fenomenolojinin temel amacı kavram ve teori öncesi olan kendinde şeylere ulaşmaktır. Husserl'e göre kendinde şeyler; kendi yeterlilikleri içinde belirli bir zaman ile mekana, yüklemsel bir belirlenime ve dile ihtiyaç duymaksızın var olan ve fenomenolojik indirgemeler sonrası tüm doğal tavır paranteze alındıktan sonra elde kalan özsel yapılardır. Ancak bu kendinde şeylerin özlerinin kavranılması süreci, öze ilişkin bir sezgi vasıtasıyla mümkün olabilmektedir ki, Husserl aynı sezgiyi mantık-öncesi kavramların özce kavranılmaları açısından da gerekli görmektedir. Nitekim Husserl, başyapıtı olan *'Mantık Araştırmaları'*nda şeyler ile onların dildeki karşılıkları olan 'dilsel ifadeler' arasındaki ilişkiyi analiz etmeye çalışmıştır. Bu amaca yönelik olarak sözcükleri ve önermeleri hem anlam açısından hem de mantıksal ve sentaktik yapıları açısından inceleyen filozof; mantıksal olan tüm kavram, işlem, ilişki ve kategorilerin temellerinin mantık-öncesi görüde bulunduğunu iddia etmektedir. Özetle söylenecek olursa hem formel hem de maddi özlere ait mantıksallıkta, şeylerin kendilerini bize sunan görünün önceliği söz konusudur.

3) Nesnesi Olmayan Edimler Konusundaki Ayrılık

Brentano'nun aşamadığı nesnesi olmayan edimler problemini Husserl; 'noema' ve 'noesis' kavramlarıyla aşmıştır. Yönelimselliğin yanlış algılamalar ve halüsinasyon gibi durumlarda geçerliliğinin şüpheli olduğunu düşünen Husserl, nesnesiz edimlerin yönelimsellikteki konumlarını açıklayabilmek adına yeni bir kavramsallaştırmaya girişmiş ve 'noema–noesis' kavramlarını üretmiştir. Bir nesneye yönelik bilinç yönelimselliği fikrindeki eksiklikleri gidermek amacındaki filozof, öncelikle bilincin derinlemesine bir analizine girişmiş, ardından bilinç edimlerinin özsel yapılarını 'noesis'; onlara tekabül eden nesnel kendilikleri ise 'noema' olarak adlandırmıştır. Yönelimselliğin iki kutbu olarak beliren bu iki kavramı daha açık ifade edecek olursak: 'Noesis'; algılamak, anmak, beklemek vb. bilinç edimlerine tekabül ederken; 'noema' ise bu bilinç içeriklerine karşılık gelen bilinç nesnelerinin adıdır. Yani Husserlci terminolojiyle söylenildiğinde 'noesis', yönelimselliğin 'cogito'su iken; 'noema' ise 'cogitatio'sudur. 'Noema' ve 'noesis' kavramları yardımıyla bilincin deneyimini elde eden filozofa göre, bilinç ile nesne arasındaki ilişkide 'noema' kavramının sahip olduğu iki temel bileşen vardır: 'Nesne anlamı' ve 'thetik bileşen'. 'Noema', işte bu bileşenler sayesinde deneyimlerimizi anlamlandırmakta; yani nesneleri algılayıp anlamlandırmamızı sağlamaktadır. 'Noema'sına vakıf olunan edimlerin özsel yapıları ise 'noesis' olarak adlandırılmaktadır. Mesela herhangi birini gördüğümüzde, gördüğümüz kişiyi görmemizi mümkün kılan şey, salt duyularımız değil, o anki 'noema'mızın, gördüğümüz kişinin 'noema'sıyla özdeşleşmesidir. Yani algılanan her şey aslında verili bir unsur olarak 'noema'yla ve 'görü' adı verilen özsel bir görme sayesinde mümkün olmaktadır. Böylelikle Husserl, Brentano felsefesindeki, nesnesi olmayan edimler sorununu 'noema' ve 'noesis' kavramlarıyla aşmış olmakta; gönderimi olmayan ifadelerin de anlamlı olabileceklerini göstermektedir. Zira ona göre anlam ile nesne birbirlerine bağımlı şeyler değillerdir; anlamı veren 'noema'dır. Olası duyusal yanılgılar ise birer 'noema kayması'ndan ibarettir. Oysa Brentano felsefesinde anlam ile anlamın gönderimde bulunduğu şey, yani edim ile edimin nesnesi arasında belirgin bir ayrım yapılmamıştır.

Husserl, '*Ideen'*de 'noematik' kavramını 'intentional' terimini karşılamakta ve 'noetik' kavramını da 'reel' kavramını karşılamakta kullanmıştır. Reel olanın karşısına intentional olanı yerleştirmiş olan filozof, intentional olanın deneyimlerden bağımsız olması nedeniyle aşkın olduğu kanaatindedir.

"Düşünülebilen her anlam, düşünülebilen her varlık, kendisine ister içkin, ister aşkın densin, anlam ve varlık konstitue eden bir alan olarak transendental sübjektivitemin alanına girer."[92]

[92] Bkz.: Nermi Uygur, **"Edmund Husserl'de Başkasının Ben'i Sorunu",** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1972, s.:55.

4) İçkin Varoluş Düşüncesi Hakkındaki Ayrılık

Husserl'e göre yönelimsellik, içkin varoluş görüşünden bağımsız olarak, nesneye yönelmişlik olarak yorumlanmalıdır.

"Ancak burada vurgulanması gereken önemli bir nokta vardır. Bir şeyin bilinci olarak nesneye yöneldiğimde, bu yönelme, nesne benim bu tür yönelmemden önce varmış da ben onu sonradan yorumluyormuşum şeklinde değildir. Aksine bu yönelmede, ilk kez bu anlam vermeyle nesne benim için varolmaktadır."[93]

Brentano'nun psişik fenomen öğretisini *'Mantık Araştırmaları'*nın *"Intentional Deneyimler ve İçerikleri"* başlıklı bölümünde tartışan Husserl'e göre, Brentano'nun 'intentionalite' düşüncesinde; 'içkin nesnellik' düşüncesiyle, intentional nesnelerin varlıklarının bilinçte içerilmesi türünden bir yanlış anlaşılmaya sebebiyet verilmesi ve ayrıca deneyimler arası nesnel ilişkilere anlam yüklenmesi gibi bir hataya düşülmesi işten bile değildir. Bu nedenle Brentano'nun 'intentionalite' ilkesinin kimi yanlış anlaşılmalara mahal verebileceği gerekçesiyle belli noktalarda revizyonunu gerçekleştiren filozof, bu noktalardan birinin de 'içkin nesnellik' düşüncesi olduğunu düşünmektedir. Husserl'e göre, düşünülen nesne, yani yönelimin kendisine yönelmiş olduğu nesne, deneyimin esiri gibi ona bağımlı ve onun içinde bir şey olarak düşünülürse hataya düşülür. Zira intentional nesne asla içkin olamaz, ancak bu nesnenin aşkınlığının gösterilmesi mümkündür. Bu bağlamda Brentano'nun içkin intentional nesne, ya da diğer bir deyişle intentional nesnenin içkin nesnelliği düşüncesi, Husserl tarafından rafa kaldırılmaktadır. *'Mantık Araştırmaları'*nda da 'içkin' ve onunla alakalı ifadeleri kullanmaktan kaçınmış olan

---

[93] Bkz.: Önay Sözer, **"Edmund Husserl'de Fenomenoloji ve Nesnelerin Varlığı",** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1977, s.:33.

"*Husserl'e göre, örneğin duyunun gerçek verisi olan 'görünümler', kesinlikle intentional değildirler".*[94]

"Husserl'in bilinç anlayışına göre, bilinç, nesnelerine ya da 'noema'larına doğru yönelmiş saf bir 'cogito' ya da 'ego'nun edimlerinden meydana gelmiştir. Bir yandan Husserl'in 'ego'su mutlak bir şey diye betimlenir, bu 'ego' refleksiyonda keşfedilir ve varoluşu için kendisine bağlı olan nesnelerini teşkil eder. Öte yandan Husserl 'ego'dan, nesneye bağlı olan, dolayısıyla mutlak olmayan ve kendisi de refleksiyonda teşkil edilen bir şey olarak söz eder."[95]

Brentano'nun 'intentional nesne'yi önemsediği yerde Husserl, 'intentional nesne'lerin arkasındaki 'intentional deneyim'leri ve 'intentional veri'leri ön plana çıkartır. Yani Husserl için her daim 'intentional deneyim'ler, 'intentional nesne'lerden daha önemlidir. 'Intention', tek başına nesnelere dair belli deneyimlerin ortaklıklarından ibarettir. Oysa 'intentional deneyim', nesneye doğru bir yönelmişliği ve onu içermeyi kapsar. Brentano, yönelimselliği, fizik ve psişik fenomenler arasında ayırt edici bir unsur olarak kabul etmiştir. Husserl'de de benzer biçimde, 'intentional bağıntı' yetisine sadece psişik etkinlikler sahiptir. Ancak bu yönelmişlikte yönelmişlik gösteren etkinliktir; etkinlik ile nesne arasındaki bağıntının kendisi değil. Yani bağıntı, etkinliğin yönelimselliğine bağlıdır ve de etkinlikte içerilmektedir.

Husserl fenomenolojisinde 'intentionalite'; sözel ve deneyimsel intention kavramları üzerinden ele alınmıştır. Bunlardan birincisi olarak *"sözel intention" (Wortintention)*[96]*;* anlamlı göstergelerde, yani kelimelerde karşımıza çıkan,

---

[94] Ayrıca bkz.: Linda L.McAlister, **"The Philosophy of Brentano",** s.:123.

[95] Bkz.: Solomon Robert C., **"From Rationalism to Existentialism",** Harper and Row Publisher, New York, 1972, s.:175.

[96] Ayrıca bkz.: Linda L.McAlister, **"The Philosophy of Brentano",** s.:115.

kelimeden nesneye yönelmiş irreal bir imleyicinin sinyalidir ve bir fenomene sahiptir.

İkinci 'intention' türü olarak *"deneyimsel intention" (Erlebnisintention)*[97] ise her türlü deneyimde karşılaşılan, edimin kendisi olmayan, ancak edime ait olan bir yönelmişliktir. Husserl'e göre, 'intention', etkinliğin yöneldiği şeye göre belirlenen ve karakterize olan bir yapıya sahiptir. Hem sözel hem de deneyimsel intention'lar, bir nesneye işaret ederler. Ancak 'sözel intention'lar gerçeğin dışında bulunmalarına karşın, 'deneyimsel intention'lar bizzat etkinliğe dahildirler.

Husserl'in intention kavramına bakış açısıyla Skolastik anlamdaki Brentano'cu intention anlayışını mukayese edecek olursak karşımıza bazı farklılıklar çıkacaktır. Husserl'deki 'sözel intention', kelimeye bağımlı bir içeriğe sahip olması bakımından, bağımsız içerikli karakterize edilen Skolastik 'intention'dan farklılık arz etmektedir. Ayrıca salt mantık ve epistemolojide kullanılan eski 'intention' algısının yerine Husserl, tasarımsal, duygusal ve pratik tüm edimlerde geçerli olan bir 'intention' anlayışı geliştirmiştir ki, bu 'intention' sadece felsefe ve fenomenolojide değil; ayrıca psikolojide ve analitik felsefede de kullanılmıştır. Skolastik 'intentio' öğretisi, 'türler öğretisi' ve 'kopya öğretisi'yle ilişkili olarak karşımıza çıkarken; Husserl'in 'intention' kavramını kullanışı hiçbir öğretiye dayanmamaktadır.

[97] Ayrıca bkz.: Linda L.McAlister, **"The Philosophy of Brentano",** s.:116.

3.4.Edmund Husserl Fenomenolojisinde Saf Psikoloji ve Yöntemi

Kesin bir bilim olarak felsefe idealini gerçekleştirmek üzere Edmund Husserl tarafından kurulan fenomenoloji, bir yönüyle a priori bir bilim olarak kesin bir felsefeye temel sunmaktayken, bir diğer yandan da bilimlerin yöntemlerine dair bir soruşturma ve yenilenmeyi beraberinde getirmiştir. Brentano'nun bilim niteliğindeki felsefeyi kurmaya yönelik olarak öne sürdüğü 'tasvirci psikoloji' yöntemine benzer biçimde, Husserl de kesin bir bilim olarak felsefenin tesisi yolunda empirik bir psikolojinin varlığını önemsemektedir. Ancak bilimsel olarak kesinlik değerine sahip empirik psikolojinin kurulabilmesi için öncelikli olarak bu psikolojiye zemin hazırlayıcı nitelikte fenomenolojik psikolojinin kurulması elzemdir, ki Husserl bu ön safha psikolojisine 'saf psikoloji' adını verir. Hem fenomenolojinin kavranılmasına yardımcı olan hem de empirik psikoloji için hazırlayıcı bir zemin sağlama görevini yerine getiren 'saf psikoloji'ye, fenomenolojinin içinden çıkmış olması nedeniyle 'fenomenolojik psikoloji' de denebilir.

Husserl de hocası Brentano gibi 19.yy sonlarında bilimsel nesnelliğin her alanda olduğu gibi felsefe üzerinde de kurmuş olduğu hakimiyetten rahatsızlık duymaktadır. Brentano, doğalcılığın psikolojik versiyonu olarak ortaya çıkan ve 'iç gözlem' gibi yanıltıcı bir yöntem kullanmasına karşın bilim olma iddiasında bulunan 'deneysel psikoloji'yi eleştirmiş ve felsefenin bilimsellikten uzak olmasını hazmedemeyerek 'iç algı' yöntemini kullanan bilimsel bir 'tasvirci psikoloji' tesis etmişti. Husserl de hocasına benzer bir biçimde felsefenin kesin bir bilim statüsünü elde etmesi gerektiğini düşünmüş ve bunun için gerekli olduğuna inandığı 'emprik psikoloji'nin tesisi için ön safha olarak 'saf psikoloji'nin gerekliliğini vurgulamıştır.

Düşünsel yasaları gözleme indirgemiş ve kendisi de doğallaşmış olan "modern psikoloji"nin psişik şeyleri, fizik nesnellikler üzerinden idrak etmeye çalışmasını ve her şeyi bir uzam-zaman düzlemine indirgemesini eleştiren Husserl'e göre, psişik olaylarla somut-fizik gerçekliklerin neredeyse aynı anlama ve açıklama kategorilerine tabi tutulmaları, gözardı edilemeyecek kadar önemli bir hatadır. İşte tam da bu problemi çözmek üzere saf doğa bilimine koşut bir "saf psikoloji" kuran

Husserl, *"Saf Fenomenolojiye ve Fenomenolojik Felsefeye İlişkin Düşünceler" adlı eserinin ilk cildinde*[98], saf psikolojinin kesinlikle saf fenomenolojye tekabül etmediğini, bu psikolojinin yalnızca fenomenolojinin içinden doğmuş ve yöntemsel temellerini fenomenolojide bulmuş olduğunu ifade etmektedir. Böylelikle fenomenoloji ile saf psikoloji arasındaki ilişki, fenomenolojinin saf psikolojinin ortaya çıkmasına imkan tanımasından ibarettir. Zaten fenomenolojinin, sahip olduğu özsel temeller bakımından, herhangi bir psikolojiden ibaret olması mümkün değildir. Bir karşılaştırmayla saf fenomenolojinin psikolojiye yakınlığı, geometrinin doğa bilimlerine yakınlığına benzetilebilir. Ayrıca bilincin bilimi olarak Husserlci fenomenoloji 'saf bilinç'i ele alırken; psikoloji, 'empirik bilinç'i ele almaktadır. Bu bağlamda fenomenoloji ile psikoloji arasındaki nüans, bilinci ele alma şekilleri bağlamında açıkça ifade edilmiş olmaktadır. Dolayısıyla saf fenomenolojinin yöntemsel ve özsel dayanaklar sağlayarak ortaya çıkmasına katkıda bulunduğu "saf psikoloji" disiplini; "saf fenomenoloji" ile özdeş değil; sadece ondan güç alarak ortaya çıkmış bir psikoloji kuramıdır.

20.yy doğalcılığının etkisi altındaki 'deneysel psikoloji'ye koşut bir biçimde fenomenolojiyi, sonra 'saf psikolojiyi' ve nihayetinde 'transendental psikoloji'yi kuran Husserl; saf psikolojinin deneyim alanı olan psişik unsurların refleksiyon yöntemiyle elde edileceklerini öne sürmüştür. Ona göre bizler herhangi bir zihinsel etkinlik içerisinde olduğumuz zaman genellikle hemen zihnimizin yöneldiği şeylere (düşünceler, değerler, yargılar vb.) odaklanırız. Oysa asıl odaklanılması gereken bütün bunların içinde oldukları halleriyle kavranılabilmelerini sağlayan bilinç yapılarının kendileridir. Başka bir deyişle bilincin yöneldiği bilinç unsurlarından ziyade, bu bilinç içeriklerinin bilinmesini sağlayan zihinsel deneyim türlerinin kendileriyle ilgilenilmelidir. İşte Husserl esas araştırılması gereken bu dolayımsız psişik deneyim türüne, 'redüksiyon' adını vermektedir.

---

[98] Ayrıca bkz.: Edmund Husserl, **"Ideen zu einer reinen phänomenologie und phänomenologischen Philosophie: Allgemeine Enführung in die Reine Phänomenologie"**, Band I, 'Giriş' bölümü, Husserliana, cilt 3/1, Ed.: Karl Schuhmann, Martinus Nijhoff, Lahey, 1976.

"Fenomenoloji kritik bir öz-bilimi olması sebebiyle, dogmatik olan doğal tavır fenomenolojiye uygulanamaz. Öz fenomeninin özelliği refleksiyonlu bir tavra dayanmak olduğu için, refleksiyonlu bir tavra, yani fenomenolojik tavra gereksinmemiz vardır. Ancak fenomenolojik tavrın yöneldiği alan halihazırdaki bir alan değildir. Bu alanın özel bir yöntemle elde edilmesi gerekmektedir. Bu yöntem, 'fenomenolojik redüksiyon' yöntemidir."[99]

Redüksiyon vasıtasıyla bizler, deneyimlerimize konu olan dolaysız içeriklerin yanısıra; içinde bu içeriklerin kavranılır oldukları zihinsel deneyimlerin bizzat kendilerini kavrama olanağı buluruz ki saf psikolojinin temelini de bu süreç oluşturmaktadır. Bu süreçte redüksiyonlar yoluyla bilincine varılan şeylerin, kavranıldıkları halleriyle kendilerine denk düşen birer 'öznel deneyim'leri vardır. Kavranılanların bilinci ya da görünüşü olarak beliren bu unsurlara Husserl 'fenomen'ler adını vermektedir. Bir karar, umut, plan vb. türden her zihinsel deneyim, bir fenomene sahiptir. İşte görünen ile görünüşün nesnesi arasındaki bu yönelimsel ilişkisellik uyarınca anlam kazanan 'fenomen'ler; haliyle 'fenomenolojik psikoloji'nin araştırma sahasını oluşturmaktadırlar. Nitekim bir şeyi düşünme, bir şeyi çağrıştırma, bir şeyi umma, bir şeyden korkma, bir şeye karar verme vb. durumlar hep bilincin bir şeyin bilinci olduğu tezini ispatlamakta ve 'saf psikoloji'nin konusunu inşa etmektedirler. Husserl'e göre empirik açıdan bilim statüsüne sahip bir fenomenolojinin kurulmasına hazırlayıcı ön aşama olan 'saf psikoloji', öncelikle doğal tavrın tüm belirtilerini askıya alacak bir yöntem kullanmalıdır. Zira tek yönlü doğalcı bakış açısından, karşımızda duran bir şey olarak dünyadan ve kendisini bize psikolojik deneyimde sunan ben-bilincinden kurtulmadıkça transendental olarak saf fenomenlere ulaşılamayacaktır. İşte psikolojik deneyime temel olan bütün bu varsayımlardan arınmayı sağlayacak olan yöntem "fenomenolojik indirgemeler" yöntemidir.

---

[99] Ayrıca bkz.: Mengüşoğlu Takiyettin, **"Nicolai Hartmann ve Fenomenoloji"**, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1983, s.:1-3.

Eidetik bilimlerin araştırma sahasını oluşturan özleri, duyuma konu olan nesnelerin genel özellikleri olarak yorumlayan Husserl, bu özlere ulaşma yolunun 'fenomenolojik yöntem'den geçtiğini söylemektedir. Bu yöntemle sadece psişik ve fizik fenomenleri değil, ayrıca öznenin kendisi de dahil olmak üzere bütün doğal tavrı ve doğal tavrın savını; yani içinde bulunduğum dünyanın gerçekliğini, gerçek bir dünyanın varlığını ve de benim de o dünyada gerçekten yer aldığım kabulünü paranteze alan filozof, ancak dünyalı olan tüm şeylerden kurtulunduğu zaman saf ve nesne kurucu bir öznelliğe ulaşılabileceğine inanır. Bilginin temelinde saf ve nesne kurucu öznelliğin olduğunu düşünen filozofa göre, felsefeye bilimsellik kazandıracak olan nesnelliğin keşfi, ancak saf öznelliğin elde edilmesiyle mümkün olabilecektir. Dolayısıyla Husserl fenomenolojisinde aşkın unsurlar ile beraber bilimsel nesnelliğin temel dayanakları, öznellik içerisinde aranmakta ve bu öznelliğe ulaşma yolu olarak 'fenomenolojik yöntem' benimsenmektedir.

Fenomenolojik psikoloji, indirgemeler yöntemiyle doğalcılıktan ve şüphecilikten arındırdığı fenomenal alandaki yönelimsel süreçlerin sistematik araştırmasını gerçekleştirirken, sadece bu arınmış saf bilinç süreçlerine erişmiş olmakla yetinmeyip onların genel formlarını, yapısal bileşenlerini ve yeni formlarla sentezlerini de inceleyerek zihinsel sürecin geneline dair bir tasvire varmayı amaçlamaktadır. Yani amaç, dolayımsız sezgide gösterilebilir olanın a priori çözümlemesini yapmaktır.

Aşağıdaki bölümde, bu amacın ifşasına yönelik olarak indirgeme ve tasvir etme yöntemlerini öneren Husserl'in, bu yöntemlerin nasıl uygulanacakları hususundaki görüşlerini açıklamak üzere saf psikolojinin metodolojisini irdeleyeceğiz.

Edmund Husserl fenomenolojisinin can damarı, Husserl'in Brentano'dan devşirerek geliştirdiği 'intentionalite' öğretisidir. Husserl, Brentano'nun her şeyin bir nesneye yönelmişliği fikrini alıp bilincin daima bir şeyin bilinci olması gerektiği şeklinde yorumlamasıyla geliştirilmiş hali olarak yönelimsellik, refleksiyonların karakteristik bir özelliğidir. Örneğin her hayal etmede bir şey hayal edilir, her tasarlama edimi bir tasarıma yönelmiştir vb. Burada bahsi geçen hayal etme,

tasarlama, düşünme vb. bütün refleksiyonlar, kendi özsel formları içinde, akış halindeki bir yönelimsellik çerçevesinde meydana gelmektedirler. Keza nesnelerin görünme tarzlarında, tüm perspektif farklılıklarına rağmen onları o şey yapan ve değişmeyen sentetik bir birlik vardır ki, algının yanıltıcı olduğu durumlarda bile nesnenin ne'liğine dair kesin bir algı içeren bu sentetik farkındalık, o şeyin öz'ü olarak türe özgü bir niteliktedir ve refleksiyonla elde edilmektedir. Örneğin bir kuşun farklı uzaklıklardan ve farklı açılardan başka büyüklüklerde ya da şekillerde algılanmasına rağmen, onun her ne açıyla ve her ne büyüklükte görülürse görülsün 'kuş' olduğuna dair bilinçte kesinlikli bir farkındalığı vardır ki, işte bu farkındalık o kuşu kuş yapan şey olarak onun öz'üne işaret etmektedir.

Yönelimselliğin; kendisine yönelinen fenomen ve fenomene yönelen zihinsel edim olmak üzere özsel çift taraflılığını, 'noesis' ve 'noema' adını verdiği iki kutuplu bir yapıda temellendiren Husserl, böylece fenomenolojinin dinamiğini reel ve yönelimsel olan üzerine kurgulamıştır. Husserl fenomenolojisinde, noema; yönelimsellik gösteren bilincin nesnesi konumunda bulunan, tasarımda tasarımlanan, düşünmede düşünülen, sevmede sevilen şeye tekabül ederken; noesis ise noema'lara yönelimsellik gösteren bilinç edimlerine, daha doğru bir deyişle 'anlam' verme yetisine denk düşmektedir.

"Duyusal yaşantı ya da duygulanımlarda yaşantı kendi anlam verici fonksiyonunu gerçekleştirir. Duyusal duygulanımlar anlam vermenin yönelimsel formunu oluştururlar. Bu form üzerinde bilinç kendi yönelimsel fonksiyonunu yerine getirerek bilince konu olan nesneyi anlamlandırır. Bilincin akıl kavramı bağlamında anlam veren bu işlevini Husserl 'noesis' olarak adlandırır."[100]

[100] Bkz.: J.Ritter & K.Gründer, **"Historische Wörterbuch der Philosophie",** Schwabe Verlag, Basel, 1976, s.:869.

Husserl'in 'noema' adını verdiği intentional nesne, Brentano felsefesinde 'yerleştirim' özelliğinin nitelikten aldığı 'ne'lik' ve 'nicelik' olarak yer aldığı unsur olarak tanımlanmıştır. 'Noetik' yapılar ile bu yapılara işaret eden 'noematik' yapılar, yönelimselliğin birbirlerinden ayrılamaz iki öz kavramıdır. Husserl'e göre 'noema' ve 'noesis', biçimsel ontolojinin ve 'kategoriler kuramı'nın oluşturulmasında belirleyici olan özsel bağlantılardır. *'Mantık Araştırmaları'*nda, olgusal doğanın bizi noematik çözümlemeler yapmaya zorladığını ifade eden filozof, saf psikolojisinde yöntem olarak fenomenolojik indirgemeyi ve 'noematik' yapıların evrensel tasvirini önermiştir.

"Yönelimsel yaşantıda yönelim gösterilen nesne, yani noetik unsur hakkında söylenebilecek her şey, doğrudan yönelimsel edimin tasvirinden türetilmekte ve yönelimsel nesnenin nesnelliği, yönelimsel edimin maddesiyle sağlanmaktadır. Daha açık söyleyecek olursak, nesneye yönelmiş olan edim, yönelimsel edimin maddesi sayesinde yöneldiği nesneyi algılayabilmektedir. Böylece madde, hem bir nesneye yönelen edimi belirlemekte, hem de nesnenin temel özelliklerini belirlemektedir. Bu nedenle yönelimsel edimin nesnesi, sadece edimin nesneyi nasıl düşünmekte olduğu hususunda değil, ayrıca da nesnenin sahip olduğu özelliklerin belirlenmesinde aktif rol oynar."[101]

Husserl, evrensel deneyimler olarak zihinsel edimlerin tasvirini yaparken onların algısının aşkın olduğu ve sıradan herhangi bir duyum ya da idrak türünden düşünülemeyeceği kanaatindedir. Bu yorumuyla fenomenolojisini empirizm ve rasyonalizmin ötesine taşımış olan filozof; görünenlerin görünüşlere indirgenemeyeceğini, bir başka ifadeyle görünenlerin görünüşlerinden herhangi biriyle karıştırılmasının mümkün olmadığını iddia etmektedir.

Yönelimsellik kuramı konusunda, sadece Husserl fenomenolojisinde değil, Brentano felsefesinin Skolastik kökenleri üzerinde yeniden yorumlanıp

[101] Bkz.: Edmund Husserl, **"Logische Untersuchungen",** Ed.: E.Ströcker, II.Band, I.Teil, Gesammelte Schriften, Band III – Husserliana, Hamburg, 1992, s.:425.

keşfedildiğinde bile, bu ilkeye bağlı olarak yapılandırılacak saf bir psikoloji konusunda tereddütler yaşanmıştır. Bu ikilemlerin en başında, şüphesiz, gerçekten saf bir psişik malumata erişilip erişilemeyeceği problemi gelmiş olup Husserl fenomenolojisinde bu sorunu çözmek üzere, saf psikolojik alana ulaşmayı sağlayacak bir metot olarak 'epokhe' yöntemini öne sürmüştür. Husserl'e göre 'epokhe'; fizik dünyaya ve doğalcılığa ait ne varsa hepsini, hatta öznenin kendisini bile paranteze alarak tüm dışsal deneyimleri, saf zihinsel süreçlerden ayıklayıp uzaklaştırma yöntemidir. Husserlci tabirle 'fenomenolojik indirgeme' olarak adlandırılan bu epokhe'ye uğratma işlemi, saf psikolojinin konusu olan 'mutlak ben'e ve saf psişik fenomenlere ulaşılması adına gerçekleştirilecek başarılı bir refleksiyon öncesi kaçınılmazdır. Böylelikle 'epokhe'ye uğratılan fizik dünyanın; yani mutlak dünyadaki düşünülen, değer verilen, algılanan, hakkında yargıda bulunulan bireysel şeyler dünyasının yerini, artık, salt zihindeki anlam örgülerinden (düşünsel, algısal, yargısal anlam vb.) ve çeşitli kiplerden oluşan bilinçte verili dünya alacaktır. Daha açık ifade etmek gerekirse, fenomenolojik indirgeme yöntemiyle benlik deneyimi, dışsal deneyimden arındırılmış olur ve paranteze alma işleminden geriye kalan saf bilinç edimleri ile saf bilinç anlamları, saf psikolojinin araştırma sahasını oluştururlar. Husserl 'epokhe' sonrası açığa çıkan edimleri yeni bir analize tabi tutarak, nesnelere yönelik bilinç edimlerini "aşkın (transendent) edimler" ve bilinç olaylarına yönelik edimleri de "içkin (immanent) edimler" olarak adlandırmıştır.

Böylece Husserl'in fenomenoljik indirgeme yöntemiyle saf-fenomenolojik deneyimin olanağı da, saf-psişik malumatlara ulaşılabileceği de ispatlanılmış olmaktadır.

Descartes'ın, düşünsel temelde bulduğu özne kavramını bir gerçeklik yapma suretiyle tözleştirmesinin, onu "transendental realizm"e sürüklemiş olduğunu bilen Husserl, bu nedenle Descartes'ın düştüğü hataya düşmekten ihtiyatla sakınmıştır. Bu çabanın bir göstergesi olarak, bilincin dünyayı görünür kılma şartını; onun kendine has bir tarzda var olmasına bağlayan düşünür, bilinci dünyevi gerçekliklerden farklı bir varoluşa sahip olarak kabul etme yolunu seçmiştir. Böylece bilince özgü yeni bir varoluş tarzı yapılandıran Husserl, bilinci doğal şeylerle aynı varlık kategorisine tabi tutmaktan kaçınarak bilincin şeyleştirilmesinin ve dolayısıyla da tözleştirilmesinin

önünü almıştır. Ayrıca Husserl bu vesileyle sadece Descartes'ın bilinci tözleştirmesini eleştirmekle kalmayıp ayrıca da bilincin Descartes'taki gibi dünyaya yabancı bir töz olmamasının yanısıra; dünyalı şeyler statüsünde de olmadığını ortaya koymuştur. Dolayısıyla deneyimlediğim dünya ile benim aramda sürekli bir karşılıklı birbirimizi gerektirme durumu vardır. Ben, kendime, yalnızca dünya içinde ve dünya aracılığıyla görünmekteyimdir ve diğer yandan dünyanın da ben olmadıkça algı-dışında var olup olmadığı öne sürülememektedir. Ancak beni transendental bir bilinç düzeyine yükseltecek olan zihinsel yaşantıların benim tarafımdan tecrübe edildikleri durumlarda, görünmeleri ile varlıkları arasında bir ayrım yapılması olanaksızdır. Bu nedenle psişik yaşantıların apaçıklıklarının, onlar göründükleri anda kavranıldığı kabul edilmelidir. Fakat Husserl bu psişik deneyimleri doğalcı tutumun tüm unsurlarından arındırarak saf psikolojinin konusu kılma eğiliminde kullandığı 'fenomenolojik indirgeme' yöntemiyle fizik dünyayı yadsıyor değildir; zira 'fenomenolojik indirgeme' yöntemi, dünyanın var olup olmadığı problemiyle ilgilenmez, sadece dünyanın anlamı sorununu aydınlatmaya çalışır.

"Mesela ben Tanrı Jüpiter'i düşünüyorum ve böylece o düşünülmüş bir şey haline geliyor. Fakat bu sadece mental anlamda benim zihnimde içkin anlamda bir şimdiliğe sahiptir. Benim Jüpiter'i düşünmem benim bilincimde ona ait belirli bir düşünce yaşantısı ve Tanrı Jüpiter düşüncesi olduğunu gösterir. Fakat bu içkin yönelimsel düşüncenin reel anlamda bir karşılığı yoktur."[102]

Bundan dolayı 'fenomenolojik indirgeme' yöntemi, bilimlerce kabul gören dünyanın var olduğu hükmünün etkisizleştirilmesinden ibarettir. *"O halde*

[102] Bkz.: R.Bernet & I.Kern & E.Marbach, **"Edmund Husserl. Darstellung seines Denkens",** Meiner Verlag, Hamburg, 1996, s.:86-87.

fenomenolojik epokhe, tıpkı Septiklerde ve Descartes'ta olduğu gibi, öncelikle yargıdan çekinme tavrıdır."[103]

Bunun bir ispatı olarak şu söylenebilir ki: Şayet epokhe, dünyanın mevcudiyetini değiştirmiş olsaydı, bu durumda epokhe sonrasında bilincim hala aynı dünya bilinci olarak kalamazdı. Oysa bilincim epokheye uğradıktan sonra da eski haliyle aynı dünya bilinci olmaya devam etmiştir. Dolayısıyla 'fenomenolojik indirgeme' yöntemi; dünyadan, dünyanın fenomeninin çıkarsanması olarak düşünülebilecek bir yönteme işaret etmektedir. Husserl, 'epokhe'yi gerçekleştirirken, dünyanın orada oluşundan şüphe etmiş ya da dünyanın varlığını sofistçe reddetmiş değildir. Sadece kendisini zaman ve mekan ekseninde herhangi bir varoluşsal yargı kullanmaktan alıkoymuş, kendisini dünyanın varlığından arındırmak üzere 'fenomenolojik epokhe'yi uygulamıştır.

Saf psişik olana fenomenolojik indirgeme, herhangi bir iyi temellenmiş psikoloji biliminde "hakiki içkin deneyim"e tekabül eder. Brentano'nun 'iç algı' düşüncesi yerine 'hakiki içkin deneyim' kavramını yerleştiren Husserl'e göre bu deneyimde saflık, yöntemsel olarak muhafaza edilip onun sürekli olarak gerçekleştirilmesi sağlanmaktadır.

"Burada bile, yani, daha kesin ve açık bir şekilde tarif edilmesi gereken içkin deneyim durumunda bile, içkin verinin gerçekten konstitütif deneyimde bulunduğunu söylemek anlamlıdır; nesne olarak kabul edilen bu verinin gerçek görünümüyle kurulmuş olduğu hatasına düşmemek konusunda dikkatli olunmalıdır."[104]

---

[103] Bkz.: Önay Sözer, **"Edmund Husserl Fenomenolojisi ve Nesnelerin Varlığı",** s.:21-22.

[104] Bkz.: Edmund Husserl, **"Formale und tranzsendentale Logik: Versuch einer Kritik der logischen Vernunft",** Jahrbuch für Philosophie und phänomenologische Forschung, Sayı 10, Halle, 1929, s.:251.

Fenomenolojik indirgeme metodunu kullanarak içkin deneyim fenomenine ulaşmayı başaran fenomenoloji, bir sonraki yöntemsel adım olarak belirlediği 'eidetik indirgeme' ile fenomenolojik indirgemeyi tamamlayıcı hamleyi yapmıştır. Öyle ki söz konusu fenomenolojik indirgeme ile bütün psiko-fizik şeylerin paranteze alınması sağlanmış, hakiki içkin deneyim üzerinde temellendirilen 'eidetik indirgeme' ile de tüm saf psişik süreçlerin apriori ve özsel yapılarına ulaşılması ideali gerçekleştirilmiştir. Böylelikle fenomenolojik indirgemeden, eidetik indirgemeye geçiş; fenomenolojik psikolojiden transendental fenomenolojiye geçişi beraberinde getirecek ve fenomenolojinin olgusal bir bilim olmaktan ziyade, bir öz-bilim olarak inşası tamamlanmış olacaktır. Nitekim fenomenolojinin eidetik bir bilim olarak tesisi, saf ve akabinde empirik bir psikolojinin kurulmasını, dolayısıyla fenomenolojik indirgeme ile hakiki içkin deneyimi ön görmüş, ardından eidetik bir indirgeme yöntemi ve transendental fenomenolojinin inşası ile öz-bilim olarak kesin ve apriori nitelikteki fenomenolojinin kurulmasını sağlamıştır. Ancak eidetik indirgeme yöntemiyle ilgili detaylı bilgilendirme aşağıdaki bölümde yapılacağından burada sadece bir öz-bilim olarak fenomenolojinin tesisinde eidetik indirgeme yönteminin tamamlayıcılığının belirtilmesiyle yetinilecektir.

Bir başka önemli husus, fenomenolojik indirgemeler yönteminin, salt ben bazlı değil, başkaları bazlı olarak da ele alınabileceğidir. Daha açıklayıcı bir ifadeyle, şayet indirgemeci yöntem benlik tecrübesinden, başkalarının tecrübesine aktarılırsa, 'özneler-arası indirgeme' vuku bulacaktır. Böylelikle indirgeme salt tikel yönelimsel unsurlara değil, toplumsal zihnin saf fenomenolojisine de indirgenmiş olur ki bu şekilde 'içkin deneyim'in alanı ve sınırlarının genişletilmesi mümkündür. Nitekim Husserl, *'Mantık Araştırmaları'*nda, fenomenolojinin, empirik psikolojinin bir alt dalı olarak görülmesi gerektiğini ifade etmiş ve onu 'içkin deneyim' yoluyla kavranılan psişik yaşantıların 'içkin' tasvirini yapan bir disiplin olarak nitelendirmiştir.

Dünyalı olan tüm psiko-fizik şeylerin epokhe'ye uğratılmaları, empirik anlamda 'fenomenolojik psikoloji'nin kurulması için yeterli değildir. Bu nedenle eidetik bir fenomenolojinin ve de empirik bir psikolojinin inşası için öncelikli olarak olgusal varlıklardan özsel varlıklara geçişi mümkün kılacak bir yönteme ihtiyaç

vardır ki o yöntem 'eidetik indirgeme' yöntemidir. Zira zihinsel süreçlerde ortaya çıkan ve tikel durumların oluşmasına sebebiyet veren 'eidos' , sentetik önermelerin kavranılır olma koşulu ve de eidetik anlamda zorunlu form olarak, fenomenolojik psikolojiyi zorunlulukla özsel formlara doğru yöneltmektedir. Bu nedenle Husserlci fenomenolojinin, eidetik bir bilim olarak inşasında belirleyici rol oynayan 'eidetik indirgeme yöntemi', olgusal zihinlerden özsel alana doğru görüsel evrilmeyi mümkün kılmakta ve özsel varlıklar alanı olarak 'eidos'a ulaşmayı sağlamaktadır. Böylelikle apriori nitelikteki eidetik bir saf psikolojinin tesisi 'eidetik indirgeme' yöntemi yardımıyla sağlanabilecektir. Bir örnek üzerinden bu süreci açıklamaya çalışırsak: Mesela bir masanın algısal fenomenolojisinden söz edeceksek, bunu o masanın olgusal olarak ortaya çıkmış ya da çıkabilmesi mümkün olan algıları uyarınca yapamayız. Daha ziyade masanın algısal fenomenolojisi, o masayla ilgili olabilecek bütün algıların sentetik bir birlik içinde benim tarafımdan düşünülmesine olanak tanıyan apriori yapısal unsurlarının neler olduklarının anlaşılması ve açıklanmasına dayalı bir incelemedir. Bu nedenle de fenomenoloji ve onunla birlikte fenomenolojik psikoloji, algıların sistematik bir bütünlük içinde kavranılmasını mümkün kılan eidos alanına girmek ve fenomenolojik indirgeme sonucunda elde kalan saf psişik deneyimlerin özsel yapılarını analiz etmek durumundadır. İşte tam da bu noktada bu işi görmek üzere Husserl 'eidetik indirgeme' yöntemini öne sürmekte ve eidetik bir bilim olarak fenomenolojik psikolojinin inceleme nesnelerini oluşturacak olan saf psişik deneyimlerin özsel doğalarının bu yöntem uyarınca anlaşılıp tasvir edilebileceğini öne sürmektedir.

Husserl'e göre doğa bilimlerine koşut olarak kurulabilecek olan 'kesin ve empirik bir psikoloji', ancak 'saf bir psikoloji' kurulması ön adımıyla mümkün olabilecektir. Zira Husserl'e göre; doğa bilimlerindeki kesinlik iddiası; onların inceleme nesnelerinin apriori formda kökenlere sahip olmalarından ve birtakım özel teoriler doğrultusunda açıklanmalarından kaynaklanmaktadır. Örneğin saf geometri, saf zaman teorisi, devinim teorisi vb. Bu nedenle doğa bilimlerindekine benzer biçimde psikolojiye kesinlik değerini kazandıracak olan da 'özün rasyonelliği'dir. Apriori formların özsel yapılarına ulaşılmasını sağlayan 'fenomenolojik psikoloji',

işte bu bakımdan, kesinlikli bir empirik psikolojinin kurulması yolunda birincil dereceden önemli rol oynamaktadır.

Husserl'in *"Mantık Araştırmaları"*nda dile getirdikleriyle paralel olarak saf fenomenolojinin inşası için gereken şartları özetleyecek olursak, bunların başında, hiç şüphesiz, yönelimselliğe ait özsel özgünlüklerin belirlenmesi ve ayrıca yönelimsel zihinsel sürecin tekil formlarının incelenmesi gelmektedir. İkinci aşamada, zihinsel yaşamın bütünlüklü yapısının ortaya konulup eidetik olarak betimlenmesi; yani evrensel "bilinç akışı"nın özsel karakterinin tasvir edilmesi ve son merhalede de kişisel 'ben' öznesiyle hesaplaşılması gelmektedir. Bu hesaplaşmayı Husserl, 'transendental intentionalite' ile yapmaktadır. Bu nedenle transendental yönelimsellik metodunu hatırlatalım:

'Saf ben'deki bilinç yaşantıları, yani psişik edimler, Husserl terminolojisinde 'cogito' diye adlandırılmaktadır. Her bilinç yaşantısının bir şeyin bilinci olduğu savıyla 'cogito'ların nesnesi olan 'cogitatum'lara doğru yönelimselliklerini ortaya koyan filozof; 'cogitatum'la kastedilen intentional nesnelerin, bilinç dışındaki real nesnelere değil; nesnenin bilinçteki karşılığına tekabül ettiklerini söyler. Dolayısıyla Husserl, 'cogito'yu 'intentionalite' olarak belirlemekte ve 'intentionalite'nin bir amaca doğru yönelmiş olmak manasını taşıdığını belirtmektedir. 'Intentionalite', bilincin intentional nesnelere doğru yönelmesi şeklinde gerçekleşebileceği gibi, bilincin olduğu şey üzerine, yani kendi üzerine katlanarak yönelimsellik göstermesi şeklinde de gerçekleşebilir. İşte bu bilincin özne olarak, kendisini kendisine nesne kıldığı yönelim sürecine 'transendental intentionalite' adı verilmektedir. Böylelikle refleksiyon, bilincin durmadan akıp gitmekte olan intentional bir yaşamaya denk düştüğünü gözler önüne sermektedir.

Husserl fenomenolojik psikolojinin kuruluş aşamasında, yaşamın ve kişisel ben'in eidetik yasalarla yönetilen başlangıcını (genesis) göz önüne alarak; özlerin durağan bir tasvirinin yapılması hatasına düşülmemesi konusunda uyarmaktadır. Husserl'e göre öncelikli olarak 'statik bir fenomenoloji' kurulacaksa da bununla kalınmayacak ve hemen akabinde daha üst düzey bir 'dinamik' yahut 'genetik fenomenoloji' tesis edilecektir.

İlk adım olarak, ben'in tam anlamıyla etkin bir biçimde katılmadığı pasifize bir başlangıcı ön gören Husserl, bu edilgin apriori başlangıç aşamasında Hume'un zihinsel alışkanlıkta kendini veren gerçek dünya kabulüne yakın bir başlangıç düşüncesini ortaya koymuştur. Dolayısıyla çağrışıma dair kuşatıcılığı bakımından Hume'un çağrışımcı görüşünün revize edilmiş bir kopyası olarak görülebilecek olan 'eidetik fenomenoloji', değişmez yapısal bilinç formları içindeki saf zihinsel "ben" kavramını, "kişisel ben" olarak görmektedir. Husserl'e göre "kişisel ben", alışkanlığa dayalı süreğenlik içerisinde daima kendisinin bilincindedir ve devamlı olarak dönüşmektedir.

Aklın statik fenomenolojisine ulaşıldıktan sonra 'genetik fenomenoloji' yapılmaya başlanır ki işte bu aşamada apriori form sistemlerinin doğaya uygulanması söz konusudur. Empirik yaklaşımın tüm belirsiz ve tümevarımsal taraflarının eidetik bir zorunluluğa dayandırıldığı bu aşamada empirik doğa biliminin kavram ve kuralları, zorunlu birer rasyonel yasa haline getirilerek eidetik bir fenomenolojinin temelleri atılır. Nitekim indirgemeler yoluyla; 'ben', 'biz', 'bilinç' ve 'bilincin nesnelliği' gibi unsurların kavranılmasını mümkün kılan zorunlu apriori tipler dizgesi ortaya çıkartıldıktan sonra, artık empirik psikolojinin araştırma alanı olarak muazzam bir zemine ulaşılmış olunmaktadır. Fenomenolojik apriori, hem saf fenomenolojik psikolojiye dair aprioriyi, hem de fizik doğaya dair a prioriyi ön-varsayması bakımından bir yanıyla eidetik fenomenolojinin tesisine mahal vermiş, bir diğer yandan da empirik doğa biliminin belirsiz ve yetersiz kaldığı noktalara eidetik bir zorunluluk sağlamıştır.

3.5.Fenomenolojik Psikoloji'den Transendental Fenomenoloji'ye Geçiş

"Husserl'in olgunluk dönemi fenomenolojisi 'transendental' bir yönelime sahiptir. Husserl'in transendental terimine yüklediği anlamı keşfetmek bu felsefenin uzmanı olmayanlar için hiç de kolay bir iş olmamasına rağmen, bu terim Husserl'in fenomenolojisinde merkezi bir rol oynamaktadır. Husserl'in olgunluk dönemi fenomenolojisinin transendental özelliği Descartes'a dayanarak yahut Kantçı transendental idealizm geleneği yoluyla açıklanabilir."[105]

Fenomenolojik psikoloji, her ne kadar bir yanıyla empirik psikolojiyi iyileştirmek, bir diğer yanıyla da transendental bir fenomenolojiye hazırlık yapmak işlevine sahipse de, esasında psikolojik ihtiyaçlardan doğmuş değildir. Felsefe tarihinde geriye dönük olarak fenomenolojik psikolojinin izi sürülecek olursa, bu iz sürmenin bizi götüreceği yer hiç şüphesiz, John Locke felsefesi olacaktır. Nitekim Locke 'un, psikolojizmin tipik örneği kabul edilen *'İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme'* adlı başyapıtında saf öznellikle sınırlı kalışının dahi psikoloji dışı ilgilerce belirlendiği görülmektedir. Çünkü psikoloji bu noktada Descartes tarafından diriltilmiş olan transendental problemin hizmetindedir. Bu konuda Descartes'ın öznelliğe teşvik edici tesirinden biraz bahsedecek olursak; Descartes, 'ilk felsefe'ye ulaştıracak kılavuz konumundaki 'öznel ben'i yöntemsel anlamda tekbenci bir tutumla başlangıç noktasına yerleştirmekle solipsizme düşmüş ve Locke gibi psikolojistlerin düşüncelerine temel sağlamıştır. Çünkü Descartes'çı manada meditasyon yapan kişi "cogitatio'ların saf ego'su" olarak tek-benci bir ego'ya tekabül etmektedir. Nitekim Locke, Descartes'ın saf 'mens' kavramı yerine 'insan zihni' kavramını yerleştirerek psikolojizmi kurmuştur.

---

[105] Bkz.: Matheson Russel, **"Phenomenology and Transcendental Philosophy",** Husserl: A Guide fort he Perplexed, Continuum Books, Londra & New York, 2006, s.:39.

Var olan gerçekliklerin temelinde tasarımlarımızın bulunduğunu, dolayısıyla bütün dünyanın varoluşunu bilişsel yaşantımızın kurduğunu düşünen Descartes, *'Meditasyonlar'*ında; varolan her şeyin bizim tasarımlarımızın tasarımsal içeriklerinden ibaret olduklarını ileri sürmüştür. Transendental öznelliği ortaya koymak adına öncelikle kendine şüpheyi metot edinmiş ve her şeyden şüphe etme yolunu seçmiş olan filozof, bu sürecin sonunda kendinden şüphe edilemez bir varlık olarak "ego cogito"ya ulaşmıştır. "Ego cogito" ile transendental öznelliğin ilk kavramsal formülasyonunu kurmuş olan Descartes buna karşın transendenal dönüşümde başarısız olmuştur. Çünkü matematiğe karşı beslediği büyük saygı ve hayranlık nedeniyle 'cogito'yla çürütülemez bir aksiyoma işaret edildiği şeklinde bir yanılgıya düşmüştür. Ayrıca terminolojisinde, 'ego' yerine 'substantia cogitans' ve 'insan' yerine 'mens sive animus' terimlerini koyduğu için transendental realizmin babası olmuştur. Bu nedenle Descartes transendental öznelliğe yaklaşmış olmasına rağmen onun anlamını kavrayamadığı için hakiki transendental felsefeye geçiş yapamamıştır.

19.yy'da özerk bir bilime ve hakiki bir felsefeye duyulan ihtiyaç doğrultusunda ortaya çıkan 'transendental felsefe', Descartes'çı 'ego cogito'ya dönmekle, naif nesnelcilikten, transendental özneliğe doğru bir evrim yaşamıştır. Ön yargılardan arındırılmış bir felsefe olma iddiasıyla tarih sahnesine çıkan 'transendental felsefe', transendental-fenomenolojik indirgeme yöntemiyle 'ego cogito'ya geri dönmüş ve 'ben'in, saf 'cogitatio'ların akışı içerisinde transendental bir ego olarak temin edilmesini sağlamıştır. Böylelikle yaşamın kendisine, dünyanın bilinci olarak yönelen transendental ilgi, aynı zamanda, dünyayı peşin olarak var kabul eden inançtan kaçınmıştır.

Bilimsel felsefenin tutarlı dayanaklara sahip olarak kurulabilmesi için, her türlü psikolojizm belirtisinin ortadan kaldırılması gerekir. Çünkü psikolojizmde, öznel olanın bütün kavramlarına dair çokanlamlılık söz konusudur. Bu anlam belirsizliğinin aydınlatılması ve saf haldeki iç deneyim psikolojisine bilimsel açıdan kesin bir form kazandırılması için, "fenomenolojik psikoloji" ile "transendental fenomenoloji" birlikte ele alınmalıdır. Ancak bu surette psikoloji, hakiki felsefeye ulaşmada önemli bir aracı rol oynayacaktır.

Descartes, hakiki transendental problemi aydınlatmakta yetersiz kalmış ve bu problemi öylece bir kenara bırakmakla yetinmiştir. Descartes'ın düştüğü bu hataya düşmemek adına yapılması gerekenin saf sezgi ile apaçıklık ilkelerine sadık kalınması olduğunu düşünen Husserl; 'ego cogito' alanındaki dolaysız verilmişlikler dışında hiçbir şeyin geçerli sayılmamasına ihtiyatla dikkat edilmesini ifade etmektedir. Ona göre Descartes'çı hataya düşülmemesinin yolu, kendimize dair düşünmenin radikalizmine sadık kalmaktan ve de görmediğimiz hiçbir şeyi dile getirmemekten geçmektedir. Bu hassasiyetler doğrultusunda kurduğu 'transendental fenomenoloji'nin, Kant'ın 'transendental felsefe görüşü'ne yakın bir çizgide olduğunu ifade eden filozof, hakiki felsefe olarak 'transendental fenomenoloji'si hakkında şunları söylemektedir:

"Bu fenomenoloji ile Kant'ın transendental felsefesi arasında açık bir özsel ilişki ortaya çıkmıştır… Ancak, fenomenolojik transendental felsefe özsel olarak bütün tarihsel felsefelerden yöntemsel olarak ve temel sonuçlarının ve kuramlarının bütün içeriği bağlamında ayrılsa da, o yine de değiştirilemez içkin bir zorunlulukla transendental felsefedir.[106]

Doğal tavır, dünyayı, varlıkları kendiliklerinden olan, yani sorgulanmamış verilmişlikleriyle karşımızda duran gerçekliklerden kurulu olarak algılamaktadır. Dolayısıyla doğal tutumu benimsemiş olan gündelik hayat ve pozitif bilimler, pratik ve teorik etkinliklerini doğrudan bu dünya üzerinde sürdürmektedirler. Oysa transendental problem, dünyanın yanı sıra dünyayı soruşturan bütün bilimleri ve dünyanın 'bize göre dünya' olduğu bilinç durumunu da inceleyen bir felsefe anlayışının konusudur. Doğalcılığı aşmış olan fenomenolojiye göre dünya ve dünyaya dair ne varsa, hepsi topyekün anlamlarını, benim tasarımlarımda,

[106] Ayrıca bkz.: Edmund Husserl, **"Kant and the Idea of Transcendental Philosophy",** Çev.: T.E.Klein & W.E.Pohl, The Southwestern Journal of Philosophy, Sayı 5/3, 1974, s.:9-13.

düşünmemde ve eylemlerimde kazanmaktadırlar. Bu nedenle fenomenolojik epistemolojinin araştırma sahası şöyle ifade edilebilir:

"Bilgi eleştirisinin başlangıcında bütün dünya, yani fiziksel ve ruhsal dünya, sonunda bu nesneleri konu edinen bütün bilimlerle birlikte insanın kendi 'ben'ini de sorgulamalıdır."[107]

Dolayısıyla dünyanın sahip olabileceği tüm anlamların, öznel başlangıçta şekillendirilmiş bilinçli birer anlama tekabül ettiği açıktır. Öyleyse doğal tutumun kendinden apaçık olarak kabul ettiği varlık, esasında apaçıklığının kaynağını benim apaçıklıklarımda bulmaktadır. Bu nedenle dünyanın var olduğuna dair doğalcı kabul, aslında alışkanlık temelinde bizim bilincimizde anlam temellerini bulmaktadır. Daha açık bir dille söyleyecek olursak, dünyevi gerçeklikler dünyası, bizim zihinsel süreçlerimiz tarafından hem anlamlandırılmakta; hem de bilincin öznelliğiyle ilişkiye girmek bakımından bu dünya, varlığına dair tüm belirsizliklerden kurtulmuş olmaktadır.

"Fenomenoloji için varlık, asıl varlık, gerçek varlık denilince anlaşılan şey, artık nesneler dünyası değil, tersine, nesneler dünyası için aşkın olan bir dünyadır. Buna göre de nesneler dünyasının varlığı ya da yokluğu fenomenoloji felsefesi için ön planda bir sorun değildir."[108]

---

[107] Bkz.: Edmund Husserl, **"Fenomenoloji Üzerine Beş Ders",** Çev.: Harun Tepe, Bilim ve Sanat yay., Ankara, 2003, s.:55.

[108] Bkz.: İsmail Tunalı, **"Felsefenin Işığında Modern Resim",** RH + yay., 2003, İstanbul, s.:137

Bu nedenle bizler dünyevi varoluş ve dünyanın anlamı hakkında düşündüğümüzde, artık zorunlulukla, dünyanın anlamını kendinde yaratan transendental özne olarak kendimize dönmek durumunda kalırız. Çünkü bizler dünyaya ait ve dünyanın anlamını yaratan öznellikler olarak 'bizim için dünya'nın açıklamasını, ancak kendi bilinçli yaşama sürecimize dönerek yapabiliriz. Dünyanın bizim için olan anlamının şekillendirildiği bilinçlerimiz hem kendilerini hem de kendileri vasıtasıyla bilinir hale gelen dünyayı sorgulamak zorundadırlar. Bunun gerekçesi ise hiç kuşkusuz yukarıda da söylendiği üzere, dünyanın her daim anlamını ve geçerliliğini bizde kazanıyor olmasıdır.

"Eğer varlık, transendental bilinçte yapılandırılmamış olsaydı, özün, gerçek bir öz olabilmesi imkansızlaşır, sofistçe bir tavra girilir ve Protogoras'ın dediği gibi, insan her şeyin ölçüsü olurdu. Öte yandan, Husserl, fenomenolojiyi 'evrensel felsefe' diye de tanımlar ve bunun, geleneksel felsefedeki bütün karşıt noktaları diyalektik sanatına ya da uzlaşmanın çelimsizliğine başvurmaksızın bağdaştırdığını ileri sürer."[109]

[109] Bkz.: Nermi Uygur, **"Edmund Husserl'de Başkasının Ben'i Sorunu",** s.:53.

3.6.Transendental Problem ve Transendental Düalizm

Transendental problem dahilinde bilincin göreliliği, sadece olgusal dünya için değil; aynı zamanda eidetik zorunlulukla kavranılan mümkün dünyalar için de söz konusu olacak şekilde ele alınmaktadır. Mümkün birer öznellik olarak bizlerin özgür ve kurgusal çevresi, bu olgusal ve eidetik dünyaların birlikteliğinden oluşmaktadır. Dünyevi şeylerin içlerinde barındırdıkları anlam, gerçeklik olarak içerilmeyen birer aşkınlıktır ve ancak dünyanın kabul edilen anlamı olarak bizlerin bilinç öznelliklerinde edinilebilmektedir. Buna koşut olarak dünyanın kabul edilen anlamını taşıyan ve bu anlam üzerinden kendisi de zorunlu olarak varsayılan öznellik ise, fenomenolojik terminolojiyle ifade edildiğinde 'transendental ben'e tekabül etmektedir. Böylelikle bu bağlantıdan türeyen problematikler de transendental problemleri oluşturmaktadırlar. Ancak burada belirtilmesi gereken önemli bir nokta vardır ki, ideal türden dünyalar, kavranılmaları ve yönelimsel ilişkileri doğrudan öznelliklerimizle bağlantılı olmadıklarından dolayı, bu transendental dönüşümün kapsamı dışında kalmaktadırlar. Yani özleri bakımından değişmeyen bu saf idealiteler, kendi varoluşlarını eidetik evrensellikte bulmaktadırlar. Bu vesileyle bilinç dahilindeki araştırma artık eidetik bir formülasyon kazanmış olmakta ve dolayısıyla eidetik bir bilim olarak transendental fenomenolojinin kuruluşu tamamlanmaktadır.

Transendental bir fenomenolojinin kurulumunda olmazsa olmaz olan 'fenomenolojik psikoloji'; varlığa ve bilince dair tüm araştırmaları kapsayıcı bir disiplin olarak, kullandığı 'fenomenolojik indirgeme' yöntemiyle, bilinçli öznenin öz'üne ulaşılmasını mümkün kılması bakımından transendental fenomenolojiye muazzam bir katkı sunmaktadır. Zira doğal tavrın savı paranteze alınmasından sonra başlayan ve mutlak bilinç alanının elde edilmesiyle sonlanan bir işlem olarak 'epokhe'; bütün transendental yaşantıların üzerinde döndüğü bir eksen olan 'salt ben'i fenomenolojinin hizmetine sunmuştur. Husserl, 'salt ben' ile ortaya çıkan öznellik sorunsalını, 'transendental öznellik' zemininde çözümlemeye çalışmıştır.

Hem empirik hem de eidetik anlamdaki psikoloji disiplinlerinin her ikisinin de yalın varoluşuyla dünyayı doğalcı bir tutumla ele aldıkları düşünüldüğünde, ikisinin de pozitif bilim statüsünde oldukları açıktır. Edimsel psişe ve psişe topluluklarını aydınlatmak isteyen psikoloji disiplinlerinin araştırma konusu olarak deneyimle doğrulanmış olanların dünyası da, teorik hakikatle belirlenmiş olanların dünyası da, geçerliliği kuran ve onaylayan akıl formlarını içermektedirler. Nitekim 'bilinçli özne', kendi özüne eidetik terimlerle yönelmektedir. Öznelliğin mümkün dünyasına ait olan yönelimsellikleri somut ve sistematik bir biçimde açıklamak isteyen transendental felsefe, uzamsal dünyaya ait olan 'ben-özne'leri saf ve yalın olarak varolan insan ve hayvan zihinleri olarak ele almaktadır. Doğal ve dünyevi olan ilgi yerine transendental ilgi yerleştirildiğinde görülecektir ki, artık psikoloji transendental felsefenin öncüllerini karşılayamamaktadır. Transendental problem, içinde mümkün dünyanın kurulduğu bilinçli yaşama dair öznelliği aydınlatmak amacındadır. Mümkün dünyanın varlık anlamı ile onu oluşturan tüm kategorilerin (insan, hayvan, cansız şeyler vb.) ortaya çıkartılması gerekliliğine inanan Husserl, bu amaca yönelik olarak tüm mümkün bilimlerin transendental anlamda epokhe'ye uğratılmalarını ön görmüştür. Böylelikle fenomenolojik indirgeme sonrası ulaşılan saf psişik deneyimler ve onları inceleyen psikoloji disiplininin kendisi de epokhe'ye uğratılmakta, yani transendental fenomenolojinin konusunu oluşturacak olan transendental problemlere, ikinci bir eidetik indirgeme vasıtasıyla ulaşılmaktadır. Psikolojiyle birlikte psişik olan her şeyin de paranteze alındığı bu eidetik indirgemede hem nesnel dünyanın varlıksal geçerliliği, hem de içkin deneyimin tam algılanmış olan tüm olguları epokhe'ye uğratılmaktadır. Tam algılanmış olguların varlıksal geçerliliklerine de ket vurmakta olan bu süreçten arda kalan 'ben', tüm nesnel geçerliliklerin ve temellerin belirleyicisi olarak 'transendental bir ben'dir ve asla, 'psikolojik bir ben' değildir. Bu noktada transendental fenomenolojinin psikolojizme düşmekten kaçındığı ve de bunu sağlamak üzere, transendental ben ile psikolojik ben arasında bir ayrıma giriştiği görülmektedir. Bu ayrımın dayandırıldığı argüman ise, 'transental ben'de psiko-fiziksel insanın bileşenleri olarak hiçbir ruhsal fenomenin bulunmayışıdır. Her ne kadar bu transendental ben ve psikolojik ben ayrımı bizi paradoksal bir çift anlamlılıkla karşılaştırsa da, bu vesileyle transendental problemin yeniden kendine döndüğü öznellik ve bilincin, psikolojinin ilgilendiği

öznellik ve bilinçten farkı ortaya konulmak suretiyle psikolojizmden uzaklaşılmaya çalışılmıştır. Kısaca bu ayrımın ortaya çıkardığı paradoksal durumdan söz edecek olursak, bu çift anlamlılığın ortaya çıktığı nokta; dünyevi varlıklar olarak biz insanların bir yanımızla psikolojik, bir yanımızla transendental varlıklar olduğumuz düşüncesinin belirmesidir. Psikolojik yanıyla psişik yaşamın özneleri konumundaki biz insanlar, transendental yandan da dünya-kurucu bir yaşam sürecinin özneleri konumunda olmaktayız. Transendental fenomenoloji bu ikiliğin aşılması konusunda "apaçıklık" kavramını kurtarıcı olarak görmüştür.

Fenomenolojik indirgeme yardımıyla psiko-mantıksal bir biçimde elde edilen psişik öznellik, eidetik bir forma büründükten sonra fenomenolojik psikoloji için temel teşkil etmektedir. Ancak bu psişik öznellik, transendental öznellikle benzer biçimde, gündelik dilde 'ben' ve 'biz' olarak tezahür etmesine karşın, aralarında büyük bir fark bulunmaktadır. Psişik öznellikler gündelik yaşam ve pozitif bilimlerin doğal tavrı uyarınca elde edilmelerine karşın, transendental öznellikler, nesnel ve eidetik bir dünyanın bileşenleri olarak, hatta daha ziyade, içinde bu dünyanın var kılındığı bilinç özneleri olarak kavranılmaktadır.

Tam algılanmış 'ben' ve 'biz' , bunların kendileri açısından mevcut olduğu tam algılayan bir 'ben' ve 'biz'i gerektirirler ki, bu tam algıyan transendental öznelliklere, transendental deneyimler yoluyla ulaşılabilmektedir. Nasıl ki psişik deneyim saflık için indirgemeci bir yöntem gerektirirse, aynısı transendental deneyim için de geçerlidir. Psikolojik indirgemenin üzerine gerçekleştirilen saflaştırma uyarınca 'transendental indirgeme' yöntemiyle mümkün dünyaların göreliliği ortadan kaldırılmış olunmaktadır. Transendental indirgeme yöntemiyle, hem saf psişeler hem de saf psikoloji parantez içine alınır ve transendental birer fenomene dönüştürülürler. Yani doğal dünyada iş gören psikolog, orada ortaya çıkan öznelliği, saf psişik öznelliğe indirgerken; transendental fenomenolog ise, bu saf psikolojik öznelliği, mutlak anlamda kuşatıcı bir epokhe'ye uğratmakla, transendental saf öznelliğe indirgemektedir. Transendental saf öznellik, kendi içinde dünyanın tam-algısını veren ve ortaya koyan öznellik olarak transendental fenomenolojinin yapı taşıdır. Bu saf öznellik, daha ziyade, hayvansal gerçekliklere ait psişenin tam-algısını nesnelleştiren bir öznelliğe tekabül etmektedir.

Transendental indirgeme yöntemi ile kendi varoluşumuz dahil olmak üzere tüm dünyayı salt bir fenomen olarak kabul eder ve dünyanın tam-algısına sahip olmamızı sağlayan zihinlerimizin yönelimsel yaşam süreçlerini inceleme olanağı buluruz. İçinde psikolojik ve gerçek algı süreçlerimizden de izler barındıran yönelimsel yaşam süreçlerimiz, epokhe'ye uğratıldıktan sonra transendental zihin süreçlerimize dönüşmektedirler. Böylece transendental açıdan saf nitelikteki verilere ulaşılmasını sağlayan bu yöntem, bilinç üzerinde yürütülen tutarlı bir refleksiyon olarak yeni, görüsel ve transendental nitelikteki bir 'iç deneyim'e karşılık gelmektedir. Transendental epokhe vasıtasıyla kazanılan bu deneyim türü, varlığın sınırsız transendental alanının kapılarını açmaktadır. Kısaca; transendental epokhe neticesinde ulaşılan transendental alanın, sınırsız psikolojik alana; ve transendental fenomenolojik indirgeme yönteminin de, saf psikolojik indirgeme yöntemine koşut olduğu görülmektedir. Keza transendental hayatın içinde kavranılan "transendental ego" ya da egolar topluluğu da, bilincin onlara has psikolojik yaşamıyla birlikte , 'psikolojik anlamdaki ben ve biz'in transendental koşutudur.

"Husserl 'empirik Ben'in kendi yaşantılarından oluştuğunu söyleyemeyeceğimizi, buna karşın 'tinsel Ben' için bunun söylenebileceğini iddia eder."[110] *"Tinsel Ben, Husserl'e göre, yaşantılardan oluşan bir demettir ve bir yaşantılar akımıdır."*[111]

Somut olarak kavranılan psikolojik anlamdaki "ben" vasıtasıyla kurulan "doğal ego" ile somutluğu içerisinde kavranılan "transedental ego" birbirlerinden farklı olmakla birlikte, birbirleri arasında bir geçişlilik mümkündür. Öyle ki, örneğin transendental ego'nun deneyim alanında herhangi bir tutum değişikliği söz konusu

---

[110] Bkz.: W.Künne, **"Abstrakte Gegenstände: Semantik und Ontologie",** Frankfurt am Main, 1983, s.:174.

[111] Bkz: E.Marbach, **"Das Problem des Ich in der Phänomenologie Husserls",** Kluwer Academic Print on Demand, Lahey, 1974, s.:298.

olduğunda bu transendental benlik deneyimi, psikolojik-benlik deneyimine dönüşebilmektedir. Dolayısıyla bu iki ego arasındaki geçişlilik, bir "ben özdeşliği" meydana getirmekte ve de böylelikle saf psişik bir öznelerarasılık inşa etmektedir. Varlıksal anlamların karışık bir biçimde iç içe geçmiş olmaları nedeniyle mümkün olan 'ben özdeşliği', tutum değişikliğiyle kavranılır hale gelmekte ve sebebiyet verdiği saf psişik öznelerarasılık; hem transendental unsurların hem de dünyevi unsurların, kendisi aracılığıyla varoluşsal bir anlam kazandığı mutlak varoluş temeline denk düşmektedir. Bu varoluş temelinde saf psişik öznelerarasılığın transendental nitelikte olması; onun göreli ve eksik varoluşa sahip bir şeyin anlamı olarak, yönelimsel bir birlik olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla öznelerarası geçişliliğin yanısıra, transendental yapıdaki öznelerin diğer özne birliklerine katılımı da mümkündür: Husserl tekil öznelerin diğer özneler çokluğuna katılımını, transendental fenomenlerin içinde olanak buldukları sentetik bütüncül yapılar yoluyla açıklamaktadır.

3.7.Evrensel Bir Bilim Olarak Transendental Fenomenoloji

Bilincin psikolojik ve transendental anlamlarının açıklaması yapıldıktan ve bilince yönelik eidetik bir bilimden söz ettikten sonra, hazır psikolojizmin tarihsel başa çıkılmazlığının nedenlerini de kavramaya başlamışken, artık evrensel bir bilim olarak transendental fenomenoloji düşüncesi üzerinde daha kapsamlı olarak durabiliriz.

Transendental fenomenoloji, her ne kadar fenomenolojik psikolojiden bağımsız olsa da, transendental düzleme erişilmesi için elverişli bir zemin hazırlaması bakımından önemlidir. Saf psikoloji öğretisinin içeriği transendental terminoloji aracılığıyla değiştirilip eidetik bir bilim niteliğindeki transendental fenomenolojiye evrildikten sonra, bu fenomenoloji alanındaki iki temel sorunla karşılaşılır. Birincisi, olgusal ve rasyonel bir bilim olarak kesin bir psikolojiyi mümkün kılacak hakiki bir "iç deneyim" yöntemini anlamaya dair güçlük; ikincisi ise, transendental yöntem ve soruşturmanın ayırt edici özelliğini anlamaya dair güçlüktür.

Saf özler alanında iş gören ve dolayısıyla da irreal fenomenleri araştırma konusu edinmiş olan transendental fenomenoloji, hem gerçek olanın hem de gerçek-olmayanın öz bilgisinin elde edilmesine aracı olan ideal bir bilimdir. Transendental fenomenoloji, gerçek dünyanın dışında bulunan saflaştırılmış irreal yaşantıları, teklikler (singuläre Einzelheiten) olarak değil, bilakis özler olarak araştırmakla büyük bir hataya düşmekten kaçınmıştır. Öyle ki transendental fenomenoloji şayet bu irreal deneyimleri tekil olgular (Fakta) olarak ele almış olsaydı, metafizik unsurları olgusal bir alanın konusu etmiş olmakla büyük bir hataya düşmüş olurdu.

Kavranabilir tüm varlıkların apriori bir bilimi olarak transendental fenomenoloji, fenomenolojik yöntemi kullanarak olumsal ontolojinin dogmatizmini aşmış ve Leibnizci evrensel ontoloji düşüncesini gerçekleştirmiştir. Nitekim tek yanlı ve dogmatik nitelikteki doğalcı ontoloji, bütün varlık sahasını dünyevi gerçekliklerin nesnel varoluşlarına indirgemiş ve transendental özsel varlıkları gözardı etmiştir. Oysa transendental fenomenoloji varlığın eksiksiz bir bilimi olarak transendental

varlığı kavranabilir tüm varlıksal yapılar bazında içermekte ve varlığa ilişkin anlamı, yönelimsel yapıdan türetmektedir. Dolayısıyla hakiki evrensel ontoloji olarak fenomenoloji, fenomenolojik yöntemi kullanarak doğalcı ontolojinin dogmatizmini aşan ve transendental yapıda bir ontoloji kurmakla varlığı eksiksiz olarak ele alan bir yapıya sahiptir.

Fenomenoloji içerisinde kurulacak olan matematiksel bilimlerin vb. apriori disiplinlerin paradoksal ve kökensel krizler yaşamayacağını düşünen Husserl'e göre, fenomenoloji, bilimleri dogmatik nitelikteki pozitivizmin etkisinden özgürleştirecek ve kuşatıcı birer eidetik ontolojiye dönüştürecek güce sahiptir. Nitekim empirik bilimler evreninin temel krizlerinden kurtulması ve eksiksiz bir evren tasavvurunun sağlayıcısı olan empirik ve apriori bir bilimin tesis edilebilmesi için fenomenolojik temellendirme yönteminin benimsenmesi gerekmektedir. Olgusal ve transendental öznelerarasılığın evrensel bilimi olarak 'empirik fenomenoloji', eidetik fenomenolojik yöntem temeline dayandırılarak yapılandırılacaktır. Apaçıklık, hakikat ve akıl yürütme türünden psişik edimler 'tasvirci psikoloji' vasıtasıyla tanımlanıp gözlemlendiğinde, bilimsel kuramların tümdengelim ve çıkarımlardan hareketle nasıl kurulabildiği açıklanacaktır. Dolayısıyla, kendileri aracılığıyla bilgiye ulaşılan psişik fenomenlerin eidetik fenomenolojik yöntem ile araştırılması, neticede onların nasıl olup da apaçık algı edimlerinden edinilmiş olduklarını aydınlatmakta ve beraberinde, bu çalışmalarla Husserl'in 'saf mantık' ya da 'bilimin kuramı' adını verdiği disiplinin ilk tohumları atılmış olmaktadır.

Transendental felsefe ile Husserl, öz'ü ortaya çıkartmak üzere eidetik indirgeme yöntemini benimsemiştir. Bu yöntemle, epokhe sonrası elde edilmiş olunan önceki orijinal yaşantının bir refleksiyonu gerçekleştirilmekte ve böylece yaşantı, 'transendental ben' için artık bir nesne haline gelmektedir. Bu vesileyle transendental indirgeme, bilincin durmaksızın akıp gitmekte olan intentional bir yaşama olduğunu ortaya konulur. Bir nevi 'ideasyon' olarak görülebilecek olan 'eidetik redüksiyon' ile başlangıç nesnesi olarak 'fenomenolojik nesne' hayal gücünde çeşitli biçimlerde değişikliğe (epokhe'ye) uğratıldıktan sonra, değişen nesnelerin hep aynı kalan birbirlerinden farklılıklarına karşın, kendi aralarında bir uyum barındırdıklarını serimler. İşte bu uyum Husserl'in ulaşmayı amaçladığı öz'ün,

yani genel biçim olarak idea'nın ta kendisidir. Kısaca öz'ü veren görme, yani özgörü vasıtasıyla transendental fenomenolojinin eidetik indirgeme neticesinde bizi ulaştırdığı öz; eidetik ve betimleyici bir bilim olarak 'transendental fenomenoloji'nin kurulmasını sağlamaktadır.

Varlığın bilinç sayesinde var olduğunu söylemiş olması bakımından solipsizm, idealizm hatta empirizme düşme tehlikesiyle karşı karşıya kalan Husserl, bu iddiayı boşa çıkartmak uğruna felsefesinde 1907 yılı sonrasında kapsamlı bir mücadeleye girişmiş ve fenomenolojisini transendentalleştirerek bu suçlamalardan kurtulmaya çalışmıştır. Aynı tehlikelerle karşılaştığında, bunları aşmak için Tanrı'nın ve dış dünyanın varlığını ileri sürmüş Descartes'tan farklı bir rotada ilerleyen Husserl, nesne ile özneyi birbirlerine bağımlı kılmaktan kaçınmış, bundan ziyade algılama edimine değer vermiştir. Bu nedenle nesneyi öznede, yani transendental bilinçte temellendirmiş olan filozof, ne yazık ki özneye bağımlı bir nesne anlayışı kurarak idealizme düşmüştür. Nitekim bu görüşünü, nesnelerin benim için oldukları kabulüyle ortaya koymuştur. Husserl'e göre nesneler, gerçek ve mümkün bir bilincin nesneleri olarak benim için neyse, o'durlar.

Görüldüğü üzere, nesne kurucu bir özne olarak evreni yapılandıran tekbenci anlayış doğrultusunda, öz'lerin süje atarafından algılandıkları halleriyle ortaya çıkacaklarına dair kanaat, Husserl'i hem solipsizm hem de empirizm uçurumunun kıyısına getirmiştir. Fakat bununla birlikte 'fenomenolojik redüksiyon' aracılığıyla elde edilen 'saf bilinç'in, mutlak ve transendental bir bilinç olduğunu, bu nedenle de bütün bilinç edimlerinde aynı kalıcı özü yakalayabildiğini iddia eden filozof, böylece solipsizme düşmekten kurtulmuştur. Zira Husserl'e göre, duyular sayesinde, akıl sahibi olan tüm varlıklar, başka ben'ler için geçerlilik taşıyan 'intersübjektif' bir yapıyı kurabilmektedirler.

Her ne kadar Husserl, düştüğü iddia edilen bu idealizmin kendi rızasıyla yönelmiş olduğu transendental bir idealizm olarak farklı olduğunu öne sürse de, netice itibariyle onun idealizmi yine de nesneyi özneye indirgeyen tipik bir idealizm olarak görülmeye devam etmiştir. Hakkındaki psikolojizm suçlamalarına karşı bir kalkan niteliğinde kullanılabilecek yeni kuram ve çözümler geliştirmiş olan Husserl,

solipsizmi aşmış olmaktan ve Leibnizci bir idealizme yakınlaşmaktan başka, söz konusu psikolojizm iddialarını kökten aşacak bir çözüm geliştirememiştir. Buna karşın içine düştüğü tekbenci anlayışla mücadelesi ve solipsizm batağından kurtulması takdire şayandır.

Yeni terminolojisi ve transendental fenomenolojisi bağlamında, hakkındaki tüm psikolojizm suçlamalarına yanıt verdiğini düşünen filozof, fenomenolojisi sayesinde tüm felsefi ikiliklerin çözüme ulaştığına inanmıştır. Husserl'e göre fenomenoloji, somut veriler olarak fenomenolojik görülerden, transendental düzeydeki yapıların sistematik analizini gerçekleştirmiş olan apriori bir bilimdir ve "rasyonalizm-empirizm", "rölativizm-dogmatizm", "öznelcilik-nesnelcilik", "ontolojizim-transendentalizm", "psikolojizm-antipsikolojizm", "pozitivizm-metafizik" gibi düalizmlerin aşılabilmesinin anahtarıdır.

Öznelcilik, rölativizm, rasyonalizm ve empirizm gibi problemlerin çözümünün tutarlı ve kuşatıcı niteliğe sahip olan 'transendental öznellik'ten geçtiğine inanan Husserl, tüm nesnelliklerin uygun birer deneyimde kanıtlanması gerektiğini düşünen bu öznellik anlayışının içinde derin bir nesnelliğin gizli yattığını düşünmektedir. Dolayısıyla öznelliğin en son kaynaklarına varıncaya dek geri gidilerek orada gizil yatan nesnelliğin açığa çıkarılmasıyla doğrudan öznellik probleminin kendisinin ve de rölativizm sorununun çözümleneceğini düşünen filozof, keza aynı transendental öznellik yoluyla hem dogmatik rasyonalizmin hem de 'deneyim'e dayalı empirizmin aşılacağına inanmaktadır. Nitekim empirizmin sınırlı 'deneyim' kavramı yerine fenomenolojik veri kaynağı olarak 'görü' kavramını yerleştiren filozof, böylelikle evrensel ve tutarlı bir empirizm anlayışıyla emprizm düşüncesindeki tıkanıklıkların giderileceğini düşünmüştür. Böylece felsefi sorunların topyekün fenomenolojik çözümünün gerçekleştirilmesi bütün varlığın transendental öznelliğe ve de onun kurucu yönelimsel işlevlerine geri götürülmesine dayandırılmaktadır. Rasyonalizm-empirizm ikili hattı içinde, Descartes, Kant ve Alman İdealizmi üzerinden yön değiştirerek günümüze ulaşmış olan ve yönelimsel fenomenler olarak çağrışımları ortaya koyarak Hume'cu kurgusalcılığın, "saçma teorilerde içerilen şey", "kalıcı varoluş" ve nedensellik ön-görülü keşiflerini içeren transendental felsefe; fenomenologlardan süregelen bir felsefe (philosophia perennis) için yaşamaları

beklentisini taşımaktadır. Tüm bu noktaların genel olarak ortaya koyduğu genel tabloda görülen resim, şüphesiz Husserl'in psikolojizme düşmüş olduğu yönündedir.

3.8.Edmund Husserl Felsefesinde Psikolojizm Sorunu

Çalışmalarına matematikçi kimliğiyle başlamış olan Husserl, hocası Brentano'nun ve de çağındaki baskın psikolojik epistemolojinin felsefesi üzerinde bıraktığı etkiyle, 1891'de psikolojik temelli bir aritmetik felsefesi geliştirmiş ve bu girişimi nedeniyle birçok matematik eleştirmeni tarafından şiddetli eleştirilere maruz kalmıştır. Psikoloji temelli aritmetik felsefesi yardımıyla öznel refleksiyonun rölatif yapısından bağımsız ve kesinlikli bir bilgi içeriğine ulaşacağına inanan filozof, daha sonra kendisi de *'Aritmetik Felsefesi'* adlı kitabı nezdinde kendisine yöneltilen eleştirileri haklı bularak şunları söylemiştir:

"Düşünmenin psikolojik bağlantılarından düşüncenin içeriğinin mantıksal birliğine bir geçiş yapılması gerektiği anda, ihtiyaç duyulan süreklilik ve açıklık elde edilemedi."[112]

Husserl, doktora tezi olan ve 1887'de teslim etmiş olduğu *"Sayı Kavramı Üzerine Psikolojik Analizler"* başlıklı çalışmasının ilerletilmiş bir hali olarak kaleme aldığı *'Aritmetik Felsefesi'* adlı yapıtında, çalışmasına konu olarak matematik nesneleri almış ve aritmetiğin temel kavramlarıyla ilgili mantıksal ve psikolojik tahlillerde bulunmuştur. İşte tam da aritmetiğin temel kavram ve işlemlerinin psikolojik analizini yapmak açısından psikolojist bir tutum sergilemiş olan filozof, psikoloji kılavuzluğunda araştırmasını sürdürmüş; aritmetik kavramların oluşumundan, birlik kavramından ve insan bilincinin psişik fenomenlerine dayanan sayılar gibi matematiksel olgulardan hareket etmiştir. Bu fenomenleri 'Aritmetik Felsefesi'nde tasvir etmek ve sınıflandırmak isteyen Husserl, erken dönem olarak nitelendirilen bu döneminde tamamen bilinç fenomenlerinin psikolojik

[112] Bkz.: Edmund Husserl, **"Logische Untersuchungen: Prolegomena zur reinen Logik",** "Önsöz", Band I, Max Niemeyer, Halle, 1900, s.:VII.

betimlemesinden hareket etmiş, bu nedenle de matematik ve mantık biliminin nesnelerini psikolojik bir biçimde değerlendirdiği için eleştirilerin odağı olmuştur. Her ne kadar eserine '*Aritmetik Felsefesi'* adını vermişse de felsefi analizlerden ziyade psikolojik bir aritmetik değerlendirmesi yapan filozof, açıkça psikolojizme düşmüştür. Husserl'e yöneltilen psikolojizm suçlamalarının karşısında olan düşünürlerden biri olarak Elizabeth Ströker, 1992'de kaleme aldığı *"Husserls Werk. Zur Ausgabe der Gesammelten Schriften"* adlı eserinde, Husserl'in hiçbir yazısında asla psikolojiye hizmet etmediğini savunmuştur. Ströker'e göre, Husserl *'Aritmetik Felsefesi'*nde sadece psişik edimlerin tasviri ve sınıflandırılması noktasında psikolojiden faydalanmış, bunun dışında Husserl'in bu eserinde *"...aritmetiğin nesnelerinin psikolojik değil, felsefi olarak aydınlatılması amacına hizmet edilmiştir."*[113] Her ne kadar daha sonra Ströker gibi kimi düşünürler, Husserl'in psikolojizme düştüğü iddiaların asılsız olduğunu ve Husserl'in felsefesinin doğru bir biçimde anlaşılamamasından kaynaklandığını iddia etseler de Husserl, felsefe tarihine bu eserindeki psikolojistik tavrıyla not düşülmüştür.

Aritmetik psikolojisi, matematiksel fenomenlerin temelindeki bilinç unsurlarını, psişik fenomenler olarak görmekte, bu nedenle de psikolojist bir analizi sahiplenmektedir. Örneğin Husserl'e göre, *"yalnızca zamansal olarak birbirini takip eden ve aralıklı olarak gerçekleşen duyu izlenimleri, adlandırıldıklarında 'içerik' ya da 'temsil' haline gelir ve bilince tesir ederler."*[114] Dolayısıyla Husserl, *"somut içerikler olarak gördüğü izlenimlerin bütünlüklü birleşmesini de psikolojik bir etkinlik olarak görmektedir."*[115] Görüldüğü üzere Husserl, duyu izlenimleri, bilinç içerikleri ve tasarımlar arasındaki ayrımı açıklığa kavuşturamamıştır. Oysa Hume'un bu noktada ele alınan *"duyu izlenimleri ile tasarımlar (ideler) arasındaki ayrımı"*[116]

---

[113] Bkz.: Elizabeth Ströker, **"Husserls Werk. Zur Ausgabe der Gesammelten Schriften"**, Hamburg, 1992, s.:7.

[114] Bkz.: Edmund Husserl, **"Philosophie der Arithmetik. Logische und psychologische Untersuchungen",** "Vorstellung", Gesammelte Schriften, Band I, Ed.: Elisabeth Ströker, Hamburg 1992, s.:32.

[115] Bkz.: **A.g.e.,** s.:146.

açık bir biçimde ortaya koymuş olduğu bilinmektedir. Husserl'de ise bu ayrımın ortadan kaybolduğu ve de onun yerini bu üç kavramın bir birlikteliğinin aldığı görülmektedir. Husserl'e göre duyu izlenimleri ile tasarımlar, kavramsal bir bütünlük içerisinde biraraya gelmişlerdir. "*Bir saatin monoton olarak tik tak şeklinde vurmasını işittiğimde, bu bende uyanan duyusal bir izlenime örnektir."*[117] *"Diğer taraftan bir bitki sapının, bir yaprağın ya da bir rengin tasarımı ise açıkça bir tasarıma denk düşmektedir."*[118] Dolayısıyla Husserlci anlamda kavramsal bir sentez çatısı altında yanyana bulunan tasarım ve izlenimler, psişik edimlerin kesin bir özetine tekabül etmektedir. Ancak Husserl'in edim ve yaşantı terimlerinden merkezi olarak söz ettiği asıl eser, *'Mantık Araştırmaları'*dır. *'Aritmetik Felsefesi'*nde Husserl, yalnızca edimlerin, etkin ve kendiliğindenlik karakteri olan psişik fenomenler olduğunu ifade etmiştir. Edimlerin etkinlikleri aktif ve sentezci bir kuruluşa işaret eder, ki onun ilk adımı farklı tasarım içeriklerinin farkındalığı ve vurgulanmasıdır. Her ne kadar kendiliğindenlik, etkinlik ve sentezleme; önceleri Kant ve Fichte tarafından sübjektivitenin önemli varlık belirlenimleri olarak sunulmuşsalar da Husserl, akt kavramının belirlenimini Kantçı ve Fichteci felsefeden farklı bir biçimde ele almıştır. Husserl'in akt anlayışındaki ayırt edici özellik, Husserlci aktın 'psikolojik-empirik akt' olmasıdır. Husserl'in edimleri, empirik bilinçte, diğer fenomenlerle eşdeğer görülen, psişik fenomenlerdir.

Temellerini psikolojiye dayandırdığı aritmetik felsefesinde düşünsel bağlantılardan teorinin birliğine geçiş konusunda problem yaşamış ve bunu kabullenmiş olan Husserl, bundan böyle matematik ve mantıksal geçerliliğin öznel refleksiyondan kurtarılması ve de mantığın psikolojiden özgürleştirilmesi amacına yönelik çalışmalar yapmıştır. Nitekim Husserl kendi dönemi üzerinde, mantığı psikolojiden kurtarma çabası ve girişimi sayesinde müthiş bir itibar edinmiş ancak

---

[116] Ayrıca bkz.: David Hume, **"Ein Traktat über die menschliche Natur, Buch I: Über den Verstand**", Reinhard Brandt, Hamburg, 1989, s.:8.

[117] Ayrıca bkz.: Edmund Husserl, **"Philosophie der Arithmetik. Logische und psychologische Untersuchungen",** s.:30.

[118] Ayrıca bkz.: **A.g.e.,** s.: 72.

buna karşın yine de felsefesinin ilerki dönemlerinde psikolojizme düşmüş olma suçlamalarından yakasını kurtaramamıştır.

'Mantık Araştırmaları' adlı eserinde çağının etkin psikolojik pozitivizm anlayışına; modern ve mantıksal pozitivizmden farklılık arz ettiği gerekçesiyle karşı çıkan Husserl, 'şayet pozitivizmle, bütün bilimlerin, üzerinde mutlak ve tarafsız temellendirişlerinin söz konusu olduğu pozitif bir bilim kast edilmekteyse, o zaman esas pozitivist olanlar, fenomenologlardır' görüşünü benimsemiştir. Bu anlayışı doğrultusunda döneminin matematik, mantık ve psikoloji bilimlerini kritik eden filozof, asla eleştirileriyle metafizik bir spekülasyona sebebiyet vermek istememiş; sadece matematiksel hakikatlerin psikolojik düşünme edimlerine indirgenemeyeceklerini ifade etmek istemiştir. Olguların asla olgusal bir varoluşa işaret etmedikleri kanaatindeki filozof, matematiksel hakikatlerin ideal ve olgusal birlikler olduklarını iddia etmektedir. Mantık ve matematiğin olası psikolojik bir temellendirmesinin hipotetik, spekülatif ve de metafizik nitelikte birçok sıkıntıyı beraberinde getireceği tezinden hareketle reddedilmesi gerektiğini düşünen Husserl, matematiksel ve bilimsel yöntemin psikolojik yönteme dayandırılmasının olanaksız olduğunu düşünmektedir. Böylelikle yeni bir değerler hiyerarşisi inşa etmek üzere fenomenolojik yöntemi kuran filozof, kesin bir bilim olarak felsefenin bu yöntemi kullanması gerektiğini iddia etmiş ve psikolojik yöntemi bilimin yöntemiyle eş değer görmemekle psikolojizme düşmekten kaçınmıştır. Her ne kadar Husserl felsefesinin ilerki dönemlerinde maruz kaldığı psikolojizm suçlamalarına daha sonra değineceksek de, bu döneminde filozofun psikolojizme radikal bir biçimde karşı çıktığını belirtmeliyiz. Husserl, 'olgu' kavramına koşut olarak 'öz' kavramını vurgulamakla, psikolojizme karşıt olmak pahasına dogmatik ön yargılar öne sürmüş değildir, aksine karşı çıktığı psikolojik olguların ön yargılardan arındırılarak 'öz'leri bakımından ele alınmalarına vesile olmuş ve bu yönüyle psikolojizm karşıtı bir atılımda bulunmuştur.

Husserl, *"Mantık Araştırmaları"*nda mantığı psikolojiden özgürleştirme çabaları doğrultusunda, mantık yasaları ile doğa yasaları arasında belirgin bir sınır çizmiştir. Düşünmenin yasalarına tekabül eden formel nitelikteki mantık yasalarının, psişik süreçlerin birbirleriyle bağlantılı oldukları nedensel doğa yasalarıyla

özdeşleştirilmelerini imkansız gören filozofa göre, şayet mantık ve doğa yasaları bir ve aynı şey olsalardı; mantığın ideal normlarına uygun bir biçimde ilerleyen edimsel düşünce, doğa yasalarına dayandırılmak zorunda kalınırdı ki, Husserl'e göre bu, büyük bir yanılgı olurdu. Zira düşünme etkinliği, mantıksal ilkelerden bağımsız olarak ortaya çıkamamakta ve düşünme eğilimlerinin hiçbiri kendisinde çelişki barındırmayacak nitelikte olamamaktadır. Şayet tek bir düşünme eğiliminin dahi, çelişkili yargıda bulunmayacak olması durumu mümkün olabilseydi bile, bu yine mantık ilkelerinin doğa yasalarıyla özdeş oldukları anlamına gelemezdi.

*'Mantık Araştırmaları'*nda; "saf mantığın ve epistemolojinin yeni ispatı" için Husserl, Christoph Sigwart ve Theodor Lipps gibi isimlerin felsefelerinde şahit olunan mantığı psikolojik gerekçelendirme arzusuna dair sıkıntı ve tutarsızlıkları ortaya koymuştur. Genel olarak, psikolojik yaşantılara ya da diğer psişik fenomenlere dayandırılan mantığın meşruiyeti denemesi olarak tasvir edilebilecek olan psikolojizm, *'Mantık Araştırmaları'*nın 1900 senesinde yayınlanan ilk cildinde ciddi eleştirilere maruz kalmıştır.

"Koyulabilen mantık kuralları, mutlak, genel-geçer ve apriori kurallar değil, bilakis belirsizce deneyimlerin genelleştirilmesi, yanyana var olmanın ve ardışıklığın tahmini düzenlilikleri hakkındaki ifadelerden ibarettir, ki o ifadeler katiyen yanılmaz ve açık bir saptamayı tespit etme yeterliğine sahip değillerdir."[119]

Psikolojik meşruiyetin belirsizliği, çağrışım psikolojisindeki ideaların çağrışım kuralına ve empirik durumdan bağımsızlığa dayanmaktadır. Locke'un empirik psikolojisi çağrışım yasasına örnekler sunmaktadır: *'Birisi biri tarafından ağır bir aşağılanmaya maruz bırakıldığında, bu her daim o kişiye, kendisine bunu yapan*

[119] Bkz.: Edmund Husserl, **"Logische Untersuchungen"**, Band I, Gesammelte Schriften, Ed.: Elisabeth Ströker, Hamburg, 1992, s.:72.

kişinin adı söylendiğinde, acı idesini çağrıştırır."[120] Bu tarz çağrışımlar, Locke'a göre *"keyfi ya da rastlantısaldır; alışkanlığa dayanır."*[121] Çağrışım kuramı gibi kimi kuramların öğrenimine yol açan yöntem, tümevarımsal olandır ve deneyimsel gerçeklikten türetilen genel kurallar olarak tanımlanabilir.

Brentano'ya göre*, "tasarımdan ancak bir şey ortaya çıktığında konuşabiliriz. Örneğin bir şey gördüğümüzde renk, bir şey işittiğimizde ses, bir şeyi hayal ettiğimizde bir fantezi imajı tasarlanmış olur. Bir şeyin adı olan bir kelimeyi işittiğimizde ve anladığımızda o kelimenin işaret ettiği tasarıma sahip oluruz ve bu tarz kelimelerin amacı tasarımları akla getirmektir."*[122]

Fakat Husserl, gerekli geçerli yasaları doğabilimsel yasalara göre düzenleyen tümevarım yöntemini yetersiz bulmaktadır. *"Tümevarım, yasaların geçerliliğini gerekçelendirmez, bilakis sadece bu geçerliliklerin ne kadar yüksek ya da alçak düzeydeki olasılıklarını gerekçelendirir; yani aklı başında ve haklı olasılıkları, yasaları değil."*[123] Psikolojik ve tümevarımsal olarak kazanılan kurallar, sadece zorunlu bir geçerliliğe değil, muhtemel bir olasılığa yaklaşırlar. Dolayısıyla bu kurallar yoluyla *"saf mantıksal yasaları, apriori ve geçerli kılmak mümkün değildir. Bu ancak, tümevarımsal yasalardan ziyade, kesin bir apaçıklık (Evidenz) aracılığıyla mümkün olabilir."*[124]

Husserl'in, mantıksal anlamda yasaya uygunluğun zorunluluğuna ve aprioriliğine dair talebi, onun psikolojizm eleştirisinin önemli bir argümanını göstermektedir. Husserl'in *"Mantık Araştırmaları"*nın ikinci cildinde zeminini hazırladığı "*yeni bilim, düşünmenin ve bilinç içeriklerinin saf bir fenomenolojisini*

---

[120] Bkz.: John Locke, **"Versuch über den menschlichen Verstand"**, Band I, 4.Baskı, Hamburg, 1981, s.:502.

[121] Bkz.: **A.g.e.,** s.:500.

[122] Bkz.: Franz Brentano, **"Psychologie vom empirischen Standpunkt",** Band II, 1925 , s.:34.

[123] Ayrıca bkz.: Edmund Husserl, **"Logische Untersuchungen",** Band I, 1992, s.:74.

[124] Ayrıca bkz. : **A.g.e.,** s.:74.

kapsayan bir bilgi teorisi olmalıdır.[125] Bu saf fenomenolojiyi Husserl, empirik psikolojiden farklı olan apriori bir bilim olarak anlamaktadır.

"Psikolojist mantıkçılar, ideal yasa ile varolan yasa, normatif düzenleme ile nedensel düzenleme, mantıksal ve gerçek zorunluluk, mantıksal sebep ile gerçek sebep arasındaki özsel ve asla birleştirilemeyecek farklılıkları görmezden gelirler. Düşünülebilir hiçbir derecelendirme, ideal ile real arasındaki dolayımı sağlayamaz."[*126] diyen Husserl, mantık yasalarının doğa yasalarıyla özdeş olamayacaklarını, sayılar arasındaki bağlantıları baz alarak kurduğu bir hesap makinesi örneğiyle açıkça serimlemiştir.

Husserl'e göre psişik edimlerin mantık yasalarıyla olan ilişkisi, sayılar ile aritmetik yasaları arasındaki ilişkiye benzetilebilir. Sayılar arasındaki bağlantılar, mekanik yasalara; mekanik yasalar ise aritmetik ilkelere göre düzenlenmektedir. Bu bağlantılar zinciri içinde açıklanacak olursa, kimse sayısal hesaplar yapan bir hesap makinesinin işleyişini açıklarken, mekanik yasalar yerine, aritmetik yasalara başvurmaz. Zira makinenin işleyişinin doğrudan, sayılar arası ilişkileri düzenleyen aritmetik yasalarla bir ilişkisi yoktur. Aynı şekilde hesap makinesine denk düşen bir diğer örnek olarak düşünmenin içinde vuku bulduğu bilinç göz önüne alınacak olursa, bilinç de psişik edimler alanı olarak doğrudan, düşünme süreçlerini düzenleyen genel mantıksal yasalardan türetilememektedir. Bu nedenle hesap makinesinin işleyişinin aritmetik yasalardan türetilmesi ne kadar mümkünse, psişik edimler alanının mantıksal yasalardan türetilmesi de o kadar mümkün görülmektedir. Dolayısıyla mantığın kendine has bir bilim olarak bağımsızlığını savunan ve onun asla psikolojinin bir eklentisi olarak ele alınamayacağını ifade eden Husserl, bu görüşüyle psikolojizme de karşı çıkmış olmaktadır. Mantığı bir olgu bilimi olmaktan

---

[125] Ayrıca bkz. : Edmund Husserl, **"Logische Untersuchungen",** Band II, 1992, s.: 6.

[126] Bkz.: Edmund Husserl, **"Logische Untersuchungen: Prolegomena zur reinen Logik",** Band I, 1900, s.:68.

ziyade, bir kural bilimi olarak niteleyen filozof, *"Mantık Araştırmaları"*nda kavramların mantıksal içerikleriyle kullanımlarına bağlı olarak ortaya çıkan düşünsel tasarımlar arasında belirgin bir ayrım yapmaktadır. Husserl'e göre apriori ve normatif özellikteki mantık yasalarının, betimleyici ve deneysel psikoloji yasalarına indirgenmesi olanaksızdır; zira kavramların mantıksal içerikleri ile o kavramların kullanımlarında ortaya çıkan düşünsel tasarımlar birbirlerinden bağımsızdırlar.

Örneğin, mantıktaki çelişme ilkesinin; yani bir yargının aynı anda hem doğru hem yanlış olamayacağını öngören çelişmezlik yasasının zorunluluğu; *"A ve A-Değil önermelerinin bir yasa gereği, birlikte doğru olamamalarından kaynaklanır, yoksa bu iki önermeye tekabül eden iki yargı edimini bir araya getirememizden değil. Bu durum, 'tasdik ve inkar düşüncede birbirini dışlar' ya da 'çelişik sayılan iki önerme aynı bir bilinçte aynı anda beraber bulunamaz' türünden psikolojist yorumların geçersiz olduğunu gösterir."*[127]

Görüldüğü üzere Husserl, *"Mantık Araştırmaları"*nın ilk cildinde, *"Aritmetik Felsefesi"*nde düştüğü psikolojist yanılgıya tekrar düşmemek için psikolojizme dair şiddetli eleştirilerde bulunmuş ve mantığı, psikolojiden özgürleştirmeye çalışarak psikolojizmle arasına mesafe koymuştur.

Mantıksal hakikatin psikolojik olana indirgenmesinin olanaksızlığı, Husserl'i, Platon'dan beri süregelen "χωρισμός / khorismos" ayrımına benzer biçimde, real olanla ideal olan arasında bir ayrım yapmaya teşvik etmişse de; Husserl bu iki karşı kutbun 'düşünme süreci' bazında birleştirilebileceklerini iddia ederek bu ayrımdan kaçınmıştır. Ona göre, insanın psikolojik gerçekliği olan "real" ile, mantıksal ve matematiksel hakikatin mutlak geçerliliği olan "ideal", düşünme sürecinde biraraya gelmekte ve böylece bireylerin psişik düşünme edimlerini kurmaktadırlar. Dolayısıyla düşünmeye ait olan ideal hakikatler, insanın düşünmesinde ortaya çıkmaları bakımından real bir tarafa da sahiptirler. İşte bu düşünmedeki real-ideal

---

[127] Bkz.: Edmund Husserl, **"Logische Untersuchungen: Prolegomena zur reinen Logik"**, Band I, 1900, s.:27.

birliği adı altında psikolojiyi tekrar öne sürdüğü *'Mantık Araştırmaları'*nın ikinci cildindeki *'Fenomenoloji ve Bilgi Teorisi Üzerine Araştırmalar' (Alm.'Untersuchungen zur Phänomenologie und Theorie der Erkenntnis')* adlı bölüm, Husserl'i yeniden, ilk dönem eserlerinden *'Aritmetik Felsefesi'*nde olduğu gibi, psikolojizme düşmüş olma suçlamasıyla karşı karşıya getirmiştir.

Husserl'in anlaşılması en zor çalışması sayılabilecek *'Mantık Araştırmaları'* adlı eserinin ikinci cildi, terminolojik bakımdan belirsiz ve uzun paragraflardan oluşmuş olan, bu nedenle de kavranılması güçlükler barındıran bir yapıttır. Bu yapıttaki *'Fenomenoloji ve Bilgi Teorisi Üzerine Araştırmalar'* başlıklı bölümde psikolojizme düştüğü öne sürülen Husserl, aslında burada dile getirdiği real ve ideal olanın sentezi düşüncesinde, bu iki kutbun düalizminden kaynaklanan sıkıntıları giderecek bir çözüm bulma denemesine girişmiştir. Zira olgusal ve düşünsel alanların timsali olarak 'real' ve 'ideal' kutupların birbirlerinden tamamen bağımsız ve kopuk olarak nitelenmelerinin, yahut bu kutuplardan herhangi birine indirgenmelerinin, varlığın doğasında büyük sıkıntılara yol açmakta olduğu aşikardır. Bu sıkıntıyı gidermenin yolu olarak Husserl'in öne sürdüğü sentez, esasında *'Mantık Araştırmaları'nın ikinci cildindeki en zor kısım olan "Bilginin Fenomenolojik Aydınlanmasının Öğeleri" (Elemente einer phänomenologischen Aufklärung der Erkenntnis)* başlıklı son bölümde detaylı olarak açıklanmıştır. Bu bölümde dile getirdiği üzere Husserl, real ve ideal olan arasındaki düalizmin, 'kategoryal görü' (Kategoriale Anschaaung) olarak adlandırılan bir yöntemle aşılabileceğini söylemektedir. Bu yöntemle Husserl; mantıksal nesnellikler ile ideal birlikler arasında bir köprü kurmayı denemiştir. İşte tam da bu noktada, Husserlci 'kategoryal görü' formülasyonu, Husserl fenomenolojisini idealizme sürüklemiş olduğu gerekçesiyle eleştirilmektedir. Oysa Husserl'ci fenomenolojinin belki de en özgün kavramı olarak karşımıza çıkan 'kategoryal görü'; daha sonra Hedwig Conrad-Martius, Scheler, Heidegger ve Wesenschau gibi düşünürleri besleyerek felsefi çalışmalarına konu olacak ve Gibson tarafından "özsel içgörü" olarak yorumlanacak bir kavramdır.

"Doğal olarak, baştan başlayarak akıl eleştirisinin, feomenolojik transendentalizme ve bununla da Kant'ın pozisyonunun en derin anlamında bütün 'metafizik' unsurlarının (örneğin, kendinde-şey öğretisinin, 'intellectus archetypus' kuramının, transendental tam algının veya genel olarak bilincin mitolojisinin vb.) ötesine gitmeliyiz."[128]

Husserl'in 'kategoryal görü' teriminin karşılığını, ideal gerçeklikler olarak verebiliriz. Ona göre 'ideal gerçeklikler', bizim rasyonel apaçıklıklarımızda kendi mutlak geçerliliklerini bulan; bir yanıyla ideal ve bir yanıyla gerçek olan bir birliktir. Bu sentez dolayısıyla psikolojizme düştüğü iddia edilen Husserl, 'kategoryal görü' yöntemiyle metafizik spekülasyonu diriltmiş ve real ile ideal arasına sıkışıp kalmıştır. Bu nedenle Husserl'e yakıştırılabilecek en doğru tabir, onun irrasyonalizmin rasyonalisti olduğudur. Nitekim Husserl'deki paradoksal kimlik kendisini 'kategoryal görü' öğretisiyle açığa vurmuştur. Böylelikle hakikatleri, sanki daha önceden zaten verilmişler gibi kabul edip sadece bulmakla yetinen filozofun düşünme yapısındaki paradoksallık, aslında filozofun *'Mantık Araştırmaları'* yapıtının ilk cildinde benimsediği mantıksal mutlakçılıktan türemektedir. Yani kategoryal görü öğretisinin belirtileri ve de ilk kaynakları, düşünen özne bağlamındaki mantıksal mutlakçılıkta yatmaktadır. Bununla ilgili olarak *'Mantık Araştırmaları'*nın ilk cildinde bu öğretinin ipuçlarını içeren bir pasaj bulunmaktadır:

"Muğlak genel düşünceler alanına bağlı kalan herkes, psikolojik argümanlarla aldanır. Mantıksal ilkelerin herhangi birine, onun hakiki anlamına ve onun sayesinde kendinde hakikat olarak idrak edilen apaçık-olana salt bir bakış, geride kalan yanılsamayı ortadan kaldırmaya eğilimlidir."[129]

---

[128] Bkz.: Edmund Husserl, **"Kant and the Idea of Transcendental Philosophy",** s.13.

[129] Bkz.: Edmund Husserl, **"Logische Untersuchungen: Prolegomena zur reinen Logik"**, Band I, 1900, s.:64.

Bu pasajda da ifade edildiği üzere kategoryal görü tezinin içeriği, "kendilerinde hakikatler" olarak ideal öğelerin bizlere nesnel bir biçimde önceden verilmiş oldukları ve "salt onlara bakmak"la apaçık hale geldikleri üzerinedir. "Sachverhalte" olarak adlandırılan bu varlıkları kendiliklerinden olan bu öğeler; hem olgusal hem de ideal bir yapıya sahiptirler. Onların kendiliklerinden var olmaları; bizim tarafımızdan oluşturulmamış ve ayrıca da bizim tarafımızdan değiştirilemeyecek olmaları, onların olgusal yapılarına işaret etmektedir. Ayrıca da matematiğin ilkeleri gibi ideal yasalara denk düşmekte olan bu öğeler böylelikle hem olgusal hem de ideal bir varoluşa sahiplerdir. Gerçekliği, ilişkili olabileceği tüm diğer gerçekliklerden bağımsız olarak var olan ve aritmetik kurallar modeli üzerine kurulmuş olan bu hem ideal hem de olgusal varlıklı "Sachverhalte" ile ilgili olarak Husserl şunları söylemiştir:

"Duyu nesnesinin duyu algısıyla ilişkili olduğu gibi , 'Sachverhalt' da az ya da çok ona ilişkin farkında olmayı 'veren' edimle ilişkilidir. Duyu nesnesinin duyu algısıyla olduğu gibi, saf anlamda mantıksal ideal hakikatin (Sachverhalt'in) de zihinsel algıyla ilişkili olduğunu söyleyecek kadar ileri gitmeye zorlanırız."[130]

Husserl'in 'Sachverhalte' olarak öne sürdüğü yapıları içerikleri bakımından açıklamaya çalışacaksak da 'Sachverhalt'ın tek bir kelimeyle Türkçe'deki karşılığını bulmak bir hayli sıkıntılıdır. Bu nedenle Almanca orijinal haliyle 'Sachverhalt' olarak kullanacağımız terim; psikolojist Bolzano'nun"kendinde önermeler"iyle paralel bir biçimde; geçerliliğin saf birlikleri (véritès de raison) anlamına gelmekte; dolayısıyla gerçek deneyimler tarafından verilen sembolik ve dolaylı anlamlandırmalara işaret etmektedir. Aslında "olguların ilişkiselliği" anlamına gelen 'Sachverhalte'; doğrudan kategoryal bir iç görü vasıtasıyla kavranılmaktadırlar. Yani

---

[130] Bkz.: Edmund Husserl, **"Logische Untersuchungen: Untersuchungen zur Phänomenologie und Theorie der Erkenntnis",** Band II, Max Niemeyer, Halle, 1901 , s.:140.

varlıkları kendiliklerinden olan ve bilinçteki kategoryal görü aracılığıyla apaçık biçimde kavranılan 'Sachverhalte', kavranılmak için öznel bir refleksiyona ya da soyutlamaya gereksinim duymamakta; aksine onların verili deneyimleri, doğrudan bilincin yönelimsel sahasında sunulmaktadır.

Böylece Husserl öne sürdüğü 'kategoryal görü' öğretisiyle bilginin tek meşru kaynağının 'görüsel doğrudan verilmişlik' olduğunu iddia etmektedir. Bu teoriyle aslında kendi pozitivist tarafına bilginin görüsel kaynağını ispatlayan ve dolayısıyla rasyonalist tarafını öne çıkartan Husserl; bu iki yönlü kimliği uyarınca ortaya çıkan iki ucu; hakikatin mutlak nesnelliğini kurtarma arzusu ile zorunlu pozitivist gerekçelendirme ihtiyacını uzlaştırmaya çalışmıştır. Bu çabası doğrultusunda ideal öğeleri yönelimselliğe dayandıran filozof; çelişkili bir hamle yapmıştır. Zira yönelimsellik sadece bilinç akışımızdaki nesnel özleri ifade eden ancak onların varlıklarına dair bir argüman sunmayan bir ilişkiselliktir. Gerçek bir olguyu yahut ideal bir öğeyi ifade etmek, onun apaçıklığını göstermeye yetmemektedir. Nitekim yanlış bir şey de ifade edilebilmektedir. Bu nedenle Husserl'e göre yönelimsellik , "görüsel tamamlanmışlığı" içinde, yani özneler-arasılık ile bağlantılandırılarak ele alınmalıdır.

"Başta sadece sembolik olarak işlev gören bir ifadeyi, daha sonra bu ifadenin ifade ettiği şeye dair az çok uygun bir sezgi takip eder. Eğer bu gerçekleşirse, kendine özgü (sui generis) bir tamamlanmışlık 'bilinci' deneyimleriz. Saf anlam edimi, saf yönelim, tamamlanmışlığını, sanki yönelim aslında bir hedefe veya plana yöneltilmiş gibi, görünün temsil ediminde bulur."[131]

Tüm kategoryal teori öğretisinin çekirdeğini işte bu 'tamamlanma teorisi' oluşturmaktadır. Örneğin: "Demokrasi tek mümkün yönetim biçimi değildir" gibi bir

[131] Bkz.: Edmund Husserl, **'Logische Untersuchungen: Untersuchungen zur Phänomenologie und Theorie der Erkenntnis',** Band II, 1901, s.132.

önermede, kelimelerin belirli bir sıraya göre dizilmiş olmalarına bağlı olarak bir yönelim söz konusudur. Ancak bu yönelim, cümlenin anlamı anlaşılsa da bizim için apaçık olmayabilir. İşte bu durumda başvuracağımız çözüm, cümleyi bütün anlamından yola çıkarak 'tamamlamak' olacaktır. Yani bu cümlede söz konusu olan kelimelerin her birinin anlamları bakımından kendilerine özgü bir tamamlanmaya açık oldukları düşünülür. Husserl'e göre önerme içindeki bütün terimler, duyusal olmayan ancak dolaysız bir farkındalıkla tamamlanabilirler.

"'Bir' ve 'o', 've'ye 'veya', 'eğer' ve 'böylece', 'tüm' ve 'değil', 'bir şey ve hiçbir şey'...tüm bu nicelik formları önermelerin önemli öğeleridirler ama, onların nesnel korelatları olası bir duyu algısının nesnelerinin alanındakiyle aynı anlamı taşıyan gerçek nesneler alanında bulunamaz."[132]

Kategoryal görünün formülasyonu:

"Yönelimlerin kategoryal formlarının, duyarlıktan bahsederken ima ettiğimiz o dar anlamdaki görünün algılanışında değilse nerede kendi tamamlanışlarını bulduklarını soracak olursak, cevap yukarıdaki değerlendirmelerde açıkça verilmiştir. İlk olarak, önceki bir algı hakkında herhangi güvenilir bir önerme örneğinin herhangi bir temsili, konunun gidişatında öngördüğümüz gibi, formların da gerçekten kendi tamamlanışlarını sağladıklarını şüphe götürmeksizin ortaya koyar." Veya: "Yalın duyu algısının yönelimin salt maddi öğelerine sağladığı aynı katkıyı, yönelimin kategoryal öğelerine de sağlayan bir edim, bir deneyim olmalıdır."[133]

Bir cümlenin apaçık hale gelmesi için cümledeki öğeleri bilmenin yeterli olmadığını; anlamın ortaya çıkabilmesi için kelimelerin yönelimsel analizlerinin yapılmasının ve kategoryal görülerin hipotetik formlardan çıkarsanmasının

---

[132] Bkz.: Edmund Husserl, **'Logische Untersuchungen: Untersuchungen zur Phänomenologie und Theorie der Erkenntnis,** Band II, 1901, s.:139.

[133] Bkz.: **A.g.e.,** s.142.

gerekliliğini vurgulayan filozof, böylelikle her konuda sakındığı belirsizliğe düşme endişesinin bu kez kurbanı olur, zira kategoryal görü teriminin kendisi oldukça belirsiz kalmaktadır.

Husserl, yargılamak ediminin yargılanan bir 'Sachverhalt'in farkına varılmasıyla mümkün olduğunu düşünmektedir. Yani ona göre yargının hakikatinden emin olabilmek için 'Sachverhalt'in farkına varılması zorunludur. Bu farkındalık; "ve", "dolayısıyla" vb. terimlerin arkasında olan ideal gerçekliktir. Dolaysız bir karaktere sahip olan bu farkındalık Husserl'e göre, fiili yargılama ediminin dolaysızlığını kendi dolaysızlığı içerisinde barındırmaktadır. 'Sachverhalt'in farkına varılması için de işte bu dolaysızlığı aşmayı sağlayan bir refleksiyon gerekmektedir."Bir şeye ilişkin farkına varmayı sağlayan edim" olarak ifade edilebilecek bu refleksiyon; Sachverhalt'ın farkına varılmasını ve yargının sentezine ulaşılmasını sağlasa bile; yargının hakikatine mutlak bir apaçıklık kazandırıcı 'kategoryal görü' teriminin anlamı hala belirsiz bir karanlıkta kalmaktadır. Nitekim hem kategoryal görü çerçevesinde öne sürülen ideal gerçekliklerin verilmişliklerinin kaynağı sorunu, hem de Husserl'in bu sorunu açıklama girişiminde kurduğu yeni bir belirsizlik olarak ideal birliklerin dolaysızlığını aşmaya yarayan refleksiyonun kökeni ve niteliği hakkındaki problem aşılabilmiş değildir.

Husserl'e göre, yargının bir görü tarafından tamamlanması şarttır. Bu nedenle kategoryal görü tarafından apaçıklık sağlanmakta ve apaçıklığın zorunlu koşulu olan refleksiyonun dolaysızlığıyla ters orantılı olarak görüsel bir ilişki ortaya konulmaktadır. Sachverhalt'ı, diğer Sachverhalt'larla ilişkiye sokan refleksiyon duyusal öğelere geri dönse bile, içinde algılanabilir olmayan kavramsal formlar barındırmaktadır. Neticede ulaşılan yeni kategorizasyon doğrultusunda dolaylı olanı dolaysız olarak niteleyen Husserl, bunu yapmakla dolaylı olanı, salt yanıltıcı olmaktan uzaklaştırdığına inanmaktadır. Dolaysız olanın ise zamanı geldiğinde genellik ve zorunlulukla, salt bir refleksiyon yoluyla kavranılacağını düşünmektedir.

Husserl, felsefesinde bir yandan Platoncu bir realizm çizgisinde özlere gerçeklik atfedip onları mekan-zaman çerçevesindeki dünyadan soyutlarken, bir diğer yandan epistemolojik bir idealizm doğrultusunda özlerin yarı-realist yapısını

idealist bir düşünme teorisiyle birleştirmeye çalışmıştır. Bu çabasıyla naif bir mantık realizmine düşmüş olan filozof, düşünsel mantık ilkelerini ikincil seviyeden şeyler statüsünde görmekle hata yapmıştır. Zira şayet mantık ilkeleri şeyler cinsinden kabul edilecek olunursa, o zaman onlara yönelmiş olan düşünme de onların pasif bir alımlanmasına dönüşmüş olur. Kant'ın, duyularımızın, transendent özellikteki kendinde şey'lerden etkilendikleri savına paralel olarak, Husserl de geçerliliğin saf birlikleri statüsündeki 'Sachverhalte' tesiri altındadır. Dolayısıyla Kant'ın transendent kendinde şey'leri temellendirmeye çalışırken yaşadığı güçlüğü, Husserl, ikincil dereceden kendinde şey'ler olarak gördüğü hakikatler üzerinde düşünmeyi pasif bir görüye indirgediği noktada yaşamaktadır.

Modern felsefenin genelinde muazzam bir etki bırakan Husserl'in 'kategoryal görü öğretisi', aslında bilinç analizini hakikatin kendinde varlığı ile uzlaştırma girişimidir. Bu bakımdan değerlendirildiğinde özgün bir fenomenolojik buluş olarak görülmekten uzak olan 'kategoryal görü' düşüncesi; Husserl felsefesindeki tek çelişkili kavram değildir. Nitekim Husserl'in son yazılarında bile kimi paradoksal ifadelere rastlanmaktadır: "Bireysel bilinçlerin çoğulluğundan türetilemeyen, aslında mutlak anlamda olgusal olmayan, saf bir öz olduğu varsayılan bireysel bir bilinç olarak 'eidos ego' kavramı" ile bir diğer kavram olarak "olumsal apriori" kavramı, bu çelişik kavramsallaştırmalardan birkaçı olarak örneklendirilebilir.

Felsefesindeki tüm çelişik ibarelerin, onun üstlenmiş olduğu problemin ne kadar çetrefil ve çözümsüz nitelikte olduğunu gösterdiğine inanan Husserl, Descartes'ın şüpheciye şüpheciliğin silahlarıyla karşı koymasına benzetilebilecek bir biçimde, idealizme idealizmin kendi içinden bir karşı duruş sergiler. Yani idealizmi aşma amacını, düşünce ve bilinç üzerinde özel bir analiz gerçekleştirerek başarmaya çalışan filozof, her ne kadar bununla birlikte psikolojizme de karşı çıkmışsa da, birçok noktada psikolojizme düşmüş ve metafiziği aşamamıştır.

Husserl'in 1900'lü yıllardaki, bilhassa *'Mantık Araştırmaları'*nın ilk cildindeki psikolojizm karşıtlığına bakacak olursak; onun, saf düşünme edimlerinin bütün varsayımsal yapılarını ve sistematik önyargıları felsefeden arındırmaya yönelik çabasıyla bağlantılı olarak 'şeylerin kendilerine dönelim' çağrısıyla karşılaşırız. Bu

anti-idealist tutumuyla psikolojizme karşıt bir duruş sergilemiş olan Husserl'e göre Kartezyen 'ego' bile 'dünyanın bir parçası'dır; çünkü dünyevi deneyimlerimizin şüphe edilemez olana indirgenmesiyle elde edilmiştir. Kısaca Husserl, psikolojizm sorununun Rönensans'tan bu yana olan zihnin tarihinde geliştiğini düşünmüş ve empirizm ve pozitivizmin yanı sıra idealizme de karşı çıkarak psikolojizm karşıtlığını ortaya koymaya çalışmıştır. Görü vb. kavramlar yardımıyla maddi olan şeylerin kendilerine geri dönmeye çalışan filozof, bilhassa idealizm için çok önemli olan zihnin kendiliğindenliği düşüncesini reddetmiş ve bu kabulü, bütün spekülatif yanılsamanın kaynağına yerleştirmiştir. Bu noktada gerçekten de anti-idealist olarak görülebilecek olan Husserl, şeylerin kendilerine dönme hedefini gerçekleştirme yolunda derin bir idealizme düşmekten kurtulamamıştır. Öyle ki hakikatin kaynağı olarak zihnin kendiliğindenliği düşüncesini redderek idealizm karşıtı bir rota çizen filozof, bununla birlikte şeylerin kendilerine dönme arzusunu, kesin ve güvenilir bir hakikati elde etmek adına yapmakla ve de bu mutlak hakikati tek bir mutlak noktadan elde etmeye çalışmakla idealizme yaklaşmış olmaktadır. Çünkü idealizmin kendiliğindenliğini reddedip mutlağın felsefesini yapmaya girişmek çelişkilidir. Dolayısıyla felsefesinin temel kavramlarının idealist kavramlardan oluştuğu söylenebilecek olan filozof, kendini 'görü'de sunan her şeyin, kendini ortaya koyduğu haliyle basit bir biçimde kabul edilmesi gerektiğine inanmaktadır.

Bu düşüncenin arkasında yatan kabul, felsefi analizlerin bilinç analizleri olması gerektiğini öne süren ve bilgimizin nihai kaynağına bilincimizdeki öznel verileri yerleştiren eski idealist ilkedir. Ayrıca Husserl verilmiş olanların karşı kutbunda bulunan saf kavramlar olarak öz'leri, olgusal ve olumsal şeylerden arındırarak saf öznel bilince indirgemekte ve böylece anti-idealist olarak nitelendirdiği öz felsefesi yardımıyla idealizmin doruğunu ortaya koymaktadır. Zira nesnelliği öznelliğin meydana getirmesine karşıt görünüyor olan saf öz, aslında saf düşünme işlevinden ve soyut öznellikten başka bir şey değildir.

Husserl fenomenolojisi, kullandığı epokhe yöntemiyle dünyalı olan herşeyi paranteze almış, böylece dünyanın artık fenomenoloji için ilk temel olmaktan çıkmasına neden olmuştur ki, bu düpedüz idealist bir tutumdur. Dünyanın varlığının konu-dışı bırakılarak hareket edilebilmesi özgürlüğünü kullanan fenomenoloji,

epokhe ile dünyanın varlığını askıya almıştır. Açıktır ki bu çaba dünyanın var olmadığını söylememiş, sadece dünyanın varlığını paranteze almıştır, zira fenomenoloji varlıktan ziyade varlığın anlamıyla ilgilenmektedir.

"Epokhe, Husserl tarafından asla bizzat varoluşun bir eliminasyonu olarak tasarlanmamıştır. Çünkü varoluşu elimine etmek Husserl'e göre, insanın kendisini olumsallık tehlikesine atarak bir pozisyon alması olacaktı. Bu nedenle varoluş, Husserl tarafından, ne onun yanında ne de ona karşı bir pozisyon alınmaması anlamında parantez içine alınmıştır. Bu parantez içine alma, şeylerin bilincin dışında varolabileceği ancak bu varoluş her ne olursa olsun şeylerin özü açısından hiçbir anlam taşımayacağından dolayı onların yalın bir biçimde değerlendirme dışı bırakılacağı anlamına gelir."[134]

Dolayısıyla fenomenoloji epokhe sonucunda salt bir bilince erişmiş ve bu bilinci her şeyi konstitue eden kaynak olarak görmekle tekbenci bir tutumu benimsemiştir. Bu doğrultuda, bilinç dışındaki her şeyi, bilinçte yaratılan bilinç dışı nesneler olarak tanımlama gafletine düşen fenomenoloji, her şeyin varlığını bilince borçlu olduğunu ön görmüş, bu nedenle de hem idealizme, hem solipsizme, hem de bunlarla birlikte psikolojizme düşmüştür. Ancak fenomenolojinin düştüğü idealizmin, psikolojik idealizmle ve Kant'çı idealizm ile aynı türden olmadığı belirtilmelidir.

Husserlci fenomenoloji, redüksiyon yöntemiyle elde ettiği özlerin bilinç kaynaklı betimlemesini yapan evrensel bir idealizm olarak, 'ben'imin dışında, 'başkası' olarak varolabilecek her şeyi zaten ben'den çıkmış olarak kabul ettiğinden, başka ben'leri zaten tam anlamıyla kendi dışında olan 'başkaları' olarak görememiştir. Dolayısıyla benim kendi ben'imden bağımsız bir 'başka ben'in olamayacağı fikri, fenomenolojinin solipsizme düşmüş olduğunun ispatıdır. Bu konuda tutarsız açıklamalara sahip olan Husserl'in konuya bir diğer yaklaşım

---

[134] Bkz.: Lauer Quentin, **"Phenomenology"**, s.:49.

imkanını gözetip olası diğer yaklaşımı dile getirecek olursak; şayet filozof, 'başkasının beni' problemini aşmak adına, başka ben'leri kabul etmeye gönüllü olarak bu soruna yaklaşmış olsaydı bile, bu düşünceyle de bu kez plüralist bir idealizm'e sürüklenecek, dolayısıyla bu yaklaşım da anti-psikolojist bir mana taşımayacaktı. Çünkü şayet benim kendi ben'imle birlikte başka ben'lerin de varlığı kabul edilecekse, o zaman benim transendental bilincimden yaratılmış olan bu diğer ben'lerin benden konstitue edilmiş olmalarına rağmen, benden bağımsız bir transendental varlıklarının olması durumu çelişki oluşturacaktır.

Kısaca Husserl'in psikolojizme düştüğü en önemli nokta, onun solipsist bir biçimde, her şeyi kuran özne rolünü merkeze koyması ve de 'ben'dışındaki her şeyin 'mutlak ben' tarafından 'konstitue' edildiğini iddia etmesidir. Ayrıca Husserl başkasının ben'inin kendi ben'imden nasıl çıkarsandığı sorunu konusundaki açıklamalarında da belirsiz ve tutarsız ifadelerde bulunmuş ve transendental solipsizme düşmekle suçlanmıştır.

Her şey epokhe'ye uğratıldıktan sonra geriye kalan 'mutlak ben'; varlığı kendinde meşru yegane varlık olarak dünyalı olan her şeye anlam veren, yani onların belirleyicisi ve algılayıcısı olan kaynaktır. 'Mutlak ben', ne ideal ne de real türden varlıklarla bir tutulabilir, zira onun dünya içindeki bulunuşu fenomenal niteliktedir. Intention içeriklerinin özsel betimlemesi yöntemini kullanan transendental fenomenolojinin işi işte bu 'mutlak ben'i araştırmaktır. 'Mutlak ben', apaçık kurucu öznellik olarak varlıkları konstitue eden, dolayısıyla her şeyin ona göre anlam kazandığı biricik transendental egodur. İşte tam da bu noktada Husserlci transendental fenomenoloji, transendental solipsizme düşmüş olmaktadır, zira redüksiyon yoluyla 'mutlak ben' dışında hiçbir varlıktan söz edilememekte, yalnızca 'mutlak ben' ve ondan çıkarsanan fenomenlerden bahsedilebilmektedir. Bu tekbenci anlayış, solipsizm demektir ve solipsizmin olduğu bir alanda bilimsellikten söz edilmesi olanaksızdır. Bu nedenle felsefenin kesin bir bilim olarak kurulabilmesi için, 'başkasının ben'i probleminin çözümü nesnel bir zorunluluktur. Ayrıca bu sorun, Batı felsefe geleneği dışında kaldığından Husserl'in bu problemi ele alış şekli Çağdaş Batı felsefesinde özgün bir konuma sahiptir.

1906 yılını takip eden yıllarda felsefi bir kriz yaşayarak şüpheci argümanların tesiri altına giren Husserl, kurduğu tasvirci psikolojinin gerçekten de 'ilk felsefe' olarak kendi kendisine yeten ve bütün diğer bilimlerin bilimi statüsünde görülmeye değer bir bilim olup olmadığı konusunda şüphe duymaya başlamıştır. Ayrıca öne sürdüğü 'saf mantık' kuramının tüm varsayımlarını yerine getirip getirmediği konusunda da şüpheye düşen filozof, neticede kurduğu fenomenolojik felsefe ve tasvirci psikolojinin; psikolojizmin hatalarına düşmekten kaçınmasına karşın şüpheci saldırılara açık olduğuna ikna olmuştur. Husserl mantıksal alanlarla psişik alanlar arasında kesin bir ayrım yapmayı başarmış olmasına rağmen fenomenolojik felsefenin psikolojik yahut mantıksal bir incelemeden ibaret olup olmadığı yahut her ikisinden bağımsız olup olmadığı hususunda kesin bir yargıya varamamış olmakla hala psikolojizmin saldırılarına karşı açıktır. Nitekim başyapıtı niteliğindeki *'Mantıksal Araştırmalar'*da genel olarak fenomenolojiyi psikolojik bir inceleme sahası olarak niteleyen filozof, bu tutumundan ötürü hem fenomenolojik felsefeyle ilgili bir kafa karışıklığına yol açmış hem de psikolojizme düşmekle suçlanmıştır. Psikolojizme düşmüş olduğu iddiasının gerekçesi olarak öne sürülen şey, Husserl'in felsefi analizlerini, empirik psikoloji biliminden radikal bir biçimde ayırmaması ve hatta fenomenolojik felsefeyi psikolojiye indirgemesi, bu nedenle de fenomenolojisinin uygun felsefi inceleme özelliklerinden yoksun bir felsefe yapma tarzı olduğu düşüncesidir. Husserl'in mantığa atfettiği saf ve apodeiktik özellikteki yüksek statüyü fenomenolojik felsefesinde sağlayamamış olduğu tezinden hareketle onun psikolojizme düştüğü öne sürülmüştür. Bu iddiayı yanlışlamak ve psikolojizme düşmüş olmak sıkıntısından felsefesini kurtarmak adına 1905 yılında yaşadığı felsefi kriz sonrasında tüm eserlerinde psikolojizm sorununu aşmayı deneyen filozof, bilhassa 1905 ve sonrası el yazmalarında ve 1907 senesinde *'Fenomenoloji Düşüncesi'* adında basılan ders notlarında, psikolojizm sorunuyla hesaplaşmaya çalışmıştır. Bu hesaplaşmalar neticesinde fenomenolojik felsefesini transendental bir dönüşüme uğratmak kararını veren filozof, ancak transendental nitelikte bir fenomenolojinin tesisi yoluyla felsefesinin psikolojiden kesin ve mutlak bir biçimde ayrılacağını düşünmüştür. Böylelikle doğalcı varsayımlardan radikal bir biçimde arınmayı ve de şüphecilerin saldırılarına karşı koyabilecek sağlam bir felsefeyi inşa etmek niyetindeki filozof, fenomenolojinin ne mantıksal ne de psikolojik bir

incelemeye tekabül ettiği, bilakis bu iki disiplin arasındaki ilişkiyi inceleyen bilim olduğu kanaatindedir. Bu şekilde fenomenolojinin mantık ve psikolojiden bağımsız olarak temellendirilmesine çabalayan Husserl'e göre, düşünmenin empirik edimlerini incelemek psikolojinin ve anlamlar arası mantıksal ilişkileri yöneten yasaları incelemek de mantığın işidir. Fenomenoloji ise bir yanıyla bu iki alan arasındaki gizemli korrelasyonu araştırırken, bir diğer yanıyla da bu iki disiplinin de inceleme konularının kaynağı statüsündeki bilincin kökensel birliğini incelemektedir. Psikoloji ve mantık disiplinlerinin inceleme alanlarını belirleyici nitelikteki bilincin araştırma sahası olarak fenomenoloji, ne mantıktan ne de psikolojiden sonra gelmektedir. Dolayısıyla Husserl, psikoloji ve mantık bilimlerinin kaynaklarının izini sürmekle, bütün bilimlerin apriori temellerini inceleyen bilim olarak fenomenolojisinin dayanaklarını sağlamıştır. Dolayısıyla Husserl'in fenomenolojisi gerçekten de 'ilk felsefe' (philosophia prima) adını almayı hak edecek bir olgunluğa gelmiştir. Böylelikle Husserl vasıtasıyla, Platoncu ve Kartezyen manada hakiki bilim olarak görülen ve kendini gerçekleştirmeye dayanan felsefe kurulmuş olmaktadır. Bu başlangıçtaki felsefe, hakiki bilgiyi kuşatan bir felsefedir ve Husserl sayesinde bu felsefe, kesin ve sistematik bir fenomenolojide yeniden dirilmiştir. Dolayısıyla Husserl eidetik fenomenoloji ve kuşatıcı ontoloji ile 'ilk felsefe'yi kurmuş olmaktadır. Olgusal bilim ise, sentetik olarak bütün olguları içeren ve transendental öznelerarasılığın bilimi statüsündeki ikincil felsefe olmaktadır. Bir yandan, ikincil felsefeye dair yöntemler evreni olarak görülebilecek olan 'ilk felsefe', bir diğer yandan kendisini de yöntemsel olarak temellendirmek erkine sahip olduğu için kendisiyle ilişkilidir.

"Fenomenolojinin bir temel bilim, bir 'ilk felsefe'olması, yapılması mümkün olan her felsefi kritik için temel hazırlaması, araştırmalarına hiçbir teori veya hipoteze dayanmadan başlamasını gerektirir. Bu nedenle o, kendi meşruluğunu kendi malzemesi ile sağlamak zorundadır."[135]

---

[135] Çev.:T.Mengüşoğlu,**"Fenomenoloji Felsefesi"**, Felsefe Arşivi I, 1945, s:.56., (çevrimiçi), **http://journals.istanbul.edu.tr/iufad/article/ view/1023015508/1023014693** , Şubat 2014.

Husserl hem solipsizmden hem de beraberinde psikolojizmden kurtulmak adına, transendental fenomenolojisindeki en önemli sorun olan 'başkasının ben'i problemi üzerine gitmiş ve *'Kartezyen Meditasyonlar'*da beşinci meditasyonu bu sorunun tartışılmasına ayırmıştır. Ayrıca Göttingen dönemi derslerinde işlemiş olduğu bu sorunu, transendental felsefede ivedilikle giderilmesi gereken bir tıkanıklık olarak görmüştür. Husserl'in bu sorunu aşma denemesine geçmeden evvel, öncelikle Husserl'in solipsizme düşmüş olduğu yerin daha iyi anlaşılabilmesi adına sorunun içeriğinden söz etmekte fayda görüyoruz:

Husserl 'başkasının beni' problemini çözmek üzere 1910/11 yıllarındaki ders notlarında bir çözüm önermektedir: Transendental fenomenolojik idealizm doğrultusunda Leibniz'ci terminolojiyle paralel olarak açıklanabilecek bu çözüm, "monad'lar öğretisi"ne dayanmaktadır. Husserl, benim kendi ben'im de dahil olmak üzere her bir ben'i, transendental bir monad olarak görmekte ve bu monadların birbirleriyle ilişkisini, "Einfühlung" adını verdiği bir yönteme dayandırmaktadır. Husserl'e göre 'Einfühlung' yöntemi, her monad'ın bir başka monad içerisinde yansımasını mümkün kılmaktadır. Böylece monad'ların birbirlerine kendilerini göstermelerinin yolunu açmış olan filozof, 'Einfühlung'un, önceden kurulmuş bir uyuma dayalı olduğunu ileri sürmektedir. Dolayısıyla Husserl'in çözümü, uyumlu bir konstitation olarak monadoloji'dir. Solipsizmi aşma arzusundaki filozof bu yolda neredeyse en aşırı metafizik varsayımlara başvurmaktan bile kaçınmamış; ancak ne yazık ki solipsizme karşı, idealizm rehberberliğinde giriştiği mücadelede mağlup düşmüştür. Husserl, solipsizmi yenmek için eylemsel yaşamaya dönmesi gerektiğini sonradan fark etmiştir.

Solipsizm batağından kurtulmak için bunun pan zehirinin eylemsel yaşamada olduğunu fark ettikten sonra Husserl,'başkasının beni'nin intentional deneyimlenişini aydınlatmakla işe koyulmuştur. Bunun da yönelimsellik içerisinde çözümlenmesinin noematik unsurun saptanmasına bağlı olduğunu düşünen filozof, neticede, başkasının ben'inin intentional çözümleme içerisinde, benim kendi ben'imden kalkılarak anlamlandırıldığı kanaatine varmıştır. Zira fenomenoloji ontik olarak ben'lerin varlıklarından ziyade, onların varlık anlamlarını sorgulayan bir disiplindir ve bu nedenle de sorgulanması gereken; 'başkasının beni'nin varlığı değil, kendini

transendental bir anlam olarak ortaya koyduğu yaşamanın kendisidir. Nitekim bireysel olandan hareketle çoğunluğu kavramaya çalışan filozof, varlığı transendental bilinçte yapılandırmıştır. Böylece ontolojik temel transendental bilinç sayesinde kurulmuş ve dünya, 'mutlak ben'de yapılandırıldığından, Husserl transendental bir fenomenoloji ortaya koymuştur.

Husserl'e göre, dünyalı olan her şeyin epokhe'ye uğratılması neticesinde ulaşılan orijinal alan, 'salt ben'den başka olarak 'başkasının beni'ni de içinde barındırmaktadır. Başkasının ben'inin benim kendi ben'im tarafımdan konstitue edildiğini düşünen filozof, bu süreci, benim, kendi bedenimden kalkarak başkasının bedenini algıladığım sürece dayandırmaktadır. Ne de olsa Husserl'e göre ben'i, başkasının ben'i algısına götürecek olan, bedenliliktir. Böylece birbirlerinden ayrılamaz bir bütünlük halindeki beden ve 'ben', benim tarafımdan, birlikli olarak algılanacaktır. Nitekim Husserl, insanı, ruhlu-maddeli bir organizma olarak addetmekte ve dolayısıyla insanın kendisini ve de kendisi dışındakileri algılayışını da kendisi gibi beden-ruh birlikteliği içinde görmektedir. Bunun bir sonucu olarak, 'ben' dediğimiz öznenin, yapılandırdığı her şeyle birlikte, bizzat kendisini kavrayışını da bedeni vasıtasıyla gerçekleştirdiğini düşünen filozof; benim tüm yaşama eylemlerimi bedenim aracılığıyla gerçekleştiriyor olmamadan ötürü bedenimi önemsemiş ve de başkasını algılamada da başkasının ben'inin benim tarafımdan kavranılmasını, öncelikli olarak başkasının bedeni'ni algılamamdan geçtiğini dile getirmiştir. Doğal tavrın genel savıyla birlikte kendisi de epokhe'ye uğramış olan işte bu beden, transendental bir anlam bütünü haline gelmiş ve 'evidenz'in olmazsa olmaz anlamsal temelini kurmuştur. Yani epokhe sonuna dek götürüldüğünde psikolojik öznellik, transendental öznelliğe dönüşmekte ve transendental özneler-arası alanda, bilinci aşan her şey kendi varlık anlamını kendisinden almaktadır.

Husserl'in evidenz anlayışına gelmeden önce, başkasının ben'ini kavrama yolunda, öncelikli adım olarak görülebilecek olan, başkasının bedeni'ni algılama sorununa değinecek olursak, Husserl bunu, 'başka beden'in benim kendi bedenimden kalkılarak konstitue edildiği kabulüne bağlamıştır. Yani öncelikli olan, benim 'başkasının bedeni'ni, 'anlam aktarması' yoluyla, kendi bedenimle kurduğu

benzerlikten yola çıkarak konstitue etmemdir. Ancak buradaki söz konusu benzerliğin, ne tam tamına bir uygunluk, ne analoji, ne de çağrışım türünden bir nitelikte olmadığı, bilakis salt bir motivasyon olarak ele alındığı önemle belirtilmelidir. Husserl, benim kendi bedenimle, başkasının bedeni arasında olduğunu iddia ettiği işte bu motivasyon ve de bunun yanında, başkasının bedenini deneyen noesis'in aktif hale geçmesiyle, benim kendi bedenimden kalkarak başkasının bedeni'ne bir anlam aktarması yapmamı olanaklı görmüş ve böylelikle başkasının bedeninin benim tarafımdan noematik olarak algılanmasını mümkün kılmıştır. Böylece bana verilmiş olan çevremdeki cisimleri artık 'başka beden'ler olarak anlamlandırmamın ve de o bedenlerden hareketle, o 'ben'leri denememin önü açmıştır. Fakat bununla birlikte bu girişimiyle de solipsizme düşmekten kurtulamayan filozof, eylemsel yaşamaya dönmek konusunda doğru bir yol seçmiş, ancak bununla beraber başkasının 'ben'ini ve bedenini, kendi 'ben'i ve bedeninden hareketle açıklayabileceği yanılgısına düşmüştür. Buradaki yanılgıyı açacak olursak; bu düşüncede, bazı belirtilerin, bedenli ve ben'li yapılarına dair hiçbir işaret olmamasına karşın bedenli ve ben'li varlıklar olarak algılanmaları noktassındadır. Örneğin uzağında olduğumuz bir yerden herhangi bir gürültü işittiğimizde, Husserl'e bakılırsa bizde gürültünün kaynağının bedenli ve ben'li bir yapı olarak algılanabilir. Oysa bu gürültü bir organizmaya tekabül etmeyen herhangi bir şeyin, örneğin bir şimşeğin sesi de olabilir.

Husserl başkasının bedeni'ni algılama sürecini, benim kendi bedenimden kalkarak gerçekleştirdiğim bir apperzeption'a dayandırmakla, başkasının bedeni'nin nasıl olup da diğer cisimlerden farklı olarak anlamlı birer algısının kazanıldığını açıklamaya çalışmıştır. İşte bu apperzeption vasıtasıyla başkasının bedeni'nin algılanmasından sonra, başkasının ben'inin algısına geçiş ise; yine başkasının ben'i ile benim kendi ben'im arasındaki tabii bir benzerlikten değil, bilakis benim ben'imin, başkasının ben'ini, kendisine benzerliğinden yola çıkarak konstitue etmesinden ortaya çıkacaktır. Zaten başkasının bedeni ve ben'i arasında, benim tarafımdan birlikli olarak algılanmaya elverişli bir motiv birliği olduğunu savunan filozof, başkasının ben'ini algılamamın, evidenz ile mümkün olduğunu iddia etmiştir.

"Transendental fenomenoloji, yalnız ve yalnız evidenz'lerle iş görmektedir. Evidenz, fenomenolojinin gizli yayıdır."[136]

Husserl 'intersübjektivite' (başkasını deneme) konusundaki açıklamalarının solipsizmi gidermeyi tatmin etmemesi üzerine, boşlukları gidermek ve anti-solipsist bir çözüme ulaşmak adına, başkasının ben'ini algılayışımızı 'evidenz' adını verdiği bir denemeye tabi tutmuş ve beraberinde 'intersübjektivite'yi canlı doğaya entegre etmiş, neticesinde de öznelerarası bir dünya tasarısıyla, transendental fenomenolojiyi düştüğü egolojik statüden kurtararak sosyolojik bir zemine oturtmuştur. Tüm bu süreçte anahtar rol oynayan transendental monadoloji düşüncesi kaydadeğer bir itilim olarak transendental fenomenolojiye solipsizme karşı taze kan sağlamış ancak tam manasıyla sorunu gidereememiştir. Bu süreçleri, evidenz'den başlayarak açıklayacak olursak:

"Duyu verileri, nesnel "anlam"a yaptıkları katkı nedeniyle maddesel nesneyi ta kendisi kılmaktadır. Tüm doğruluğun ve asıl gerçekliğin kaynağı olan apaçıklık, nesnenin tümünü kucaklar ve bu aynı zamanda öyle bir kaynaktır ki; bir nesneye bütün tek yanlı yaklaşımlarla ilgili doğruları hem kendinde barındırır hem de onları aşarak kendinde varlık apaçıklığını son bir amaç olarak ortaya koyar. Bu nedenle 'kendinde varlık'ın doğruluğundan da söz edilebilir. Fenomen ve öz her ikisi de bilinç kaynaklı oldukları ve nesne, özünü bilinçten aldığı için öz ile hakikat, bu anlamda birleşmiş olur."[137]

Husserl'e göre 'evidenz'; bir şeyi kendisi olarak, yani orijinal olarak kavramamızın mümkün olduğu, çünkü şeylerin kendilerini özce verdikleri bir bilinç yaşantısı olarak bütün bilgilerin kaynağını oluşturmaktadır. *'Mantık Araştırmaları'*nda 'evidenz' kavramını, apaçıklığının upuygun algılanması olarak

---

[136] Bkz.: Nermi Uygur, **"Edmund Husserl'de Başkasının Ben'i Sorunu"**, s.:103.

[137] Ayrıca bkz.: Önay Sözer, **"Edmund Husserl Fenomenolojisi ve Nesnelerin Varlığı",** s.:45;47-48.

tanımlamış olan filozof, bununla birlikte evidenz kavramının tanımı içerisindeki apaçıklık taşımayan istisnalardan da söz etmiştir:

"Relatif, kesin olmayan, dolayısıyla yetkinlikçe değişebilen, şu ya da bu yönde kuşkuya yer veren, esasta daha başka denemelere dayanan, upuygun olmayan, yani karanlık bir yan bırakan, hatta sonunda bütünüyle yanlış olarak beliren, yani, gösterdiği şey'i bir hiç olarak açığa vuran evidenz'ler de vardır."[138]

Husserl, 'evidenz' kavramı sayesinde cisimleri ve başka bedenleri oldukları gibi algılamamızın mümkün olduğunu düşünmektedir. 'Apaçıklık' yahut 'apaçık deneme' olarak Türkçe'ye nakledilebilecek olan 'evidenz' kavramı uyarınca konu başkasının ben'ine gelince durum değişmektedir. Zira başkasının ben'i, benim kendi ben'im gibi, diğer cisimlerden ve bedenlerden farklılık arz eder. Bana direnebilen bir ben olarak 'başkasının ben'i asla diğer cansız cisimler gibi algılanamayacak olan canlı bir organizmadır. Dolayısıyla başkasının ben'ini algılayışım; onun bedeninin algısı üzerinden, yani dolaylı olarak gerçekleşecektir. Bu nedenle orijinal olarak kavranılamayan 'başkasının ben'i; ancak başkasının bedeni aracılığıyla kendisini veren bir algı olmakta ve transendental bir evidenz'de kendini dolaylı olarak vermektedir.

Husserl'e göre ben sadece kendi ben'imi aracısız olarak kavramakta, başka ben'leri ise orjinallikleriyle algılayamamaktayım. Her ben, kendi öznelliğini orijinal olarak algılamakta ve diğer ben'leri dolaylı olarak, yani bedenleri üzerinden kavrayabilmektedir. Dolayısıyla ben de diğer ben'ler için dolaylı algılanan bir ben olmaktayım. 'Başkasını deneme' ile ben'i, transental egosunun içine sıkışmış kurucu 'ben' olmaktan çıkartıp diğer 'ben'ler arasında bir 'ben' kılan Husserl, 'başka ben'in yapılandırılarak dolaylı algısına sahip olunması sonucunda solipsist dünyasını

---

[138] Bkz.: Nermi Uygur, **"Edmund Husserl'de Başkasının Ben'i Sorunu",** s.:105.

sosyalleştirmeyi başarmıştır. Artık 'her şeyi kurucu ben', bütün 'ben'lere dağıtılarak, 'başka ben'lerin benim 'kendi ben'imdeki durumu neyse 'benim ben'imin de diğer 'ben'ler için aynı durumda olması sağlanmıştır.

Bilhassa *'Ideen II'* ve Descartes'çı *'Meditasyonlar'* olmak üzere, ayrıca da birçok el yazmasında solipsizmi aşma çabasıyla birçok tutarlı deneme yapan Husserl, cansız cisimleri bütün özneler için özdeş olarak kalan nesneler olarak kabul etmekle, özneler çokluğu içinde 'intersübjektif' bir nesnellik kurmuştur. Her ne kadar ruhlu-maddeli birlikler olarak insanlar, birbirleri için varlıksal anlamlarını, kendi yaratmalarında 'intersübjektif' olarak gerçekleştirseler de, bu çoklu öznellik içerisinde hepsi ortak ve özdeş olan bir şeyde, yani cansız cisimlerin algısında birleşmektedirler ki, işte bu algı, öznelliğin bağrında yatan nesnelliğin ta kendisidir. Husserl, cansız cisimlerin, bütün özneler için cansız ve özdeş olarak konstitue edilmelerini mümkün kılan yapıyı, öznelerarası 'Einfühlung' olarak saptamış ve de dolayısıyla öznelerarası bağın, nesnelliğin kurucusu olduğunu iddia etmiştir. Öyle ki 'Einfühlung' aracılığıyla birbirleriyle iletişimleri, anlaşmaları ve de hatta birbirlerini düzeltmeleri imkanı olan ben'ler, aralarındaki bu bağdan, sürekli kurulup yıkılan ve yeniden inşa edilen bir nesnellik algısı kurmaktadırlar.

"Fenomenolojik redüksiyon, öznenin zorunlu karakterini açığa çıkarır. O, bunu yaparken de dünyanın birliğini anlamamızı sağlar. Ancak bizim bütün dünyanın ve genel olarak varolan her şeyin benim için, yalnızca benim değişen ve değişmekle birlikte karşılıklı olarak ilişkili olan cogitationelerimin cogitatumu olarak varolduğunu görmemizi sağlar. Burada önemli olan şey, nesneden özneye doğru soyut bir atlayış değil, dünyanın bütün anlamının dünyayı aşan bir öznenin cogitatumu olmak durumunda olmasını somut, canlı bir biçimde görmedir…Fenomenolojik redüksiyonun belirleyici nedeni dünyada değildir. Dünyanın üstündedir yani son çözümlemede saf öznelliktedir. Onun gerçek motivleri, transendental öznelliğin derinliklerinde yatar."[139]

[139] Bkz.: Berger Gaston, **"The Cogito in Husserl's Philosophy",** Çev.: Kathleen McLaughlın, Northwestern University Press, Evantson, 1972, s.:42-44.

Husserl solipsizmi aşma gayretinde, dünyanın tekbenci bir zihniyetten ziyade sosyal bir çevre olarak algılanacağı bir biçimde düzenlenmesine çalışmış ve de 'intersübjektivite' düşüncesini kendisinden başlamak üzere, canlı doğanın konstitue edilmesine uygulamıştır. Bu doğrultuda 'Einfühlung'u kendisine yöneltmekle işe başlayan filozof, benim kendimi bedenli ve ben'li bir 'insan' olarak konstitue edebilmemin, yalnız başıma yapabileceğim bir iş olmayıp, bilakis diğer insanlarla birlikte gerçekleştirilecek bir Einfühlung'a dayandığını öne sürmüştür. Böylece kendini insan olarak konstitue eden tekbenci özne fikrinden uzaklaşarak, başka insanlar arasında anlam kazanan bir insan olarak 'sosyal ben' kavramını kuran filozof, her bir ben'in varlığını, diğer ben'lere borçlu olduğu tezinden hareketle solipsizmi yenmiştir. Benim 'insan' olarak kendimi kurmam ve de diğer ben'ler içerisinde bir ben olarak anlam kazanabilmem için, 'Einfühlung' aracılığıyla başkalarından kendime bir anlam aktarmam gerekmektedir. Zira ben, bir insan kimliği taşıyorsam, bu kimliği başkaları arasında, onlarla ve onlar için taşıyorumdur. Aynen onların benim için ve benimle 'insan' oldukları gibi. Dolayısıyla benim kendi ruhumun ve de bedenimin bilincine varmam, ancak 'intersübjektif' alanda ve diğer ben'lerle bir Einfühlung içerisinde mümkün olabilmektedir.

Husserl 'intersübjektivite'yi cansız doğa yapılandırmasına ve de benim insan olarak yapılandırılmamın diğer insanlarla olan bağlantısına uyarladığında, artık Husserl'in solipsizme düşmüş olduğu dönemlerdeki ben vurgusunun yerine, bana ağır basan bir sen vurgusu gelmiştir. Zira kendi ben'imden önce, 'sen'i yapılandırmakta ve ilk varlık anlamını 'başka ben'e aktarmaktayım. Böylece, uzam-zaman bağlamında değilse de yapılandırma bağlamında benden önce gelen 'sen', kendimi tam bir insan olarak deneyebilmemin zaruri koşulu olmaktasın. Çünkü ben, kendimi aracısız ve orijinal olarak algılıyor olsam da, kendimi insan kimliğimle deneyebilmem, ancak 'Einfühlung' ile başka birisini denemiş olmamla mümkündür. Kendimi algılayışımın başkaları dolayısıyla gerçekleşmesinden ötürü, benim 'ben-insan' oluşum başkalarının denenmiş ve algılanmış olmalarıyla zorunlu bir ilişki içerisindedir.

Felsefede ulaşmayı hedeflediğimiz kesin bir bilim statüsündeki nesnel bilginin kaynağı, insanın konstitue edilerek algılanmasındadır. Dünyanın nesnel karakterine

ulaşılması, salt benimle değil, başka ben'ler içinde bir ben algısıyla başarılabilecektir. Bundandır ki dünya, intersubjektiv bir objektivite olarak karşımızda durur. Her bir ben'in asla bir başka ben tarafından tam tamına orijinal ve dolaysız algısının mümkün olmaması gibi, esasında her bir insanın yaşama dünyası da birbirleri tarafından hiçbir zaman bütünüyle algılanamayacak bir öznellik içerir. İnsanlar, kendilerine özgü ve farklı bu dünya tasarımlarını, bir ve aynı dünya içinde, hatta aynı dünya üzerine kurarlar. Her bir ben dünyayı farklı algılmasına rağmen, aynı dünyayı algılamaktadır. İşte her bir ben'in bir başka ben'i tam manasıyla algılayamamasına karşın, onun anlamını veren ve onu, başkaları için o şey yapan karakteri, tam da kendi öznellikleri içinde bir ve aynı nesnel dünyayı algılamakta olan insanların durumuna denk düşmektedir. Buradaki öznelliğin derinliklerinde yatan nesnellik, dünyanın 'intersübjektivite'sinden doğmakta olan bir objektivite'ye işaret eder. Husserl'ci nesnellik, kaynağını öznellikte bulması açısından eleştirilere maruz kalsa da, aslında birbirleriyle iç içe olan bu iki kavramın birbirlerini sınırlayarak var edici birliklerini ortaya koymuştur. İnsanların kendi öznel algı ve anlamlandırmalarının, özdeş bir dünyaya yönelmiş olmasını, yani nesnelliği kurucu öznelliği, bireysel yaşamalardan hareketle ifade eden filozof, daha sonra bu öznellikleri birbirlerinden ayrılamaz ve hatta birbirlerini var eden birlikler olarak, birarada yaşamaya entegre etmiştir. Böylece insanın toplum, tarih ve kültür birlikteliğini kuran sosyal dünya tasarımına ulaşan Husserl, sosyal dünya algısıyla solipsizmden kurtulmaya çalışmıştır.

Husserl'in öznellik içinde yatan nesnellik algısından söz ettikten sonra, bununla bağlantılı olarak onun intermonadolojik birlik düşüncesini hatırlayalım. Husserl, ben'lerin çokluğunda sosyal bir dünya algısıyla solipsizmi aşmak isterken, bir diğer yandan onun bu çabasının bel kemiğini, monad öğretisi oluşturmuştur. Öyle ki, ben'lerin her birini somut birer monad kabul eden filozof, monadlar arası ilişkileri düzenleyen ve monadlar arası etkileşime imkan veren monadolojik birlik düşüncesiyle, ben'lerin birbirlerinden kopuk olmalarını engellemiş ve intermonadolojik birliği eylemsel yaşama üzerinden açıklamıştır. Varolan bütün ben'leri kuşatıcı bir unsur olarak 'monadolojik birlik', monad'lar arası konstitutiv uyumu sağladığı gibi, ayrıca insanların ortak bir dünyayı kabulüne de vesile

olmaktadır. Hem toplu öznelliğin hem de insanlık kavramının karşılığı olarak monadlar bütününe işaret eden bu uyumlu birlik, 'transendental intersübjektivite'nin garantörü konumundadır. Ancak her ne kadar Husserl fenomenolojisi, kendi ben'imin başkasının ben'inden Einfühlung yoluyla bana aktarılacak bir anlam sayesinde ben-insan olarak konstitue olacağını söylemiş ve böylelikle başka ben'leri kendi ben'imden öncelikli kabul ederek solipsizmi aşmak istemişse de genel çözümlemeleri itibariyle fenomenolojinin sınırlarını ihlal etmiştir. Zira Husserl fenomenolojik solipsizmi, doğal davranıştaki solipsizmle karıştırma hatasına düşerek redüksiyonun ötesine geçmiş; bu nedenle de fenomenolojiye mahsus sınır ve kuralları çiğneyerek derin bir yanılgıya düşmüştür.

SONUÇ

Husserl ve Brentano felsefelerinde psikolojizm sorununu araştıran bu tez, Husserl ve Brentano felsefelerinin ana hatları ile psikolojizm düşüncesinin kökeni ve içeriği incelendikten sonra her iki filozofun felsefeleri açısından değerlendirilmiş ve tezin nihayetinde ne Brentano ne de Husserl'in topyekün bütün felsefeleri uyarınca psikolojist olarak değerlendirilemeyecekleri kanaatine varılmıştır. Ancak bununla birlikte Brentano ve Husserl felsefelerinin psikolojizme düştükleri yahut düştüklerinin iddia edildiği noktalar irdelenmiş ve aydınlatılmıştır. Bu araştırmalar ışığında Brentano ve Husserl felsefelerinin psikolojizm ile olan ilişkileri özetlenirse: Brentano felsefesinin, psikoloji merkezli bir felsefe olması nedeniyle psikolojizm kaynaklı olduğu iddiasını haklı çıkartacak sağlam dayanaklar bulunamamış; yani Brentano'nun felsefesini psikolojiye indirgediği savı reddedilerek, bilakis onun tasvirci ve empirik nitelikteki psikolojiyi bilimsel bir felsefenin tesisi için yöntem olarak benimsediğinin altı çizilmiş; Husserl açısından ise filozof hakkındaki psikolojizm iddialarının sadece *'Aritmetik Felsefesi'* ile *'Mantık Araştırmaları'*nın ikinci cildi döneminde kısmen haklılığı saptanmış ve söz konusu belirtilerin açıklanmasının yanısıra *'Mantık Araştırmaları'* sonrası bilhassa 1907'den itibaren filozofun psikolojizmi aşmak adına fenomenolojisine kazandırdığı psikolojizm karşıtı önlem ve yenilikler anlatılmıştır.

Transendental felsefeden uzakta, daha ziyade empirik psikoloji zemininde ele alınmış olan *'Aritmetik Felsefesi'*nde Husserl, hocası Brentano'ya yakın bir anlayışı savunmaktadır. Brentano'nun empirik psikolojisini matematiksel alanda geliştirmiş olan filozof, Brentano'ya dolaylı da olsa ilk eleştirisini, *'Mantık Araştırmaları'*nın ilk cildinde yöneltmiştir. Nitekim Husserl, şiddetli anti-psikolojist kritikler yaptığı bu eserde, psikolojizm suçlamalarıyla karşı karşıya kalmış olan hocası Brentano'yu da dolaylı olarak ilgilendirecek bir biçimde psikolojizm karşıtı argümanlar geliştirmiştir. Oysa ki *'Brentano'da Psikolojizm Sorunu'* başlıklı bölümde belirttiğimiz üzere Franz Brentano zaten psikolojist değildir. *'Mantık Araştırmaları'*nda, psikolojizm hesaplaşmasından da beslenip kendi felsefi pozisyonu olarak 'fenomenoloji'yi

geliştirmiş olan Husserl, *'Ideen I'* adlı eserinde fenomenolojik konsepti iyice genişletmiştir.

Fenomenoloji, saf, transendental, bilfiil gerçek olmayan bilinç yaşantılarıyla uğraşmaktadır. Bilinç yaşantıları fenomenolojide, vaktiyle psikolojide olduğu gibi, empirik-somut karakterler olarak inceleme nesnesi yapılmaz, bilakis *"saf apriori varlıklarının genelliğinde"*[140] ele alınırlar. Bu yaşantıları incelenen ve ima eden yeni bilgi teorisi olarak fenomenoloji, *'Mantık Araştırmaları'*nın ikinci cildindeki beşinci kısmında, Brentano'nun psikolojisiyle hesaplaşılarak tesis edilmiştir. Husserl, Brentano'nun psikolojisine karşı getirdiği eleştirilerde bilhassa Brentano'nun 'iç algı' yöntemine odaklanmış ve 'iç algı'nın kritiğini yaparak Husserlci fenomenolojiyi kurmuştur.

Husserl'in Brentano'dan miras aldığı, devşirerek farklı bir biçimde yorumladığı yahut eleştirerek reddettiği kavram ve düşüncelerin bilinmesi, tezimizin araştırdığı psikolojizm sorununa iki filozofun yaklaşım biçimleri açısından fikir verici olabileceği için faydalıdır.

Husserl, Brentano'nun 'iç algı' yöntemiyle olan şiddetli münakaşasını sürdürmüş ve empirik olmayan bir saf fenomenolojinin gelişimi, Husserl'in onunla 'iç algı' metodunu reddedeceği metodolojik düşünmeleri şart koşmuştur. *'Mantık Araştırmaları'*nın, *'Yönelimsel Yaşantılar ve Onların İçerikleri Üzerine' (Über intentionale Erlebnisse und ihre 'Inhalte') başlıklı beşinci bölümünde*[141] *ve 'Dış ve İç Algı. Fizik ve Psişik Fenomenler' (Äußere und innere Wahrnehmung. Physische und psychische Phänomene) ekinde*[142] Husserl'in Brentanocu metotla hesaplaşması yer almaktadır.

---

[140] Ayrıca bkz. : Edmund Husserl, **"Logische Untersuchungen",** Band II, 1992, s.:6.

[141] Bkz.: **A.g.e.:** s.:352.

[142] Bkz.: **A.g.e.:** s.:751.

Husserl, Brentano'nun söz ettiği iç-dış algı düalizmini katiyen kabul etmemiştir. Brentano'da psikolojik nitelikte bir 'iç algı' ve fizik nitelikte bir 'dış algı' söz konusuyken Husserl buna karşı olarak *'bütün özdeş bilgi teorisinin karakteri'ni (von ganz gleichem erkenntnistheoretischen Charakter)*[143] kurmuştur. Yani Husserl felsefesinde her iki algı tipi de aynı şekilde empirik olana dayanmaktadır. Husserl, fenomenoloji için yeni bir sınır çekmenin gerektiğini düşünmüş ve o sınırı, *'Ideen zu reinen Phänomenologie und phämenologischen Philosophie'*nin ilk cildinde; aşkın algının içkin algıdan farkını ortaya koyarak belirlemiştir.

Brentano, birincil ve ikincil nesnelere dayandırdığı, dış ve iç algıyı tek bir psişik aktın kapsamasını denemiştir. Husserl, bilinç alanındaki her iki nesnenin bağlamını da eleştirmiştir: *"Bunlar yaşantısal olarak hazır olan iki şey değildir. Bu, nesnenin deneyimlenmesi ve buna dayanan yönelimsel yaşantı değil, bilakis sadece mevcut bir yönelimsel yaşantıdır."*[144]

Husserl, Brentano tarafından iddia edilen, iç algının apaçıklığı tezini de yadsımıştır: *"Her Evidenz, onun empirik nesneler üzerindeki dayanağına ve böylelikle psişik fenomenlerin mümkün özsel sınırlandırmasına engel teşkil etmektedir."*[145]

"Evidenz, rastlantısal ya da doğa yasası olarak bazı yargılara bağlanan göstermelik bir sezgi değildir. O asla belli bazı sınıfların herhangi bir yargısı niteliğindeki 'gerçek yargılar'a iliştirilmiş psişik bir karakter değildir."[146]

---

[143] Ayrıca bkz.: Edmund Husserl, **"Logische Untersuchungen"**, Band II, 1992, s.:760.

[144] Bkz.: **A.g.e.,** s.:386.

[145] Bkz.: **A.g.e**., s.:760.

[146] Bkz.: Franz Brentano, **"Wahrheit und Evidenz",** "Önsöz"-II.Teil:"Psikolojizm ve Fenomenoloji", 1962, s.:xx-xxi ; Edmund Husserl, **"Logische Untersuchungen I"**, s.:189.

Husserl'e göre iç algı, esas bilinç tarzından önce, yaşantı olarak gerçekleşmektedir. Algı ve yaşantı titiz bir biçimde birbirlerinden ayrılmak zorundadırlar. Algı, *"içeriğin yalın bir biçimde, bilinç bağlamında orada-olması (Dasein) değil, bilakis tam tersi olarak, onda içeriğin nesnel-somut olarak bulunduğu akttır."*[147] *"Biz akt'larda yaşarız, ama biz bu yaşantılarda hakiki olanı alamayız."*[148] *"Bir yaşantının yalın olması henüz görüş değil, onun özel algısıdır."*[149] Yaşantı-algı düalizmiyle Husserl; 'bilinç' kavramıyla hesaplaşmış ve 'yaşantı'yı 'bilinç'ten ayırt etmiştir. Onun *'Mantık Araştırmaları'*nda yer alan bu konudaki saptamalarına bakılırsa; ona göre bilinç, psişik yaşantıların, yaşantıların akışı içinde, birbirlerinin içine girdikleri bir empirik Ben'in fenomenolojik sürecinden ibarettir. Bilinç, hem kendi psişik yaşantılarının içkin teminatı, hem de pek çok yönelimsel yaşantının garantörüdür.

Brentano'nun öğrencisi olmasına karşın birçok açıdan Brentano'dan farklı bir felsefe geliştirmiş olan Husserl, Brentano'nun 'iç algı' yöntemini, tasvirci psikolojisini ve iç-dış algı düalizmini reddetmekle kalmamış; ayrıca da Brentano'da yalnızca psikolojik açıdan ele alınmış olan yönelimsellik sorununu transendental düzeyde ele alıp 'cogito'nun yöneldiği fenomenal dünyayı keşfetmekte yöntem olarak kullanmıştır. Bundan başka olarak Husserl, *"Brentano'nun parça-bütün teorisini geliştirmiş ancak Brentano'nun metafizikle, Aristoteles'le ve son dönem tümellerin varlığını reddeden ve bireysel şeylerin var olduğunu savunan reism'le ilgili görüşlerinden etkilenmemiştir."*[150]

Husserl'in Brentano'dan ilham alarak geliştirdiği yahut doğrudan Brentanocu manada kabullendiği unsurlara gelinince; bunlardan ilki Brentano'nun bilimsel ve kesin bir felsefe kurma amacının doğrudan Husserl fenomenolojisi için teşvik edici

---

[147] Bkz.: Edmund Husserl, **"Logische Untersuchungen",** Band II, 1992, s.: 424.

[148] Bkz.: **A.g.e.,** s.:422.

[149] Bkz.: **A.g.e.,** s.:603.

[150] Ayrıca bkz: Dermot Moran, **"Franz Brentano - Introduction to Phenomenogy",** Routledge, London & New York, 1999, s.:25.

bir güç olmasıdır. Ayrıca bundan başka, örneğin Brentano'daki otantik-inotantik tasarımlar ayrımını benimsemiş olan Husserl, bu etkinin güdümünde *'Aritmetik Felsefesi'*ni kaleme almış; daha sonraları bu ayrımdan yola çıkarak, sembolik ve zihinsel edimler arasındaki boş-dolu sezgiler ayrımını geliştirmiştir. Husserl fenomenolojisi üzerindeki bir diğer Brentano etkisi ise, Husserl'in zaman bilincini hafızadan bağımsız bir sentez olarak araştırıp değerlendirmesidir.

Kısaca Husserl ile Brentano'nun benimsedikleri paralel ya da karşıt görüşleri özetledikten sonra, şimdi Husserl'de psikolojizm sorununa dair hükmümüze geri dönebiliriz:

'Kartezyen Meditasyonlar' adlı eserinde; fenomenolojinin gün ışığına çıkardığı şeyin, Descartes'ın tekbenci cogito'su değil, bilakis bir "ego-cogito-cogitatum"; yani "bir şeyin bilinci olmanın bilinci" olduğunu dile getiren Husserl, psikolojizme götüren solipsizm tehlikesini bu döneminde atlatmışsa da, *'Aritmetik Felsefesi'*nde psikoloji temelli bir matematik felsefesi yapmış olması dolayısıyla psikolojizme düşmekten kurtulamamıştır. Ayrıca bir diğer eseri *'Mantık Araştırmaları'*nda öne sürdüğü her şeyi konstitue eden kurucu ben fikrinin yol açtığı düşünülen tekbencilik gerekçesiyle idealizme, rölativizme, septisizme ve bunlarla birlikte psikolojizme düşmüş olma iddialarının hedefi olmuştur. Bundan sonra psikolojizme karşı savaş açarak, felsefesindeki olası psikolojist unsurları ayıklamak ve Leibnizci monadoloji ile başkasının ben'i problemleri ekseninde psikolojizmi aşan çözümcü kuramları fenomenolojisine kazandıran Husserl, tüm bu gayret ve girişimlerine karşın psikolojizmi aşmak noktasında kesin bir biçimde başarılı olamamıştır. Sonuç olarak Husserl, *'Aritmetik Felsefesi'* ve *'Mantık Araştırmaları'*nın ikinci cildinde psikolojizme düşmüş kabul edilmekte, diğer dönem ve eserleri ise, öne sürdükleri iddialar uyarınca, psikolojist nitelikte değillerdir.

Özetle, çalışmanın genelinde 20.yy fenomenolojisi ve Çağdaş felsefe üzerinde itibar sahibi olan Franz Brentano ve Edmund Husserl'in özgün felsefeleri incelenmiş, söz konusu felsefelerden bağımsız olarak psikolojizm kavramının içeriği ve tarihçesi aydınlatılmış, ardından bu iki filozofun kuramlarında psikolojizm belirtilerinin saptanıp saptanmadığı üzerine araştırma sürdürülmüştür. Varılan sonuç, Franz

Brentano'nun tüm psikolojizm iddialarına karşın deneyime dayalı ve tasvirci bir psikolojiyi yöntem edinmekten öte psikolojist bir felsefe üretmediği, dolayısıyla psikolojizme düşmediği; bir diğer yandan Edmund Husserl'in fenomenolojisine yöneltilen psikolojizm iddialarının, filozofun tüm felsefesi için bağlayıcı olması mümkün olmamakla birlikte, sadece *'Aritmetik Felsefesi'* adlı yapıtı ve *'Mantık Araştırmaları'* adlı eserinin bilhassa ikinci cildi olmak üzere sözkonusu eserlerde dile getirilmiş olanların psikolojist niteliği saptanmış ve Husserl hakkındaki psikolojist suçlamalar bu eserler dahilinde haklı görülmüştür.

KAYNAKÇA

Akarsu, Bedia, **"Felsefi Terimler Sözlüğü"**, İnkılap yay., 4.Baskı, İstanbul, 2001.

Albertazzi, Liliana, **"Immanent Realism"**, An Introduction to Brentano, Vol.333, Springer, Netherlands, 2006.

Albertazzi, Liliana, **"The Philosophy of Brentano"**, Gerald Duckworth & Co.Ltd., Great Britain, 1976.

Berger, Gaston, **"The Cogito in Husserl's Philosophy"**, Çev.: Kathleen McLaughlın, Northwestern University Press, Evantson, 1972.

Bergman, Gustav, **"Realism"**, A Critique of Brentano and Meinong, The University Wisconsin Press, METU Library, Mayıs 1967.

Bernet,Rudolf & Kern,Iso& Marbach,Eduard; **"Edmund Husserl. Darstellung seines Denkens"**, Meiner Verlag, Hamburg, 1996.

Brandl, Johannes, **"Innere Wahrnehmbarkeit und intentionale Inexistenz als Kennzeichen psychischer Phänomene"**, Brand Studien IV-1992/93, Ed.:Wilhelm Baumgartner, Franz-Peter Burkard, Franz Wiedmann. In Verbindung mit der Franz Brentano Foundation, Verlag: Röll, Würzburg, 1993.

Brentano, Franz, **"Psychologie vom empirischen Standpunkt"**, Band I, Felix Meiner Verlag, Leibniz, 1924.

Brentano, Franz, **"Psychologie vom empirischen Standpunkt"**, Band II, Felix Meiner Verlag, Leipzig, , 1925.

Brentano, Franz, **"Wahrheit und Evidenz"**, **"Giriş", II.Bölüm: 'Psikolojizm ve Fenomenoloji'**, Ed.: Oskar Kraus, Felix Meiner Verlag, Hamburg, 1962.

Brentano, Franz, **"The Origin of Our Knowledge of Right and Wrong"**, Ed.: Oskar Kraus, Ed.& Çev.: R.Chisholm & E.H.Schneewind, Humanities Press, New York, 1969.

Brentano, Franz, **"Deskriptive Psychologie"**, Ed.: R.M.Chisholm & W.Baumgartner, Felix Meiner Verlag, Hamburg, 1982.

Descartes, René, **“Meditasyonlar”, ‘Üçüncü Meditasyon’,** Çev.: İsmet Birkan, BilgeSu yay., Ankara, 2007.

Descartes, René, **“Discourse on Method and Meditations on first Philosophy”**, Çev.: D.A.Cress, Hackett publishing Company, 1998.

Duralı, Teoman, **“Türkçenin Felsefe-Bilim Sözlüğü”**, **‘Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi’,** Dergah yay., Sayı 5, Mart 2004.

Edie, James M., **“Sartre as Phenomenologist and as Existential Psychoanalyst”**, **“Phenomenology and Existentialism – Essay 6”**, Baltımore: The Johns Hopkins University Press, 1967.

Ekren, Uğur, **“Gerçek ve Kurmaca Nesneler”**, ‘**Kutadgubilig Felsefe Bilim Araştırmaları’**, Dergah yay., Sayı 7, İstanbul, Mart 2005, s.:33-37.

Ekren, Uğur, **“Tasvirci Psikoloji ya da Tasvirci Fenomenoloji”**, **‘Kutadgubilig Felsefe-Bilim Dergisi’**, Dergah yay., Sayı 9, Mart 2006, s.:133-138.

Ekren, Uğur, **"Franz Brentano Hayatı, Eserleri, Okulu ve**

Felsefesi”, ‘**Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi’,** Dergah yay., Sayı: 9, Mart 2006, s.:121-132.

Ekren, Uğur, **“Kant Hakkında: Franz Brentano ve Henry Sidgwick”, “Teoman Duralı’ya Armağan”,** Ed.: Cengiz Çakmak, Dergah Yayınları, İstanbul, Şubat 2008.

Ekren, Uğur, **“Franz Brentano’da Duyusal Değerler Olarak İyi ve Güzel”, MSGSÜ Üniversitesi Felsefe Günleri 3 – “Felsefe Sorunu Olarak Güzel ve İyi Sempozyumu”,** 16-17 Nisan 2009, s.:305-312.

Ekren, Uğur, **“Alexius von Meinong ve Nesneler Teorisi”, ‘Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi’,** Dergah yay., Sayı 17, İstanbul, Mart 2010.

Ekren, Uğur, **“Fenomenoloji ve Analitik Felsefenin Kaynakları: Brentano ve Meinong”, “Kant Sonrası Metafizik Üzerine Konuşmalar”,** Ed.: Erdal Yılmaz, Küre yay., 2012, s.:91-131.

Frank, Manfred, **“Selbstbewuβtseinstheorien von Fichte bis Sartre”,** II.Auflage, Suhrkamp Verlag,

Frankfurt am Main, 1993.

Genç, Mehmet Sabri, **"Franz Brentano'nun Çağdaş Batı Felsefesine Etkileri", 'Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi',** Dergah yay., Sayı 12, Ekim 2007, s.:109-119.

Genç, Mehmet Sabri, **"Franz Brentano'da İç Algı ve İç Gözlem Arasındaki Fark", 'Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi',** Dergah yay., Sayı 11, Mart 2007, s.:109-118.

Heidegger, Martin, **"Zaman ve Varlık Üzerine",** Çev.:Deniz Kanıt, A yay., Ankara, 2001.

Hewig, Klaus, **"Intention: Outlines for the History of a Phenomenological Concept", 'International Phenomenological Society, Philosophy and Phenomenological Research',** Vol.39, No.3, Mart 1979.

Hickerson, Rayn, **"Theories of Consciousness from Brentano to Husserl", "The History of Intentionality",** Bloomsbury Academic Publishing, 1.Baskı, London, 2007.

Hume, David, **"Ein Traktat über die menschliche Natur, Buch I: Über den Verstand",** Ed.: Reinhard Brandt, Hamburg, 1989.

Husserl, Edmund, **"Philosophie der Arithmetik. Logische und psychologische Untersuchungen, I.Band", "Vorstellung",** Gesammelte Schriften, Ed.: Elisabeth Ströker, Hamburg, 1992.

Husserl, Edmund, **"Logische Untersuchungen: Prolegomena zur reinen Logik",** Band I, Max Niemeyer, Halle, Band I, 1900.

Husserl, Edmund, **"Logische Untersuchungen: Untersuchungen zur Phänomenologie und Theorie der Erkenntnis",** Band II, Max Niemeyer, Halle, 1901.

Husserl, Edmund, **"Logische Untersuchungen",** Band I-II, Ed.: E.Ströcker, Husserliana- Band III, Hamburg, 1902.

Husserl, Edmund, **"Ideen zu einer reinen Phänomenologie und Phänomenologischen Philosophie", I.Buch: Allgemeine Einführung in die reine Phänomenologie Nachwort,** 1930, in E.Husserl, Gesammelte Schriften, Ed.: E.Ströcker, Band V, Hamburg, 1922.

Husserl, Edmund, **"Formale und tranzsendentale Logik: Versuch einer Kritik der logischen Vernunft", Jahrbuch für Philosophie und phänomenologische Forschung,** Sayı 10, Halle, 1929.

Husserl, Edmund, **"Phenomenology",** Çev.: R.E.Palmer, Journal of the British Society for Phenomenology, Sayı 2, 1971.

Husserl, Edmund, **"Cartesian Meditations",** Martinus Nijhoff, Çev.: Dorion Cairns, Fifth Impression, The Hague, 1973.

Husserl, Edmund, **"Kant and the Idea of Transcendental Philosophy",** Çev.: T.E.Klein & W.E.Pohl, The Southwestern Journal of Philosophy, Sayı 5/3, 1974.

Husserl, Edmund, **"Ideen zu einer reinen phänomenologie und Phänomenologischen Philosophie: Allgemeine Enführung in die Reine Phänomenologie",** cilt 1, Giriş, Husserliana, cilt 3/1, Ed.: Karl Schuhmann, Martinus Nijhoff, The Hague, 1976.

Husserl, Edmund, **"Arbeit an den Phänomenen, Ausgewählte Schriften",** Bernhard Waldenfels yay., Frankfurt am Main, 1993.

Husserl, Edmund, **"Kesin Bir Bilim Olarak Felsefe",** Çev.: Tomris Mengüşoğlu, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul,1995.

Husserl, Edmund, **"Fenomenoloji Üzerine Beş Ders",** Çev.: Harun Tepe, Bilim ve Sanat yay., Ankara, 2003.

Jones, W.Thomas, **"The Twentieth Century to Wittgenstein and Sartre",** Harcourt Brace Jovanovich, 1.nc, New York, 1952.

Künne, Wolfgang, **"Abstrakte Gegenstände: Semantik und Ontologie",** Frankfurt am Main, 1983.

Lauer, Quentin, **"Phenomenology",** Harper and Row Publishers, New York, 1965.

Locke, John, **"Versuch über den menschlichen Verstand",** Band I, 4.Baskı, Hamburg, 1981.

MacDonald, Paul S., **"Descartes and Husserl: The Philosophical Project of Radical Beginnings",** State University of New York Press, New York, 2000.

Marbach, Eduard, **"Das Problem des Ich in der Phänomenologie Husserls",** Kluwer Academic Print on Demand,

Lahey, 1974.

McAlister, Linda L., **"The Philosophy of Brentano",** Herbert Spielberg yorumu, Gerald Duckworth&Co.Ltd., Great Britain, 1976.

Mengüşoğlu,Takiyettin, **"Nicolai Hartmann ve Fenomenoloji",** Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1983.

Mengüşoğlu,Takiyettin, **"Fenomenoloji Felsefesi",** Felsefe Arşivi I, (çevrimiçi), **http://journals.istanbul.edu.tr/iufad/article/view/1023015508/1023014693** Şubat 2014.

Moran, Dermot, **"Franz Brentano-Introduction to Phenomenogy",** Routledge, London & New York, 1999.

Ökten, Kaan, **"Heidegger Kitabı",** Agora Kitaplığı, 1.Baskı, İstanbul, 2004.

Ritter, Joachim & Gründer, Karlfried **"Historische Wörterbuch der Philosophie",** Schwabe Verlag, Basel, 1976.

Rollinger, Robin D., **"Brentano and Husserl",** Ed.: Dale Jacquette, Robin D.Rollinger, The Cambridge Companiton to Brentano, Cambridge University Press, Cambridge, 2004, s.:255-276.

Russel, Matheson, **"Phenomenology and Transcendental Philosophy",** Husserl: A Guide fort he Perplexed, Continuum Books, Londra & New York, 2006.

Smith, Barry, **"Austrian Philosophy",** The Legacy of Franz Brentano, Open Court Publishing Company, Chicago and la Salle, Illionis 1994, Paper Back Edition,1996.

Solomon, Robert C., **"From Rationalism to Existentialism",** Harper and Row Publisher, New York, 1972.

Sözer, Önay, **"Edmund Husserl'de Fenomenoloji ve Nesnelerin Varlığı",** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1977.

Ströker, Elizabeth, **"Husserls Werk. Zur Ausgabe der Gesammelten Schriften",** Felix Meiner Verlag, Hamburg, 1992.

Tunalı, İsmail, **"Felsefenin Işığında Modern Resim",** RH + yay., İstanbul, 2003.

Ulfig, Alexander, **"Lexikon der philosophischen Begriffe. Ein umfassendes Nachschlagewerk zur Philsophie von der Antike bis heute",** KOMET Verlag GmbH, Köln, 2003.

Uygur, Nermi, **"Edmund Husserl'de Başkasının Ben'i Sorunu",** İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., 1972.

Wallerstein, Immanuel, **"Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine",** Çev.: Şirin Tekeli, Gülbenkyan Komisyonu, III. Baskı, Metis Yay., İstanbul, 2000.

Wolénski, Jan, **"Reism", "Stanford Encyclopedia of Philosophy",** (çevrimiçi), **http://plato.stanford.edu/entries/reism/** Ocak 2014.